

2014

tobias

TIDSSKRIFT FOR OSLOHISTORIE

OSLO SOM
HOVEDSTAD

3560
Festbesetning 1905
Vilge Christensen

tobias

*TOBIAS er Oslo byarkivs eget
fagtidsskrift om oslohistorie,
arkiv og arkivdanning.
Tidsskriftet presenterer viktige,
nytenkende og spennende
artikler, og løfter fram godbiter
fra det rike kildematerialet i
Byarkivet. Navnet sitt fikk det
den gang Byarkivet holdt til i
ett av rådhusårnene. Byarkivet
er et sted hvor man kan få svar
på det meste – akkurat som fra
Torbjørn Egners Tobias i tårnet
i Kardemomme by.*

Løssalg kr 50,-

**Publikasjonen kan lastes
ned gratis fra**

www.byarkivet.oslo.kommune.no

Forsidebildet:

Kongeinntoget i 1905:

*Stortingsbygningen lyser opp i
nattemørket ved kongeinntoget
25. november 1905.*

*Foto: Anders B. Wilse. Oslo
museum / OB.Y1566*

OSLO SOM HOVEDSTAD

Tekst: Hilde Barstad, direktør i Kulturetaten

Oslo som hovedstad er tema for årets Tobias. Da kong Håkon i 1314 ga prostens i Mariakirken embetet som rikskansler til evig tid, og rikseget ble plassert i kirken, fikk Oslo sine første hovedstadsfunksjoner. Selv om både Kalmarunion og Dansketid førte til at viktige beslutninger for Norge ble tatt utenfor riket, var det likevel hovedstadsfunksjoner igjen i Oslo. Det var derfor et udiskutabelt valg i 1814 at Oslo skulle være landets hovedstad.

I 1814 var Christiania en liten og unnselig provinsby som skulle huse det nye rikets viktige institusjoner. Med knappe 11.000 innbyggere og uten andre egentlige monumentalbygg enn Domkirken og Akershus festning, trengte den nye staten å bygge ut administrasjons- og monumentalbygg. Den nye hovedstadsstatusen skulle sette fart på befolkningsveksten og folk kom fra fjern og nær for å søke lykken i byen.

Lik meg har tusenvis av mennesker flyttet fra sine fødesteder til hovedstaden Oslo, slått røtter og både formet og blitt formet her. Men hva innebærer det for en by å være hovedstad? Og hvor er hjertet til de som bor i hovedstaden? Kjenner vi oss som hovedstadsborgere eller er det våre daglige nærområder som gir oss vår identitet?

Jeg er helt overbevist om at innbyggerne i Oslo har en godt utviklet oslo-identitet, og at vi er både stolte over og glade i byen. Særlig de siste års oppblomstring av et levende og dynamisk kultur- og uteliv, samt store by-utviklingsprosjekt, har gitt en ny urbanitet og identitet til Oslo. Den skryter vi kanskje ikke så mye av, men den er her.

TOBIAS. Tidsskrift for oslohistorie

Utgiver: Oslo byarkiv

Besøksadresse: Maridalsveien 3

Postadresse: Kulturetaten, Byarkivet, Pb 1453 Vika, 0116 Oslo

Telefon: 02180/23460350

E-post: postmottak@ku.oslo.kommune.no

www.byarkivet.oslo.kommune.no • www.oslobilder.no

Redaktør: Johanne Bergkvist

Redaksjon: Andrea Dietrichson, Øystein Eike, Kirsti Gulowsen, Unn Hovdhaugen, Cecilie Lintoft, Heidi Voss-Nilsen. Korrektur: Arnfinn Løvsletten og May-Liss Lindøe.

Utforming: Karin Wiwe

ISSN 0804-2454

Opplag: 2000

23. årgang

Trykkeri: Zoom grafisk

INNHALDSFORTEGNELSE

Hilde Barstad: Oslo som hovedstad.....	2
Frank Rossavik: Byen uten ansikt.....	4
Johanne Bergkvist: Byens ansikter.....	8
Hadia Tajik: Hjemme i Oslo	10
Knut Sprauten: Hvorfor ble Christiania hovedstad?.....	12
Lars Roede: Christiania i 1814 - Provinsbyen blir hovedstad	24
Øystein Eike: Kulturminneatlas for kvadraturen. Viktige steder i 1814.....	36
Kirsti Gulowsen: Et kulturhistorisk dykk i Christiania rundt 1814.....	38
Tallak Moland: Krohgstøtten. Et sted for nasjonsfeiring.....	48
Line Monica Grønvold: Byen med kongens hus	60
Øystein Eike: Rent flagg i hovedstaden.....	72
Andrea Dietrichson: Karl Johans gate som ramme for kongelige fester.....	84
Cecilie Lintoft: Fire fortellinger om Oslofolk	94

4

8

48

60

84

Man hører slikt i mange land, særlig i USA: «Washington er ikke Amerika», vil nesten enhver amerikaner si, også hovedstadens innfødte. Med all grunn, naturligvis, for Washington er konstruert for å være hovedstad. Og i amerikansk politisk kultur, er Washington et skremsel, verken mer eller mindre.

BYEN UTEN ANSIKT

OSLO ER IKKE NORGE, MEN OSLO MÅ I ALLE FALL VÅGE Å VÆRE OSLO.

Tekst: Frank Rossavik, politisk redaktør i Bergens Tidende

Oslo er ikke konstruert for å være hovedstad i Norge. Likevel: Denne gamle jordbruksbyen, hvis innbyggere ikke fikk noe egentlig forhold til havnen sin før Aker Brygge ble omgjort fra skipsverft til forlystelsesområde, og som er blitt hovedstad i en kystnasjon, er Norges Washington.

Hele landet «hater» Oslo, med eller uten anførselstegn, mer eller mindre høylytt, mens hovedstaden sjelden sender mer enn noen små grynt andre veien. Oslo hevner seg i det stille, ved å sende penger ut til kommunene, men aldri nok til å utføre oppgavene de er øremerket til, eller med hersketeknikker, som ved å sørge for at de nasjonale

debattene stort sett kun føres av folk som bor i Oslo 2 eller 3.

For å ta ett eksempel på det siste: Da jeg var samfunnsredaktør i Morgenbladet, ringte de fra Dagsnytt 18 stadig vekk. Når jeg nå er politisk redaktør i den langt større Bergens Tidende, kommer det sjelden telefoner fra Marienlyst.

Og det selv om jeg fortsatt bor i Oslo. Men denne artikkelen skal ikke brukes til det Oslo 2 og 3 gjerne kaller sutring. Tvert imot, for selv om jeg er født i Stavanger og jobber for Bergens Tidende, er jeg fremfor alt osloborger.

I Stavanger og Bergen har jeg bodd i ti år – til sammen. Jeg har også bodd i Tromsø, København,

Nürnberg og Brussel. Summerer jeg botiden i alle disse byene, kommer jeg til halve levetiden. Den andre halvparten har jeg tilbrakt i Oslo, i flere omganger, og på til sammen 26 adresser – fra Furuset i øst til Skøyen i vest. I dag bor jeg på Fagerborg.

Jeg liker Oslo. Paradokset er at jeg ikke bruker Oslo. Jeg liker Marka, men er der nesten aldri. Jeg liker at det finnes et vell av helt ulike restauranter og vannhull, men jeg går nesten aldri ut. Oslofjorden er langt bedre enn sitt rykte, men det ser jeg stort sett bare når jeg tar Danskebåten omtrent én gang hvert sjette år. Kulturtilbudet er selvsagt også mye bedre enn noe annet sted i

OsLe♥

Norge, men jeg bruker det nesten ikke.

Det er ikke så spesielt som det kan se ut. Frihet er ikke å gjøre alt mulig, men å vite at man kan gjøre det.

Når vi får utenlands gjester, tar vi dem gjerne med på en spasertur, for eksempel fra Fagerborg, via Bislett og sentrum, til Tøyen, Grønland og Gamlebyen, for så å svinge opp til Vålerenga og Kampen. Kommentarene lar sjelden vente på seg. Ingen snakker om at byen er vakker – det sier de når de er i Bergen – men de fremhever energien og allsidigheten. Går man i Oslo, kan man både se og føle at bydelene har sine egne identiteter. Folk er merkbart ulike. Hundre meters gange kan bringe deg fra ett sted til et helt annet sted. Kampen er noe annet enn Vålerenga, for eksempel. En trikketur fra øst mot vest, eller omvendt, gir samme opplevelse. Prøv å ta linje 17 fra Rikshospitalet til Grefsen, og se hvordan byen og – ikke minst – passasjerene endrer seg underveis.

Og hvor ellers i verden kan man

føle seg som midt i Karachi – men med snø overalt og 20 kuldegrader? Norbygata på Tøyen ble en opplevelse for livet for et par gjester fra Brussel en kald vinterkveld for noen år siden.

Her ligger et annet poeng: I den grad oslofolk viser lokalpatriotisme, er det sjelden for byen. Bydelene, derimot, dem skal man ikke tro at man uten videre får lov til å kødde med. Men det er sjelden jeg merker sterk lokalpatriotisme der heller, ingenting som kan måle seg med hva tromsøværing eller bergensere kan utstråle, for å bruke et pent ord.

Og aldri, noen gang, har jeg møtt en fra Oslo som har flyttet til Stavanger eller Bergen, og som er opptatt av å bevare sin identitet som «osloenser», eller hva de skal kalles. Bare dét, det finnes ingen gjengs betegnelse for arten. Osloborger er man hvis man bor i Oslo, det kan ikke dekke utflyttede. Selv bæringene har en betegnelse.

Etter bare få år på Vestlandet begynner de fra Oslo å knote. Og det klinger ille. Bergensere som flytter til Oslo, vil aldri begynne å legge seg til noen østlandsdialekt. De holder med Brann, følger med i Bergens Tidende på nettet og skarrer i vei. Bergenserne vrir seg i vånne når

ungene kommer hjem fra barnehagen eller skolen og «snakker østlending». Noen tar det så tungt at de flytter hjem til Bergen igjen, før ungene har fått uopprettelige skader. En slik bergenser fikk jeg i vår gleden av å rekruttere til BTs kommentaravdeling.

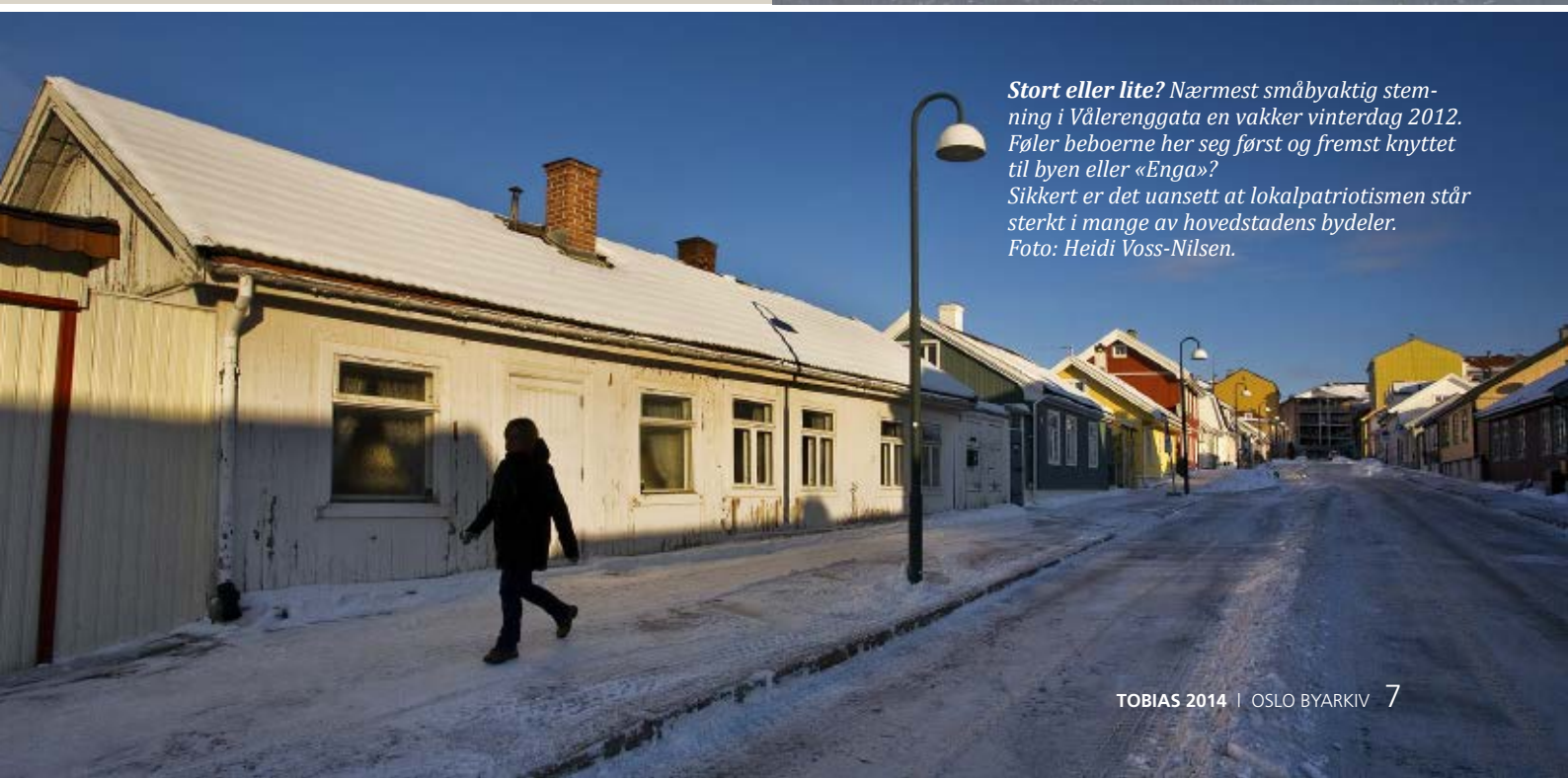
Det er selvsagt mye negativt man kan si om Oslo. Tilbudet av svømmehaller er for eksempel en skandale. Fotballagene også. Mest påfallende for meg er det likevel at Oslo er så skittent. Det sier også mange besøkende, de venter jo noe helt annet av en hovedstad i et av verdens rikeste land. Men i Oslo ligger skitten overalt.

Da jeg flyttet tilbake fra Brussel i 2005, bosatte jeg meg i Gamlebyen. Der ble jeg også styreleder i sameiet, og det var et helvete. Folk kastet søppel i gården – fra vinduet! – og de hadde en egen glede av å grise ved å legge matavfall, gjerne i åpne poser, i papirkontaineren og slikt.

Jeg flyttet til vestkanten i troen på at det sikkert var bedre der, men det viste seg like ille. Jeg har aldri sett slik grising i andre byer der jeg har bodd. Og ingen steder er folk så villige til å påføre naboer ekstraavgifter, for eksempel ved å etterlate seg rampornerte møbler i fellesarealene.

Der mange andre steder i landet med fordel kunne hatt noe mindre lokalpatriotisme, slår det meg ofte at Oslo kunne ha trengt mer. Europas raskest voksende by står foran enorme utfordringer. Masser av mennesker fra alle kanter av verden skal klemmes inn på et område med nokså klare geografiske avgrensninger. Pengesekken er heller ikke så dyp at det gjør noe, det kan oslohaterne i resten av landet lett komme til å sørge for. Et visst konfliktnivå vil ikke være til å unngå. Desto større grunn for Oslos borgere til å vise mer omsorg for byen sin. •

Hele landet mot Oslo?: Her demonstrerer bonde Arvid Mæland med ku og kalv foran Oslo City mot landbruksoppgjøret i mai 2014 Foto: Kjetil Bragli Alstadheim.

Stort eller lite? Nærmest småbyaktig stemning i Vålerenggata en vakker vinterdag 2012. Føler beboerne her seg først og fremst knyttet til byen eller «Enga»? Sikkert er det uansett at lokalpatriotismen står sterkt i mange av hovedstadens bydeler. Foto: Heidi Voss-Nilsen.

Oslo er ikke en stillestående by. Det er en by i bevegelse, med mange identiteter knyttet til hvor man bor og hvem man kan være i storbyen. Byen har mange ansikter.

BYENS ANSIKTER

Tekst: Johanne Bergkvist, historiker ved Oslo byarkiv

– OSLO ER HJEMME *Fabian Stang, ordfører*

– Hva betyr Oslo for deg?

– Oslo er hjemme, det er her jeg lever livet mitt.

– Hvilket forhold har du til Oslo som hovedstad?

– Oslo er en kommune som representerer hele Norge i mange sammenhenger, og vi som jobber for byen er veldig opptatt av å ta ansvaret som hovedstad på alvor. Jeg tror mange rundt omkring i landet av og til er sinte på rikspolitikkerne, og at noe av sinnet smitter over på byen hvor rikspolitikkerne holder til. Men jeg håper de fleste holder hodet kaldt nok til å skille mellom denne trivelige byen og politiske vedtak som kommer fra regjeringen eller Stortinget. Vi som jobber i Oslo rådhus synes også avstanden til Storting og regjering er forferdelig lang noen ganger, så Oslo er slik sett en kommune som alle

andre. Men vi gjør vårt beste for å være en god hovedstad for hele landet.

– Hva betyr ditt nærområde for din Osloidentitet?

– Jeg bor i en rolig og trivelig gate på Frogner. Mitt nærområde er én av mange forskjellige, og like viktige, brikker i puslespillet Oslo. Hadde Oslo bare vært Frogner eller bare Grønland eller bare Grefsen, da hadde ikke byen vært så interessant. Det er blandingen som er spennende: Jeg kan rusle hjemmefra til Bislett til St. Hanshaugen til Grünerløkka og så videre på bare en liten stund, og det er alle de forskjellige bylandskapene som gjør Oslo så spennende å bevege seg rundt i.

– Hva kaller du en person som er fra Oslo?

– Vanligvis sier folk hvilken del av byen de er fra, men vi bør kanskje

*Med hjerte for Oslo: Fabian Stang er advokat og siden 2007 har han vært Oslos ordfører for Høyre.
Foto: Sturlasson*

innføre et offisielt ord for en som kommer fra Oslo. Vi bruker vel osloborger, osloboer og så videre om hverandre. Jeg vet sannelig ikke hva jeg sier selv.

– Hva er det beste ved å bo i Oslo?

– Menneskene. Jeg slutter aldri å la meg imponere over hvor mange flinke og bra folk det er i denne byen. Alle som holder på med tingene de er flinke til, bidrar til å gjøre byen god å bo i for alle andre. Folk som starter en kafé, arrangerer en konsert, pleier en pasient eller står foran en skoleklasse samarbeider hele tiden for å skape en god by. Noe av det fineste jeg opplever som ordfører, er når jeg ser hvor bra ungdom vi har. Da tenker jeg at det kommer til å gå bra med Oslo lenge etter at jeg har lagt fra meg ordførerkjedet. •

Nilsen

[Vers 1: Don Martin]

Tunge skyer over sentrum
som om Tor styrer
Boka om Oslo er fortellinga
om to byer
Som om historia til hoved-
staden var Charles Dickens
Hvis du lurar på hvem jeg
repper, det er klart hvilken
Jeg fra Oslo Øst det har du
kanskje skjønt
Det er mitt univers, passet er
oransje og grønt
Grønlandsleiret er hovedgata
i byen min
Jeg er en Groruddøl som
nettopp flytta lengre inn
Vi leker ikke Queensbridge,
eller South Bronx
Men vi har mer enn et par
apekatter iblant oss
Selv i en rolig by som Oslo
skjer det mye fucka
Grønland blir gentrifisert
som Grünerløkka
Og de som bodde der nettopp
blir pressa lengre ut
Å bytte Aker ut mot Ahus det
var sjukehus
Jeg er så Oslo du kan kalle
meg for Nilsen
Rudolf, Lillebjørn, Joachim
- velg hvilken

[Refreng: Tommy Tee]

Så kan du høre byen puste inn
Du finner meg med lua ned i
øya bak i bussen din
Jeg er så Oslo du kan kalle
meg for Halvard
Gamlebyen, Grorud, Aker,
Alna
Og de hører på meg overalt
Holmlia til Haugenstua, hele
byen kant til kant
Jeg er så Oslo du kan kalle
meg for Nilsen
Så la meg sende ut en hilsen

– OSLO ER BYEN MIN

**Martin «Don Martin» Raknerud,
rapper, DJ, musikkprodusent,
graffitimaler, aktivist og radiovert
fra Romsås i Oslo.**

- Hva betyr Oslo for deg?
- Jeg er oslogett, og har bodd her hele livet mitt. Oslo er byen min og kommer alltid til å være det uansett hvor jeg drar. Hvis du har hørt en halv Don Martin låt tror jeg du har fått med deg såpass.
- Hvilket forhold har du til Oslo som hovedstad?
- Jeg tror egentlig det er noe som folk utenfor Oslo tenker mere på enn folk fra Oslo. Jeg tror det er veldig få som er fra Oslo som tenker «jeg er fra hovedstaden». Du er fra Holmlia eller Hovseter først, og det offisielle med å være hovedstad kommer et stykke ned på lista.

En hyllest til Oslo Øst: Don Martin fikk sitt gjennombrudd som soloartist i 2013 med singelen «Nilsen» fra albumet *En gang Romsåsgutt alltid Romsåsgutt*. For denne fikk han Spellemannprisen 2013 i kategorien urban. Spesielt fikk singelen «Nilsen», som er en hyllest til Oslo og da særlig byens østkant, mye oppmerksomhet. For denne låta vant Don Martin Nopas pris for «Årets Tekst» i 2013.
Foto: Michael Angeles

- Hva betyr ditt nærområde for din Osloidentitet?
- En av de tingene som gjør Oslo til en så fet by er at den er veldig mange ting. Det er store forskjeller på forskjellige steder i byen, og da mener jeg ikke bare de litt kjipe forskjellene.
- Hva kaller du en person som er fra Oslo?
- Enten oslogutt eller en oslojente. Eller kanskje en osloperson?
- Hva er det beste ved å bo i Oslo?
- Altså, jeg har jo skrevet en låt eller fem om byen vår som kan være en pekepinn mot ting jeg både synes er bra og dårlig. Men ellers så er det beste med Oslo folka. Det er sinnssykt mye folk i Oslo som gjør innmari mye forskjellige ting. For å være en by med bare en halv million folk skjer det sinnssykt mye her. Konserter, arrangementer, folk som finner på sprø ting, steder å spise, folk som ikke klarer å oppføre seg i det hele tatt og alt mulig man ikke hadde tenkt på. Det gjør Oslo bra. •

Foto: Stortinget / Terje Heiestad

HJEMME I OSLO

HJEM ER EN FØLELSE AV TILHØRIGHET OG TRYGGHET

Tekst: Hadia Tajik, stortingsrepresentant fra Oslo for Arbeiderpartiet 2013-2017 og leder av Justiskomiteen

«Så, skal du hjem til jul?»
Spørsmålet falt mot slutten av et møte i fjor vinter. Han som spurte kom selv fra nabofylket og gledet seg stort til ferie og familietid. «Nei, eg é heima, eg», svarte jeg, «men eg ska heim te foreldrene mine i Rogaland, ja». Så lo vi begge to. Hjem er ikke et sted der man er rotfast og jordbunden. Det er en følelse av tilhørighet og trygghet. Den kan knytte seg til mennesker man stoler på, eller steder man har minner fra. Uansett er det en følelse man bærer med seg, som sneglens hus på ryggen.

BYIDENTITET

Aften forteller 14. juni at grovt

regnet er litt under halvparten av Oslos innbyggere født i en annen by. Jeg er én av dem: For syv år siden flyttet jeg inn i en 13 kvadratmeters studenthybel på Vestgrensa ved Ullevål. Nå bor jeg i en OBOS-leilighet på Grünerløkka og har tenkt å bli værende. Stadig flere ønsker å flytte hit. Det er en kompliment til hovedstaden. Men hva betyr den høye graden av innflytting for byidentiteten?

INNFLYTTERE INGEN TRUSSEL

På 1960-tallet var det sosialt akseptert å nekte å leie ut rom til folk fra enkelte deler av landet. De kunne sogar skrive det i utlysningene: Nordlendinger ikke

ønsket. I dag finnes ikke uttalt sosial aksept for å nekte å leie ut rom til innflyttere, uansett om de kommer fra andre deler av landet eller fra andre land. Oslo er blitt trygg på seg selv: Folk som kommer hit betraktes ikke som en trussel mot oss, men som et uttrykk for at byen vår er flott og attraktiv.

«Det er ikke hvor du er fra, det er hvor du er», insisterer den amerikanske rapnestoren Rakim i sangen «In the Ghetto» fra 1990 som det mest avgjørende for hvem man er.

I så fall er man osloborger idet man krysser bygrensene. Men Rakim siktet nok ikke bare til hvor man befinner seg fysisk. Hjem er, som det ofte sies, der hjertet befinner seg.

Å befinne seg et sted handler også om hvor man er i livet: Om muligheten til å forlate én sosioøkonomisk bakgrunn og innta en annen, fordi man klarer å forme et annet liv.

Den libanesisk-amerikanske forfatteren Amin Maalouf mener på sin side at vi alle har sammensatte identiteter, som ikke bare er knyttet til å være «fra» et geografisk sted, men tilhørighet med andre mennesker: Noens sønn, søster, venn, kollega.

Vi forstår altså oss selv i relasjon til andre. Hvis Maalouf har rett spiller alle nåværende osloborgere en viktig rolle for hvor raskt nye osloborgere føler seg hjemme her. Da bør vi være oss vårt ansvar bevisst.

Innflyttingen til Oslo er sammensatt: Sosialt, geografisk og økonomisk, men også kulturelt. Én tredjedel av alle med innvandrerbakgrunn i Norge bor i hovedstaden. Den britisk-jamaicanske forfatteren Zadie Smith har formulert det godt om mangfoldsideiteter. På spørsmål om hun først og fremst føler seg som en engelsk forfatter eller som en svart forfatter, svarte hun: «Det er som å spørre om jeg tenker på meg selv

som en person med armer eller bein. Begge er en del av meg». Slik fungerer det på sitt beste.

Sosiologen David Pollock kaller det «Third Culture Kids», altså barn av en tredje kultur, som er summen av det foreldrene hadde med seg og det samfunnet de vokser opp i. Men han problematiserer det også, og påpeker at disse kan føle at de ikke har eierskap til noen av kulturene.

Salman Rushdies roman *Skam* kaster lys over hvorfor det er slik. Han skriver at ideen om å måtte ha røtter er «en konservativ myte, konstruert for å holde oss på plass». Myten om at man må ha et hjem, bare ett, som til alt overmål bør være et fysisk sted, kan paradoksalt nok få unge, nye nordmenn til å føle seg hjemløse.

HJEM DER VI ER

Men ingenting er mer naturlig for mennesker enn å bevege seg, flytte på seg, befinne seg på nye steder. Vi har føtter, vi er ikke jordbundne, og derfor er vi også frie til å skape nye hjem der vi er.

Vi gjør alle en tjeneste om vi frir oss fra myten om at jordfast betyr stødig. Jordfast betyr først og fremst stillestående.

Oslo er ikke stillestående. Det er en by i bevegelse, med identiteter i bevegelse: Allerede en stor by, på vei mot å bli en storby. •

Kommentaren har tidligere vært publisert i Aften 20. juni 2012.

istockphoto

Vi har føtter, vi er ikke jordbundne,

og derfor er vi også frie til å

skape nye hjem der vi er.

Christiania ble Norges hovedstad i forbindelse med kongevalget på Eidsvoll 17. mai 1814. Da var Norge blitt et selvstendig rike med et eget styre. Men det foregikk ingen diskusjon om hvor landet skulle styres fra. Det var tydelig at stedsvalget var selvsagt. Det kan ikke ha betydd noe at Bergen var landets suverent største by og den viktigste handelsbyen, og at den hadde sendt fire mann til riksforsamlingen mot Christianias to. Heller ikke det gamle erkebiskopsetet Trondheim var en alvorlig konkurrent. Det hjalp ikke at denne byen var et økonomisk tyngdepunkt i Norge og kunne mønstre en befolkning omtrent like stor som Christiania.

HVORFOR BLE CHRISTIANIA HOVEDSTAD?

Tekst: Knut Sprauten, historiker og direktør ved Norsk lokalhistorisk institutt

Hva var det som gjorde at overgangen til hovedstad nærmest gikk av seg selv? Ligger noe av forklaringen i byens historiske røtter?

I 1670, nesten 350 år tilbake i tid, beskrev generalløytnant Jørgen Bjelke og stattholder Ulrik Fredrik Gyldenløve Christiania som Norges viktigste by. De la vekt på at den lå ved det militære festningsanlegget Akershus og at den var et administrativt sentrum for Norge. De kjente til den fatale brannen i 1624 som la det gamle Oslo i aske, og førte til at byen ble flyttet til den andre siden av Bjørvika og endret navn til Christiania. At byen i 1624 hadde blitt lagt inn til Akershus' beskyttende murer, opplevde de som betryggende, og de så nok ingen fare

for at Christianias betydning skulle svekkes i forhold til det gamle Oslo som i senmiddelalderen ble regnet som Norges hovedstad.

Blant de historiske storhendningene som gikk i arv fra det gamle Oslo til Christiania, var kongehyllingene og de følgende hyllingsmøtene. Her møttes nordmenn og representanter for de danske myndighetene og forhandlet om viktige saker. Alle hyllingsmøtene etter 1537 ble holdt i Oslo/-Christiania, og dette kom til å understreke byens sentrale rolle i Norge.

KONGEHYLLINGER OG KONGEBESØK

De norske kongehyllingene var symboltunge nasjonale begiven-

heter, og ble beholdt også etter at Norge ble svekket som selvstendig stat på 1500-tallet. I 1548 kom kronprins Fredrik til Oslo og mottok hylling på vegne av sin far, Kristian 3., og i 1591 ble den 14 år gamle Kristian 4. hyllet samme sted.

Det skulle gå 57 år før Christiania på nytt stod i sentrum for en slik storhending. Da kong Kristian 4. døde i 1648, ble sønnen Fredrik 3. hyllet som hans etterfølger i Danmark. Men han måtte også hylles i Norge før han kunne regnes som felles konge for det dansk-norske dobbeltmonarkiet, som fremdeles var et valgkongedømme. Kongen og dronningen hadde seilt av sted med en flåte på fire orlogsskip og to fregatter, og skipene ankret opp

utenfor Akershus festning 13. august 1648. Selve hyllingsseremonien foregikk på festningen 24. august, og var storslått iscenesatt av kongens svoger, stattholder Hannibal Sehested. Omkring 1000 personer var innkalt til hyllingen for å gi sin tilslutning til kongevalget på vegne av befolkningen i Norge. De kom fra alle kanter av landet. Den nordligste delen var representert av bønder fra Senja og Andenes.

Hyllingene ved Akershus festning i tiden etter 1648 var ikke fullt så

imponerende. I 1656 var prins Kristian (konge fra 1670) på Akershus slott sammen med sin far, Fredrik 3., og det kongelige følge, og ble hyllet som arveprins. Den siste hyllingsakten i Christiania fant sted 5. august 1661. Da møtte prins Kristian på vegne av sin far, og mottok det norske folkets arvehylling fra 17 frammøtte adelsmenn, 10 lagmenn, 86 geistlige, 36 borgere og 408 bønder. To dager senere gav de innkalte representantene også sin tilslutning til den danske enevolds-

arveregjeringsakten. Det innebar at de stadfestet det siste årets politiske begivenheter i København, som hadde resultert i at arvekongedømme ble innført, og at kongen var blitt eneveldig.

Innføring av eneveldet gjorde hyllingene overflødige. Et symbolsk samtykke fra undersåttene i form av hylling trengtes ikke lenger. At representanter fra hele Norge hadde møtt i Oslo/Christiania for å hylle konger og prinser, må ha vedlikeholdt nordmennenes oppfatning av at landet

*(Foto side 12) **Selvsagt hovedstadsvalg:** Da Christiania ble Norges hovedstad i 1814, foregikk det ingen diskusjon om hvor landet skulle styres fra. Byens historiske hovedstadsfunksjoner forklarer det tydelige stedsvalget. Her demonstrerer byens historiske røtter i konditor Bjerkes marsipanskulptur til feiringen av Oslos 900-årsjubileum i 1950. Foto fra privatarkivet etter konditormester Rolf Bjerke i Oslo byarkiv.*

Norges viktigste by: Christiania ble i 1670 beskrevet som Norges viktigste by på grunn av sin nærhet til det militære festningsanlegget Akershus og fordi den var administrativt sentrum for landet. Fotoet er en gave til Oslo byarkiv fra Drammen byarkiv og viser skøytebanen utenfor Akershus festning i 1860-årene. Foto: Holmsen etter original av P.A. Thorén. A70035/Ua/0001/015

Kong Kristian 4.: De norske kongehyllingene var symboltunge nasjonale begivenheter. I 1591 ble 14 år gamle Kristian 4. hyllet i Oslo, samme sted som sin far. Portrettet viser Kristian 4. med elefantorden og tidsmessig drakt med kniplingskrage. Ukjent kunstner og datering. Reprofoto fra Oslo byarkivs samling.

var et eget rike, og at både Oslo og Christiania i denne sammenheng ble oppfattet som den viktigste byen i landet.

Men også etter 1661 fortsatte de dansk-norske kongene (med unntak for Kristian 7.) å besøke Norge. De gjennomførte pliktskyldigst sine norgesreiser, men fra nå av var Christiania bare ett av flere reisemål. Men på noen felter ble byen fremdeles oppfattet som en hovedstad (viktig by). En av dem som gav klart uttrykk for dette, var rådstueskriveren i Trondheim, Kristoffer Tygesen Castberg, som i 1686 hevdet at riktignok var Bergen Norges hovedstad når det gjaldt handelens omfang, men Christiania var det når det gjaldt «politie og justitie». Det var flere grunner til å hevde at byen var en hovedstad når det angår rettsapparat og administrasjon av Norge. I årene mellom 1625 og 1664 ble det for eksempel holdt elleve herredager i Norge. Seks av dem ble holdt på Akershus festning, fire i Bergen og én i Trondheim.

HERREDAG OG OVERHOFFRETT

Herredagene fungerte som en slags høyesterett for Norge. Her dømte to eller flere medlemmer av det danske riksrådet, enten i stedet for eller sammen med kongen. Som regel var

***Gamle krigsskolen:** Overhoffretten var en kollegial domstol. Her møtte stattholderen i Norge og Norges rikes kansler. Her er Kanslergården og senere Krigsskolen i Tollbugata 10 i Kvadraturen fotografert ca. 1890 - 1900. Gården ble oppført i 1620-1630-årene for kansler Jens Bjelke. Ukjent fotograf. Foto: Oslo Museum / OB.F07185*

Norges stattholder blant disse rådsmedlemmene. Ellers deltok Norges rikes kansler og ofte en sekretær fra kongens kanselli. I herredagen kunne det ellers tas opp andre norske lensherrer, lagmenn og adelsmenn. Den siste herredagen i Norge ble holdt på Akershus i 1664. Det danske riksrådet hadde opphørt å fungere som instans etter innføringen av eneveldet, og kongen bestemte i mars 1666 at det skulle opprettes en ny høyeste rettsinstans i Norge. Den fikk betegnelsen Over-

hoffretten, og erstattet fra 1667 av de norske herredagene.

Overhoffretten var appellinstans for rådstueretten i byene og for lagtingene, og var øverste rettsinstans i Norge helt fram til 1797. Saker herfra kunne appelleres videre til Høyesterett i København.

Overhoffretten var en kollegial domstol. Her møtte stattholderen i Norge og Norges rikes kansler. Kansleren var rettens formann fram til hans embete ble opphevd i 1679. I slutten av 1684 ble det bestemt at

Stattholdergården: Fra starten av bodde stattholderen på Akershus slott, men fra 1670-årene holdt han bare kontorer der og bodde i selve byen. Her er stattholdergården i Rådhusgata 11 avbildet 1898. Her bodde stattholder Ulrik Fredrik Gyldenløve årene 1680-1699. Fotograf ukjent. Foto: Oslo Museum / OB.F00835

Stattholdergården i dag: I dag driver kjøkkensjef Bent Stiansen gourmetrestaurant her i den fredede gården. Bygningen har fasader av pusset mur og et karakteristisk Christiania-karnapp langt ut i fortauet mot Rådhusgata. Tross senere ombygging framstår hovedbygningen med en karakter som 1600-talls bygård. Foto: Heidi Voss-Nilsen

stattholder eller visestattholderen skulle presidere i retten. Kollegiet var dessuten sammensatt av embetsmenn og framstående borgere fra Christiania og andre steder i Norge. Meddommerne ble kalt assessorer og assistensråder. Det gav prestisje å ha disse stillingene. Assistensrådene hadde, ifølge rangforordningen 1746, for eksempel høyere rang enn borgermesteren i København.

Når en dom ble appellert til Overhoffretten, måtte både dommere og domfelte i saken møte i Christiania.

De som ikke hadde tilstrekkelig juridisk ekspertise, trengte hjelp av fagfolk som kunne ivareta deres interesser. Slik ble det et marked i byen for en voksende gruppe av prokuratorer og andre juridiske fagfolk. Fram til 1797 var Christiania et nasjonalt sentrum for rettslig prøving av saker som hadde vært ført for lavere instanser i Norge.

STATTHOLDEREN GIR BYEN PRESTISJE

Det nære naboskapet til Sverige var

stadig en trussel for det dansk-norske dobbeltmonarkiets eksistens. Utover 1500- og 1600-tallet ble den sterke svenske militærmakten mer og mer truende for Norge. Det svenske angrepet på Oslo i 1567 hadde ført til at byens innbyggere, sterkt oppmuntret av lensherre Kristian Munk, brente sin egen by ned til grunnen. Hensikten var at de svenske troppene skulle finne så lite som mulig å hjelpe seg med i Oslo. Byens innbyggere visste hvor ille det hadde gått under svenskenes herjinger i 1523, da

fienden kunne forsyne seg grådig av det som fantes av verdi i byen.

På denne tiden var Norge administrativt inndelt i len. Adelige lensherrer stod i spissen for lenene, og var direkte ansvarlig overfor sentralmyndighetene i København. Kongen hadde ingen personlig stedfortreder med altomfattende myndighet over hele Norge. Dette skapte problemer under de svenske angrepene på Norge. Om forbindelsene med Danmark skulle bli brutt, trengte kongen en myndig person som kunne opptre på hans vegne og samordne forsvar og styring av Norge. I 1572 prøvde man å gjøre noe med situasjonen ved å opprette stillingen som stattholder.

Fra starten av bodde stattholderen på Akershus slott, men fra 1670-årene av holdt han bare kontorer der og bodde i selve byen. Når stattholderen ble så sterkt knyttet til Akershus festning og Oslo/-Christiania som by, har det sammenheng med at den lå så strategisk til i forhold til den svenske arvefienden i øst. Krig var en flittig gjest. Mellom 1611 og 1678 ble det for eksempel

Solid posisjon: Kong Kristian 4.s svigersønn Hannibal Sehested ble utnevnt til stattholder i Norge i 1642 og greide å bygge opp en solid posisjon som truet Norges rolle i dobbeltmonarkiet. Maleri av Karel van Mander 1660-årene. Plassering: Det Nationalhistoriske Museum på Fredriksborg Slott.

ført fem kriger mellom de to statene. Fra Christiania kunne det organiseres innfall mot Sverige, og Akershus festning hadde vist seg som en sterk bastion mot svenske stormløp. Festningen kunne befestes ytterligere til forsvar for de sentrale østlandsområdene.

Stattholderen skulle føre tilsyn med lokalforvaltningen i Norge, føre oppsyn med landets grenser og være et bindeledd mellom sentral-

myndighetene i København og allmuen i Norge. Stillingen ble i hovedsak bakt inn i den gamle forvaltningen ved at stattholderen samtidig skulle være lensherre i Akershus hovedlen. Akershus var det mest folkerike hovedlenet i Norge, og lå på inntektstoppen blant alle len i Danmark-Norge. Hovedlensmannen i Akershus stod i spissen for sju underliggende len, og hadde myndighet i mange saker over dem som hadde smålen. Han stod dermed på toppen av en lokal embetspyramide som savnet sidestykke i resten av landet. Ved at stattholderen også var lensherre på Akershus, fikk han en stilling med solid autoritet, men uten at det gjorde ham til ene-

rådende i Norge og uten at det gamle styringssystemet måtte brytes opp. Han ble ikke sett på som en suveren leder av den norske statsadministrasjonen, men til tider nærmest betraktet som en førstelensherre.

På begynnelsen av 1660-tallet ble lokaladministrasjonen i Norge betydelig endret. Norge skulle ikke lenger bestå av len som var administrert av lensherrer, men ble inndelt i fire hovedamt eller stiftamt, som i

alt hadde åtte underliggende amter. I spissen for et hovedamt stod stiftamtmanden. Stiftamtmennene hadde ikke militær kommando eller ansvar for innkreving av statsinntekter, slik som lensherrene hadde hatt. Disse endringene fikk selvsagt konsekvenser for den rollen som stattholderen skulle ha.

Stattholderen eller visestatholderen måtte fra 1660-tallet og fram til 1710 kombinere sitt høye embete med stillingen både som stiftamtmand og amtmann for Akershus stift og amt, men fra 1750 til 1763 hadde han bare stiftamtmandstillingen i tillegg. Det var for øvrig ingen beskjeden ekstrajobb stattholderen hadde. Akershus var det mest folkerike stiftamtet i Norge, og dets andel av Norges befolkning økte fra 33 prosent i 1665 til 42,7 prosent i 1801. Det grenset i øst mot Sverige, i nord mot Trøndelag (Trondheim stiftamt) og i vest og sør mot Bergenhus og Agder (Kristiansand) stiftamt.

Stattholderens makt og myndighet

kunne variere ut fra person og politiske forhold. Kristian 4. var bare elleve år da han fikk kongetittel i 1588, og det førte til at stattholder Axel Gyldenstjerne sammen med regjeringen fikk utstrakt myndighet i Norge. Senere viste det seg at de stattholderne som var rekruttert fra kongens nærmeste familie, hadde mulighet til å få de videste fullmakter. Kong Kristian 4.s svigersønn Hannibal Sehested ble utnevnt som stattholder i Norge i 1642. Han greide å bygge opp en så solid posisjon som norsk stattholder at mange av kongens nærmeste rådgivere i København ble sterkt bekymret for Norges plass i dobbeltmonarkiet. Sehesteds oppdrag var blant annet å styrke det norske forsvaret slik at det kunne stå imot svenskene, og det førte til at han både fikk kontroll over hær og finanser. Stattholderen brukte norske statsinntekter, som tidligere i hovedsak var blitt overført til København, til å organisere en norsk hær og flåte.

Under krigen med Sverige 1643-

1645 opprettet Sehested også faste postruter mellom Båhus og Akershus og mellom Akershus og grenseområdene. Christiania ble dermed et sentrum for postrutene, både på grunn av sin geografiske plassering og fordi byen mottok det meste av den statlige posten. De viktigste postforbindelsene var strekningen København - Christiania og mellom Christiania og Bergen og Trondheim. Senere ble det fast forsendelse av post mellom Bergen, Trondheim, Stavanger og Kristiansand. Da Sehested falt i unåde hos Fredrik 3. i 1651, ble Christiania noe svekket som administrativt sentrum for Norge. Statsinntektene ble i større grad sendt til København igjen.

Fredrik 3.s illegitime sønn Ulrik Fredrik Gyldenløve oppnådde i 1666 både å være stattholder og øverstkommanderende for den norske hæren. Dette var helt i strid med enevoldsregimets ønske om å profesjonalisere det militære og sivile embetsverket, men ved at kongen gav sin sønn så omfattende

Sentrum for postrutene: Under krigen med Sverige 1643-1645 opprettet Sehested også faste postruter mellom Båhus og Akershus og mellom Akershus og grenseområdene. Christiania ble dermed et sentrum for postrutene, både på grunn av sin geografiske plassering og fordi byen mottok det meste av den statlige posten. Foto av Norges eldste frimerke. Kilde: Posten Norge.

myndighet i Norge, styrket det også kongens kontroll over landet og de norske ressursene.

Med unntak for perioden 1583-1588 fantes det stattholdere eller visestattholdere i Norge fram til 1739. Deretter ble stillingen gjenopprettet mellom 1750 og 1771. Så gikk det en periode på nesten førti år før sentralmyndighetene i København innså at det var bruk for embetet igjen. Stillingen som stattholder og visestattholder oppstod på nytt i perioden 1809-1814, og denne posisjonen ble ivaretatt av fremtredende medlemmer av kongefamilien: Christian August, Fredrik av Hessen og Christian Fredrik.

DEN NORSKE ZAHLKASSE

Zahlkassen var et regnskapskontor for hele Norge og en viktig institusjon for Christiania. Den ble opprettet i 1714, og erstattet stiftamtstuen i Akershus stift og Kristiansand stift. Fogder og tollere i disse distriktene sendte statens inntekter og regnskaper til denne norske felleskassen. Zahlkassen var også overordnet stiftamtstuen i Bergen og Trondheim og tok imot deres skatteinntekter og andre statlige inntekter. Zahlkassen mottok enorme inntekter fra hele

landet, og det var ingen person i Norge som hadde ansvar for så store summer som Zahlkassereren. Herfra ble det overført betydelige inntekter til Kongens og Danmark-Norges felleskasser i København. I en tid da Norge manglet egen bank, var det en gunstig bivirkning at Zahlkassen kunne bidra til å stimulere den finansielle situasjonen for eksport- og importnæringene i Christiania. Dette kunne skje ved at Zahlkassereren lånte penger fra statens kasse for å drive egen handel, og kjøpte og solgte veksler.

EN MILITARISERT BY

Som garnisonsby var Christiania preget av de mange militære som bodde på festningsområdet på Akershus, og en stor del av dem ble innkvartert hos private i byens kvartaler og forsteder. På Akershus hadde de øverstkommanderende for den norske hæren sitt sete, og mange offiserer hadde sin plass i kommissariater, generaliteter og andre militære etater.

Allerede i 1646 ble det opprettet en stilling som generalauditør i byen. Han hadde øverste tilsyn med den norske land- og sjømilitære rettspleien og med det militære skiftevesenet. Han behandlet saker fra hele landet, og måtte trekke opp

nasjonale retningslinjer for hvordan soldater og offiserer skulle opptre, både internt og i forhold til det sivile samfunn som omgav dem. Han gav lavere instanser (krigsretten) råd i vanskelige saker, og kunne forkaste eller omgjøre dommer og sende dem til stadfestelse eller endring av kongen i København.

Også når det gjaldt militær skoleing, ble Christiania et militært sentrum for Norge. I desember 1750 undertegnet kong Fredrik 5. bestemmelsen om å opprette en «fri matematisk skole» i byen. Den ble forløperen til Den kongelige norske krigsskole. Skolen og byen kom dermed til å prege mange norske offiserer.

KRISEINSTITUSJONER FØR 1814

Trelasteksporten spilte en svært viktig rolle i Christianias økonomi. Utførselen utgjorde 20 000 trelastlester i årets åtte første måneder i 1807. Etter at Danmark-Norge kom i krig med Storbritannia, sank eksporten katastrofalt. I årets siste fire måneder er det bare registrert 12 trelastlester. Denne store eksporten hadde gitt utkomme til mange mennesker og bidratt til å finansiere importhandel, blant annet den viktige innførselen av korn. Engelskmennenes overlegne flåte satte en

Byens eldste torg: Garnisonssykehuset (Rådmannsgården) i Rådhusgata 19 ble oppført i 1626 og er i dag den eldste gjenværende gården fra den opprinnelige kvadraturen. Foto: O. Væring. A-10001/Ua/0008/004

Viktig trelasteksport: Trelasteksporten spilte en svært viktig rolle i Christianias økonomi. Her kan de mange bordtomtene i Bjørvika ses fra Ekeberg i 1880. Ukjent fotograf. Foto: A-10002/Ua/0028/018

stopper for forsyninger til Norge, vanskeliggjorde postgangen til sjøs og hemmet styringen av landet fra København. Derfor måtte det opprettes kriseinstitusjoner for å ivareta norske interesser og løse spørsmål som krevde raske svar og vedtak.

24. august 1807 fikk kommanderende general sønnafjells, prins Christian August, ordre om å tiltre som formann i en regjeringskommisjon for Norge. De øvrige medlemmene var stiftamtmanden i Akershus, grev Gebhard Moltke, og justitiarius i Akershus stiftoverrett, Enevold Falsen. Denne kommisjonen skulle ha sine møter i Christiania og hadde vide fullmakter til å ta avgjørelser til beste for Norge. Men den var ingen regjering i egentlig forstand. Sentralmyndighetene i København prøvde å hindre at Regjeringskommisjonen skulle bli et organ for norsk separatisme ved å knytte til seg folk med slektsbånd til kongehuset, eller høye embetsmenn som hadde vært kongens tro tjenere. Denne kommisjonen hadde felles trekk med Slottsloven på Akershus. Den skulle også ha sitt virke under en vanskelig utenrikspolitisk situasjon, og styre Norge i tilfelle forbindelsene med København ble brutt. Likevel ble Regjeringskommisjonen oppløst allerede i

slutten av november 1810.

Senhøstes 1807 ble det også opprettet en kassedireksjon i Christiania. Den var i arbeid til mars 1811 og deretter i perioden oktober 1813 til april etterfølgende år. Direksjonens oppgave var å utstede inntekts- og utgiftsordrer for statens tre største samlekasser i Norge, Den norske zahlkasse i Christiania og stiftamtstuekassene i Bergen og Trondheim. Dessuten ble det opprettet et eget revisjonskontor i Christiania. Det var i virksomhet fra september 1808 til mars 1814, og reviderte i hovedsak regnskap for de ulike krisetiltakene.

I september 1807 bad Regjeringskommisjonen grev Wedel Jarlsberg om å ta personlig ansvar for å importere så mye korn som mulig til Norge. To måneder senere ble oppdraget om å skaffe korn og andre levnetsmidler omformulert og knyttet til en statlig institusjon som ble kalt Provideringskommisjonen for Norge. Grev Wedel og christianiamegleren Erik Smith ble satt til å lede dette arbeidet og foreta innkjøp på regjeringens vegne. Kommisjonens myndighet strakte seg over det sørøstlige Norge, Akershus og Kristiansand stift. I 1812 ble denne kommisjonen underlagt den nyoppnevnte Overproviderings-

kommisjon, som var i virksomhet ut 1814. Den skulle være det viktigste organet for matforsyning til Norge. Kommisjonsmedlemmene var blant de fremste embetsmenn i Norge. Forsyningene til hæren ble derimot lagt under et eget organ, kommissariatkommisjonen, som kjøpte inn matvarer via en kjøpmann i Christiania, Ludvig Mariboe.

Det var i det hele tatt en ubendig trang til å opprette kommisjoner og virksomheter i Christiania i nødsårene. Medisinalvarekommisjonen var i sving mellom 1808 og 1815, skaffet medisiner til Norge og fordelte dem til norske apotek. Medisinaltakstkommisjonen (1808-1809) var en forløper for Det kongelige norske sunnhetskollegium i Christiania (1809-1815). Dette kollegiet hadde tilsyn med alt som hørte under medisinalvesenet i Norge, men var underlagt Sunnhetskollegiet i København fram til 1814.

Overhoffretten hadde blitt avskaffet i 1797 og erstattet av fire stiftoverretter. Norge manglet altså en høyesterett innenfor landets grenser. I oktober 1807 opprettet myndighetene en overkriminalitetsrett for Norge med sete i Christiania. Overkriminalitetsretten var domstol i siste instans i alle norske straffesaker. Allerede i januar 1810 fikk

retten beskjed om ikke å ta imot flere innankede saker, men institusjonen ble gjenopprettet i juli 1813 og var i arbeid til 1817.

Overadmiralitetsretten var en ny norsk spesialdomstol som fikk sete i Christiania i 1807 og arbeidet fram til mars 1811. Den ble gjenopplivet av stattholderen i 1813, men ble nedlagt igjen i 1815. Denne domstolen skulle dømme i siste instans i norske prisere rettssaker, og vurderte lovligheten ved kapring av utenlandske skip. Første instans i slike saker var prisere retten i stiftsbyene.

Sentralmyndighetene i København mente at de fleste kriseinstitusjonene som ble opprettet, bare skulle være midlertidige løsninger på krigens problemer. Så snart forholdene begynte å endre på seg i 1809, gav makthaverne beskjed om at de særnorske organene som var opprettet i Christiania, skulle nedlegges. Regjeringskommisjonens makt ble først redusert, og deretter fjernet som institusjon. Fredrik 6. ville holde Norge fastere i tømmene igjen. Men da den politiske og økonomiske situasjonen ble forverret i 1813, ble mange av disse institusjonene gjenopprettet.

EN HOVEDSTAD I EMNING

I «dansketiden» var København

hovedstad for dobbeltmonarkiet, men fra opprettelsen av stattholderembetet i 1572 ser vi stadig tydeligere trekk på at Oslo/Christiania var blitt et administrativt tyngdepunkt i Norge. At alle hyllingene av danske konger og prinser i Norge etter 1537 foregikk i Christiania, viser at byen ble sett på som Norges viktigste og best egnede sted for å symbolisere rikets oppslutning om en felles konge eller arveprins.

Byen var sentralsted for Norges største len og stift, og dette stiftet hadde i 1801 nesten halvparten av Norges befolkning. Avstandene langs de norske kongeveiene ble målt fra Akershus festning. Her fantes det militære institusjoner som forgrenet seg utover landet og bandt det sammen til en nasjonal enhet. I Christiania lå også landets viktigste domstol, Overhoffretten, som i mange år og trakk opp retningslinjer for norsk rettspraksis. Byen gav hus til Zahlkassen, hovedkasse for landets statsinntekter, og i 1811 ble det til og med opprettet et norsk universitet i Christiania.

På dansk side hadde man helt

Utsnitt av foto side 22/23 (Oslo Hospital)

siden stattholderembetet ble opprettet, vært redd for å gi så sterk administrativ makt til én person at det satte det dansk-norske fellesskapet i fare. Krigene med Sverige tvang imidlertid myndighetene i København til å ta avgjørelser som førte til samling av makt i Oslo/-Christiania. Dette ser vi når det gjelder stattholderens rolle i Norge, opprettelsen av Slottsloven på Akershus (1721) under den store nordiske krig og opprettelsen av kriseinstitusjonene som begynte i 1807. Da vokste det fram styringsorganer som skulle hjelpe Norge til å

BYEN MED MANGE NAVN

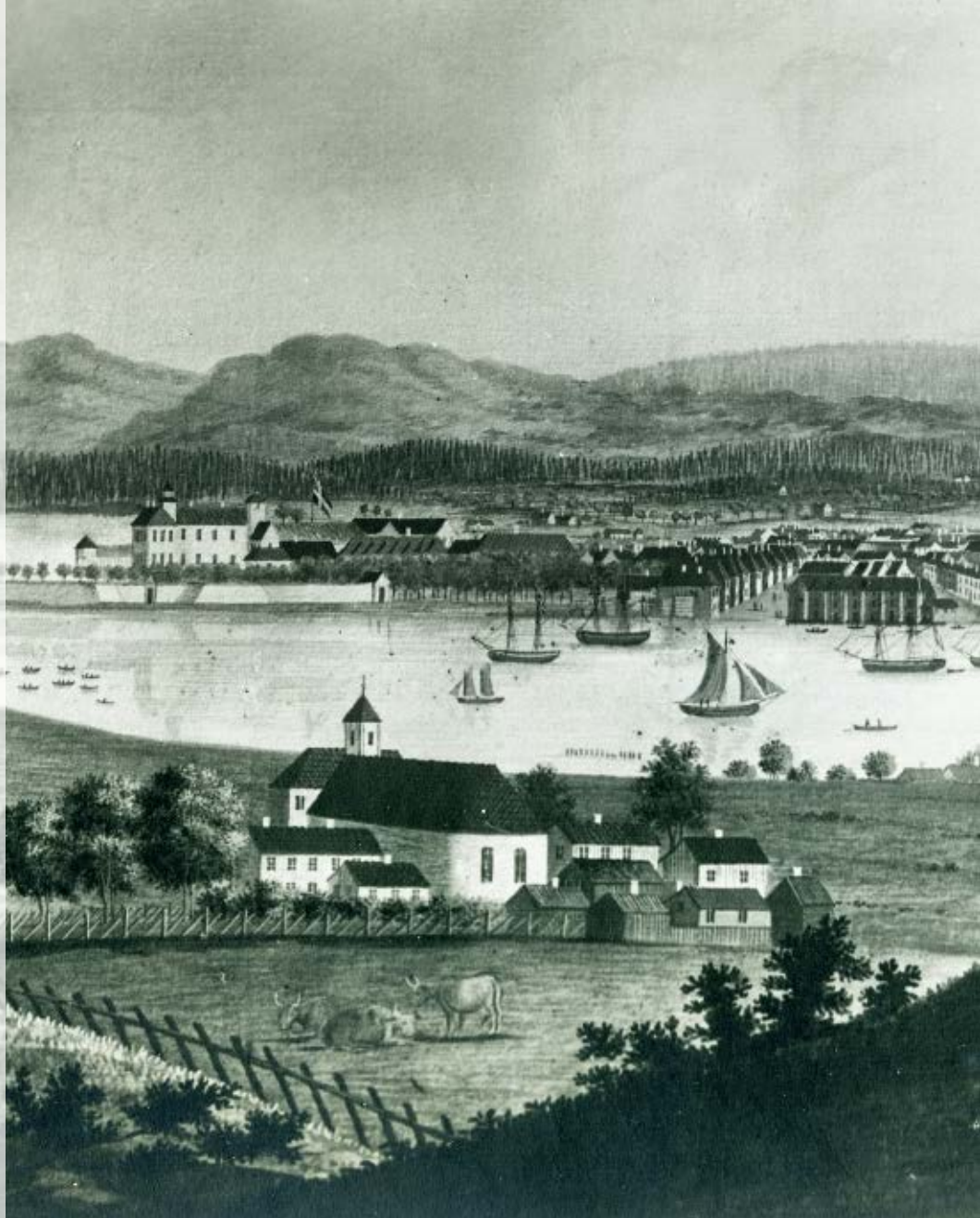
Etter hybrannen i 1624 i det gamle Oslo (dagens Gamlebyen) anla kong Christian 4. en ny by ved Akershus festning. Byen ble oppkalt Christiania etter han.

Skrivemåten Kristiania ble tatt i bruk i statlige sammenhenger fra 1877 og i kommunen fra 1897, selv om det aldri ble foretatt en formell kommunal beslutning om overgang til å skrive kommunens navn med K.

Byen het Kristiania fram til 31. desember 1924. Fra 1925 var byens navn Oslo. Før 1925 var Oslo navn på det som da fikk navn Gamlebyen.

Oslos byvåpen: St. Hallvard er Oslos skytshelgen og pryder Oslos byvåpen. Oslos byvåpen har hatt mange utforminger opp gjennom tidene. Motivet, St. Hallvard, har vært brukt helt siden middelalderen. Utførelsen har imidlertid variert mye. Dagens offisielle byvåpen ble lansert i 1924, i forbindelse 300-års-jubileet for Christiania. Denne utgaven er hentet fra Kristiania formannskap 1910.

Provinsby med hovedstadsfunksjoner: I «danskertiden» var København hovedstad for dobbeltmonarkiet, men med opprettelsen av stattholderembetet i 1572 ble Oslo/Christiania et administrativt tyngdepunkt i Norge. Christiania sett fra Ekeberg: Gamlebyen og Oslo hospital ligger i forgrunnen, mens Akershus festning og den planmessige byen ligger i bakgrunnen. Reprofoto av Holmsen etter original av Authéen 1826. Fra Byggedirektørens arkiv.

dekke praktiske behov som vokste fram under krigen. Fra dansk hold mente man at de skulle oppheves så snart som mulig. Men slik skulle det ikke gå.

Etter at nyheten om freden i Kiel nådde Christiania 24. januar 1814, ble de politiske forholdene fullstendig endret. Som dansk stattholder i Norge så Christian Fredrik at det var umulig å vinne Norge tilbake for det danske kongehuset. Han valgte å kjempe for norsk selvstendighet. I mars ble det opprettet et regjeringsråd som var ledet av Christian Fredrik som regent, og 19. mai ble regjeringsrådet om-dannet til en virkelig regjering. Dermed hadde Christiania fått tilbake hovedstadsrollen etter flere hundre år. •

Litteratur

Gjeruldsen, Ole Henrik (2013):

Den norske hæren 1660-79 – utskrivning og organisering.

Myhre, Jan Eivind (1990): *Hovedstaden Christiania. Fra 1814 til 1900. Oslo bys historie*, bind 3. Oslo: Cappelen

Sprauten, Knut (1992): *Byen ved festningen. Fra 1536 til 1814. Oslo bys historie*, bind 2. Oslo: Cappelen

Weidling, Tor (2000): *Eneveldets menn i Norge, Sivile sentralorganer og embetsmenn 1660-1814*, Riksarkivaren, Skriftserie 7.

Ved inngangen til året 1814 foregikk store ting ute i Europa som folk i Christiania visste lite om, og langt mindre ante de hvilke følger begivenhetene skulle få for landet og byen. Kongen av Danmark og Norge, Frederik VI, hadde som kronprins måttet oppgi nøytraliteten i den europeiske stormaktskonflikten i 1807 etter briteres flåteran. I de seks neste årene var det nesten uavbrutt krig med Storbritannia og Sverige. Særlig for Norge var krigen en katastrofe, siden forbindelsen med Danmark ble brutt av britisk blokade, og ingen marine kunne beskytte skipsfarten. Landet var langt fra selvforsynt med mat, og sviktende korntilførsel førte til hungersnød. «Den Fattige sultet, den Rige led Savn».

Utsnitt fra foto side 29

CHRISTIANIA I 1814

— PROVINSBYEN BLIR HOVEDSTAD

Tekst: Lars Roede, arkitekt og seniorrådgiver ved Oslo Museum

I «folkeslaget» ved Leipzig i oktober 1813 led Napoleon et avgjørende nederlag. Sveriges kronprins Karl Johan bidro med 30 000 svenske soldater, slik han hadde lovet keiseren av Russland. Men i stedet for å forfølge den flyktende franske hæren sammen med de allierte, angrep han Danmark for å få belønningen som tsaren av Russland hadde lovet ham: Norge. Uten fransk støtte ble den danske hæren i Holstein tvunget på tilbaketog og til slutt omringet i festningen Rendsburg. Danmark lå åpen for invasjon, og for å redde hovedlandet underskrev kong Frederik den ydmykende freden i Kiel 14. januar 1814. Han måtte avstå Norge til

kongen av Sverige – etter 434 år med kongefellesskap.

STATSKUPP I CHRISTIANIA

Karl Johan måtte oppfylle forpliktelsene overfor sine allierte og være med på sluttkampene mot Napoleon i de neste månedene. Det ga stattholder og tronarving Christian Frederik handlingsrom til å gjøre et statskupp. Han fikk kongens brev om avståelsen 24. januar og beskjed om å vende hjem til Danmark. Men han valgte å bli for å redde Norge for dynastiet – noe som nok var avtalt som en mulighet hvis krigen skulle ende med nederlag.

Folk i byen fikk vite om freds slutningen i et ekstrasnummer av

avisen Tiden 26. januar, men vilkårene ble sensurert bort i et gledesbudskap:

«Den mørke og for menneskelige Øine uigjennemtrængelige Taage er splittet, og et Glimt af Solens Klarhed blinder næsten det glade, stirrende Øie. – Fred, Fred i Norden!»

Ryktene om avståelsen til fienden i øst ble langsomt kjent. Folks forbitrelse ga prinsen mot til å våge et opprør. I slutten av januar reiste han til Trondheim for å lodde stemningen og fant kampvilje og ønske om selvstendighet. Han rådførte seg med innflytelsesrike menn og luftet planen om å erklære seg som norsk konge i kraft av arveretten. Men de overtalte ham til å sammenkalle en

grunnlovgivende forsamling og erklære norsk selvstendighet basert på folkesuverenitet, og inntil videre bare fungere som regent. Proklamasjonen om dette gikk ut fra Christiania 19. februar.

Prinsen innkalte til valg i alle

prestegjeld, byer og militære avdelinger. På «bededagen» i Domkirken 25. februar var 4000 mennesker samlet til valg, og sammen med prinsen sverget de «at hævde Norges Selvstændighed og at vove Liv og Blod for det elskede Fædre-

land». Dagen før hadde svenske utsendinger kommet til byen for å levere en proklamasjon fra kong Karl XIII av Sverige, som mente at han nå også var norsk konge. Men de ble avvist og fikk i stedet opplept prinsens proklamasjon til det norske

Utsikt fra Ekeberg: Christiania 19. juli 1814, sett fra Ekeberg. Akershus, Domkirken og Tukthuset rager opp. Paleet og Tollboden vender ut mot Bjørvika. Gouache av Margrethe Kristine Tholstrup. Original i Oslo Museum / OB.01056

folk. Delegater fra hele Sør-Norge kom sammen på Eidsvoll 10. april. Resten kjenner vi – og vi må beundre improvisasjonstalentet som førte til ferdig grunnlov allerede 16. mai og kongevalg 17. mai. Den nyvalgte kongen holdt inntog i sin hovedstad 22. mai og ble hyllet under en stor folkefest samme kveld i Paléhaven.

EN NY OG UFORBEREDT HOVEDSTAD

Det var ikke mye til hovedstad! Da Christiania plutselig og uventet ble hovedstad, hadde byen bare 11 000 innbyggere, noen tusen flere med forstedene. Til sammenligning hadde København, norsk hovedstad til 14. januar 1814, 100 000 innbyggere. Der fantes kongen, statsadministrasjonen og det meste av offentlige bygninger.

Christiania hadde vært en provinsby uten andre statlige monumentalbygg enn Domkirken og Akershus. Det var omtrent de eneste, men vi kan ta med Tukthuset ute i Storgaten. Bare disse raget opp over den uanseelige bygningsmassen i én og to etasjer: Murtvangen, som Christian IV hadde påtvunget byen, ble sabotert av motvillige borgere. Bare hver femte gård hadde forhus av murverk. Hvert tredje hus var laftehus, som i andre byer. Utveien for flertallet var utmurt bindingsverk «på dansk maner», og

slike hus hadde halvparten av gårdene. Men etter hvert fikk tømmer og bindingsverk dårlig anseelse, og i 1814 var nesten alle slike fasader pusset eller forblendet med murverk, slik at de så ut som solide murvegger.

Bak de pyntelige fasadene var det en uryddig bakgårdsbebyggelse med mange trehus bak åpne svalganger. Håndverkerne hadde sine verksteder her, og kjøpmennene sine varelagre. Svenner, krambodbetjenter og tjenestefolk holdt også til rundt bakgården. Nesten hver bygård var en bondegård i miniatyr, med stall, fjøs og høyloft til husdyrene. Mye av maten og vinterfôret måtte husholdningene skaffe ved selvforsyning fra løkker på Bymarken. Om sommeren ble kyr og hester daglig drevet gjennom bygatene til beite på løkkene.

Så hvor skulle statens organer holde til? Og hvor skulle de bo, alle de som bemannet administrasjonen, og de som skaffet dem varer og tjenester? Det skulle bli en langdryg oppgave å skaffe den unge staten de nødvendige offentlige bygningene. De som påtok seg oppgaven, fikk det vanskelig i et land som helst ikke ville ha noen hovedstad og til nød en statsadministrasjon på sparebluss. Staten måtte lenge klare seg med provisorier.

Kongen hadde allerede en slags kongebolig, for ni år før hadde Bernt Anker gått bort og testamentert familiens herskapelige bygård, Paleet ved Bjørvika, til staten. Den skulle være kongebolig når kongene en sjelden gang kom til Norge. Stattholderne Christian August, Frederik av Hessen og Christian Frederik hadde bodd der før 1814. Christian Frederik etablerte som konge sitt lille hoff i Paleet og utnevnte kammerherrer og andre seremonielle hofffunksjonærer. Herfra drev han også utenrikspolitikken, som ifølge Grunnloven var hans ansvar. Han ordnet også med spørsmål om uniformer, statssymboler og flagg.

Men Stortinget, hvor skulle det komme sammen? Det var tilsynelatende ingen hast, for det skulle bare møtes hvert tredje år, første gang i 1815. Men så ble det plutselig en hastesak da svenskene angrep i slutten av juli. Ved våpenstillstanden i Moss 14. august ble det bestemt at et Overordentlig Storting skulle sammenkalles for å revidere Grunnloven. I all hast ble Katedralskolens nye aula rekvirert da Stortinget trådte sammen 8. oktober. Det var det eneste tilstrekkelig store og verdige møtelokale i byen.

Byhus i tømmer og bindingsverk: Hjørnet av Kirkegata og Prinsens gate med byhus i tømmer og bindingsverk. Fasadene var som regel forblendet eller pusset for å se ut som murverk, men noen hus hadde synlige tømmervegger. Akvarell av Henrik Helliesen 1895. Original i Oslo Museum / OB.06158

Yrende liv i Dronningens gate, mest dyreliv: Husene her er byens fornemste, alle fra 1600-årene. Krigsskolen i midten eksisterer fremdeles. Her bodde skolesjefen, eidsvollsmannen Diderich Hegermann, i 1814. Til høyre Katedralskolen med søylefronten av arkitekt Stanley. Her møttes Det overordentlige Storting høsten 1814. Akvarell av Anna Diriks. Original i Oslo Museum / OB.01072

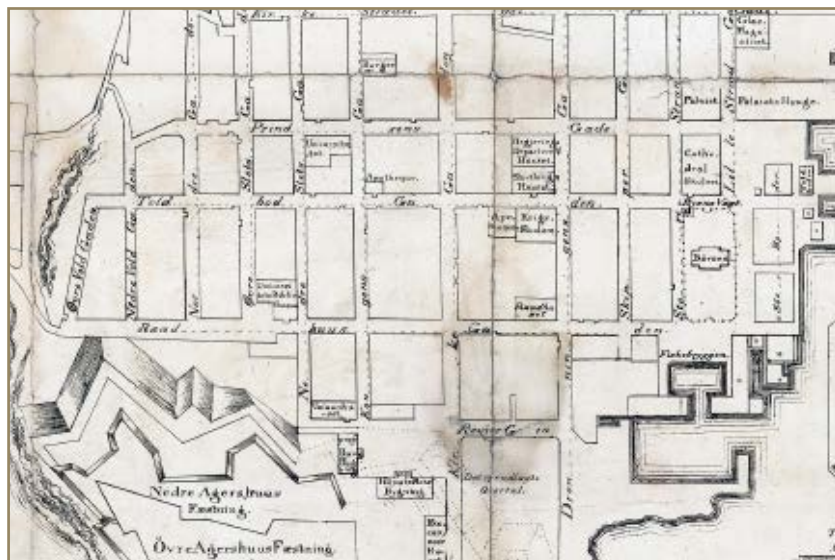
Denne gamle «Lagmannsgården» fra 1600-tallet i Dronningens gate 15 måtte lenge finne seg i også å huse det meste av statsadministrasjonen som «Departementsgården». Fra 1814 til langt inn på 1800-tallet klarte man seg med gården hvor Katedralskolen hadde holdt til siden 1719. Rundt år 1800 fikk rektor Treschow hjelp av arkitekt C.F. Stanley til å utstyre den med en klassisk søylefront og innrede en vakker «høresal», eller aula, og et større bibliotek inne i gårdsrommet. Håpet var antagelig at skolen skulle bli kjernen i et lenge etterlengtet norsk universitet. Men slik gikk det ikke. Staten beslagla aulaen til Stortingssal, jaget lærere og elever på dør, og fylte hele gården med departementer. Norges statsforvaltningspraksis ble utmeislet her i påvente av nybygg for Storting og regjering. Ironisk nok ble dette kulturminnet av udiskutabel historisk verdi revet rett før grunnlovsjubileet i 1914. Staten trengte tomt til et nytt posthus og valgte billigste utvei – en tomt den eide fra før. Like ironisk var det at Posthuset ble overflødig bare 80 år senere, slik at man måtte finne noe annet å bruke det til.

FIENDEN SOM FORSVANT – HOVEDTANGEN SOM BYGGEGRUNN FOR STATSINSTITUSJONER

Etter 1814 var ikke svenskene lenger fiender, og Akershus festning kunne nedgraderes. I 1816 ble det besluttet å sløyfe nedre festning på Hovedtangen mot Bjørvika. Det ble straks lagt planer for å legge nye offentlige bygninger der, etter at vollene var revet mellom Nedre Slottsgate og hjørnet av Kirkegaten og Glacisgaten.

Et kart fra 1830-årene viser den

nye situasjonen, med de revne festningsverkene inntegnet. Fra rett bak Arkitekturmuseet og helt ut til Bjørvika ble glaciets og «den dekkede vei», kontreskarpene og vollgraven innenfor revet. På en kortere strekning mellom Kongens gate og Kirkegata ble også selve eskarpen eller hovedmuren rundt Nedre festning revet. Vollsyste­met vestenfor ble inntil videre liggende; glaciets og kontreskarpene på Kontraskjæret var intakt helt til 1860. Murene østover og videre rundt Nedre festning forsvant til fordel for militære anlegg

Utsnitt av Christianiakart fra 1827: De ytre befestningene rundt Akershus var da revet på strekningen fra Nedre Slottsgate til Bjørvika, men er inntegnet med stiplet linje. Ytterst mot byen lå glaciene. På «Det nyudlagte Qvartal» var det tenkt at stortingsbygningen skulle ligge. Området ble imidlertid båndlagt av det militære igjen. Plan over Christiania Bye og en Deel af Forstæderne. Lit. H.T Winters forlag/Statens kartverk

og havneutbygging utover på 1800-tallet. De ble fullstendig rasert da havnebanen ble ført rundt hele Akersneset i årene rundt 1905.

For de frigjorte arealene på Hovedtangen ble det lagt store planer. Her skulle både Stortinget, Høyesterett, Riksarkivet og Riksrevisjonen få plass rundt det som senere ble Bankplassen. Også kongens slott var tiltenkt en tomt her. Ingen av disse planene ble realisert, men vi fikk i slutten av 1820-årene en serie nybygg for militære formål i kvartalet sør for plassen. Først kom Armeens depot og det Kongelige Ridehus i 1826-28 langs forlengelsen av Kongens gate, og så Armeens Overkommando i 1835, sør for Bankplassen.

Det som ble realisert på Hovedtangen, i tillegg til de militære bygningene, var to åpne plasser og en håndfull offentlige bygninger for sivile formål. Bankplassen fikk sitt navn fordi Norges Banks Christiania-filial sto ferdig her i 1830. Den var tegnet av den stigende stjernen Christian H. Grosch. Som det litt senere Observatoriet er også dette inspirert av – for ikke å si kopiert etter – den store danske arkitekt Christian Frederik Hansen.

Det neste store offentlige bygg på Bankplassen var Christiania Theater,

Forslag til Norges Banks filialbygning og høyesterettsbygning på den senere Bankplassen: Ukjent opphavsmann. Original i Oslo byarkiv/A-10371

Norges Bank og Christiania Theater på Bankplassen: Arkitekt Christian H. Grosch 1830-årene. Original i Plan- og bygningsetaten (foto i Nasjonalmuseet)

også det av Grosch, men noen år senere, fra 1837. Det ble revet i 1899. Den langstrakte bygningen langs Kirkegata avgrenset plassen mot øst. Stilen var en mindre streng klassisisme, med store buede vindusåpninger som dominerende element. Inngangsfasaden vendte mot nord, mot en ubebygget tomt på hjørnet av nabokvartalet. Hit til

teatret flyttet restauratør Engebret Christophersen sin kjente kafé i 1857, i resten av 1800-årene byens teaterkafé. Ellers ble det reist private leiegårder langs nordsiden av plassen.

Men før Grosch fikk dominere Bankplassen, tegnet han Børsbygningen på Grønningen, den første og eneste park i Christiania.

Børsen ble oppført i årene 1827–1829. Grosch ble ledig for sitt første oppdrag i hovedstaden da han i 1827 måtte forlate stillingen som assistent for slottsarkitekt Linstow fordi Stortinget nektet å bevilge flere penger til Slottet. Børsen i Tollbugata 2 utgjorde bare en tredjedel av det nåværende anlegget.

Planene om videre utbygging på Hovedtangen ble skrinlagt da de militære ombestemte seg og båndla arealene igjen i 1836. Først omkring 1860 ble Grev Wedels plass opparbeidet av Selskabet for Christiania Byes Vel. Plassen domineres av den store Frimurerlogen, som sto ferdig i 1839 og fikk navn etter grev Herman Wedel Jarlsberg. Han tok initiativet til å bygge logen som fest-lokale for frimurerne og byen. Kommunen brukte den også til representasjon og bystyresal. Arkitekt Christian Herman Malling og byggmester Jens Seidelin oppmyket fasadene i senklassisisme med rundbuevinduer i de store inntrukne feltene med buet avslutning. Dette lånet fra italiensk renessanse kan kanskje også kalles nyromansk og er et tidlig stykke historisme. Kassettetaket i Logens store sal kopierte Malling fra sin første arbeidsplass i Christiania, Slottet.

HOVEDSTAD MED AMBISJONER?

Dette var tittelen på en omvisning som Byarkivet arrangerte 20. mai i år sammen med Oslo Museum og Nasjonalmuseet. Men i de trange årene etter 1814 er det ikke lett å spore store vyer for utvikling av en norsk hovedstad. Hadde vi fått beholde uavhengigheten som ble proklamert 17. mai, med Christian Frederik som residerende konge, ville byen antagelig ha utviklet seg annerledes. Han hadde sin bakgrunn i et gammelt kongehus som alltid ønsket å forskjønne sin hovedstad med storslagne plasser og palasser, og med avenyer og akser.

I de fire første årene fikk vi i stedet en konge som aldri satte sine ben i riket, og det var ingen tradisjon for å tenke stort i den lille byen. Landets økonomiske stilling innbød heller ikke til store tanker – Norge ble påtvunget sin del av Danmark-Norges statsgjeld, mens vareeksporten stagnerte i krisen etter napoleonskrigene og pengevesenet var i kaos.

Det er fristende å spekulere i hva som hadde blitt resultatet om monumentalbyggene som ble foreslått på Hovedtangen hadde blitt realisert, og med en mer byggeglad konge. Christiania har mange

likhetstrekk med Helsingfors, som omtrent samtidig ble hovedstad i en ny stat. Der styrte en mektigere storfyrste og keiser, og resultatet ble et mer storslått bybilde med monumentale empirebygninger rundt det store Senatstorget og langs Esplanaden, motstykket til vår Karl Johans gate.

På bakgrunn av Norges armod er det merkelig at det første virkelige storslåtte byggeprosjektet var kongeboligen for en oftest fraværende monark. Ønsket var nok å skape et symbol for det selvstendige kongedømmet. Karl Johan var også mer nærværende og mer interessert i byen enn de dansk-norske kongene hadde vært. Embetsmennene som dominerte i Storting og regjering hadde nok ambisjoner. Men for bondestanden som etterhvert fikk større innflytelse, var ambisjonene ikke en storslagen hovedstad, men lave skatter til en nøktern og sparsommelig stat. De holdt lenge igjen bevilgninger til Slottet, så Karl Johan fikk aldri se det ferdig. Det som imidlertid ble følgen av byens nye status som hovedstad, var en begynnende vekst i folketall og utstrekning. Et nytt byråkrati trengte plass, og det trengte varer og tjenester. Dermed begynte

veksten som med få avbrudd preget resten av 1800-tallet. Da industrien kom til som en enda sterkere vekstfaktor, tok befolkningsveksten helt av. Fra 15 000 innbyggere i 1814 til nesten 40 000 i 1850!

Veksten fremtvang prioritering av mange byggeoppgaver til nytte for en voksende befolkning, fremfor monumentalbygg til statens pryd. Derfor kunne engelskmannen Breton, etter et besøk i 1834 skrive slik:

«Det er intet ved byen som antyder at den er hovedstad i et

vidstrakt land. Den ligner kort sagt mer en stillferdig provinsby enn en hovedstad. Skjønt regelmessig og pent bygget, har den ikke en gang respektable butikker. ... Bortsett fra Universitetet, som inneholder et middelmådig museum, er der få offentlige institusjoner og ingen pene bygninger som hospitalet etc.»

STATENS BYGGEPLANER ANDRE STEDER

Staten hadde også planer andre steder. Strøket nordover langs

Akersgata hadde ledig byggegrunn, og oppe på Hammersborg var det mange som ønsket å bygge Stortinget – på et «Norges Akropolis». Slottsarkitekt Linstow selv hadde sans for et kongeslott her. Men rett nedenfor havnet det mer prosaiske Rikshospitalet, hvor Christian H. Grosch tegnet en serie nybygg som ble reist fra 1825 til 1842. På tomten etter byens første kirke ved Christiania Torv fikk arkitekt Heinrich Schirmer i oppdrag å tegne nytt Storting i 1851. Men hans planer om et nygotisk teglsteins-

***Rikshospitalet sett fra Trefoldighetskirkens tårn i 1867:** De fleste bygningene var tegnet av Christian H. Grosch, men Militærhospitalets trebygning var eldre, oppført i 1807. Foto: Adolf Christian Moestue 1867. Original i Oslo Museum / OB.F07421A*

bygg med tårn og spir ble skrinlagt.

Universitetet ble opprettet i 1811 og kom i gang med undervisning i 1813, men måtte lenge klare seg med midlertidig tilhold i Moestuegården i Karl Johans gate 14. Først i 1820 fikk det et anstendig tilholdssted i byens eneste tre-etasjes gård, den flotte Mariboegården på hjørnet av Kongens gate og Prinsens gate. Men allerede i 1815 overtok universitetsbiblioteket byens eldste hus, Rådmannsgården ved Christiania torv, ledet av eidsvollsmannen Georg Sverdrup. Det astronomiske observatorium fra 1834 ved Solli plass, var det første formålsbygg for Universitetet, bygget for observasjon og forskning og som bolig for professor Christopher Hansteen. Også her fulgte Christian H. Grosch læremesteren C. F. Hansen – en blokkpreget symmetrisk bygningskropp i flere volumer, glatt puss uten ornamentikk, og strenge proporsjoner. Den sentrale rotunden kronet av en kuppel med overlys. Bygningen ble et symbol på den unge statens ønske om å være en vitenskapsnasjon. Det skyvbare taket og vinduene, den dreibare tårnhatten og plattformene for observasjoner på taket fulgte forbilder fra observatoriet i Altona utenfor Hamburg.

SLOTTET TREKKER HOVEDSTADEN VESTOVER

Kontraskjæret var lenge på tale som tomt for Universitetet, men det ble foreløpig liggende urørt. Det ble Slottet som etter hvert trakk andre statsinstitusjoner vestover, da Karl Johan og hans arkitekt Hans Ditlev Franciscus Linstow i 1822 valgte Bellevue-høyden langt vest for byen som tomt.

Opgaven å skaffe hovedstaden en verdig kongebolig, var en av de første den unge staten tok fatt på, allerede i 1822. Det tok nesten 30 år å fullføre den første storsatsingen. Et Storting uten sans for å bruke skattepenger på praktbygg nektet i årevis å bevilge midler til formålet. Pengetørken var vel også en demonstrasjon i striden mellom Stortinget og den egenrådige kong Karl Johan.

Underveis ble det opprinnelige prosjektet til Linstow barbert for å redusere kostnadene. De frem-skytende fløyene forsvant sammen med de fire paviljongene som skulle forbindes til selve Slottet med kolonnader. Til gjengjeld fikk hovedfløyen en tredje etasje før bygningen kom under tak midt i 1830-årene. Innredningen var nesten ferdig da Karl Johan døde i 1844, og han fikk aldri ta Slottet i

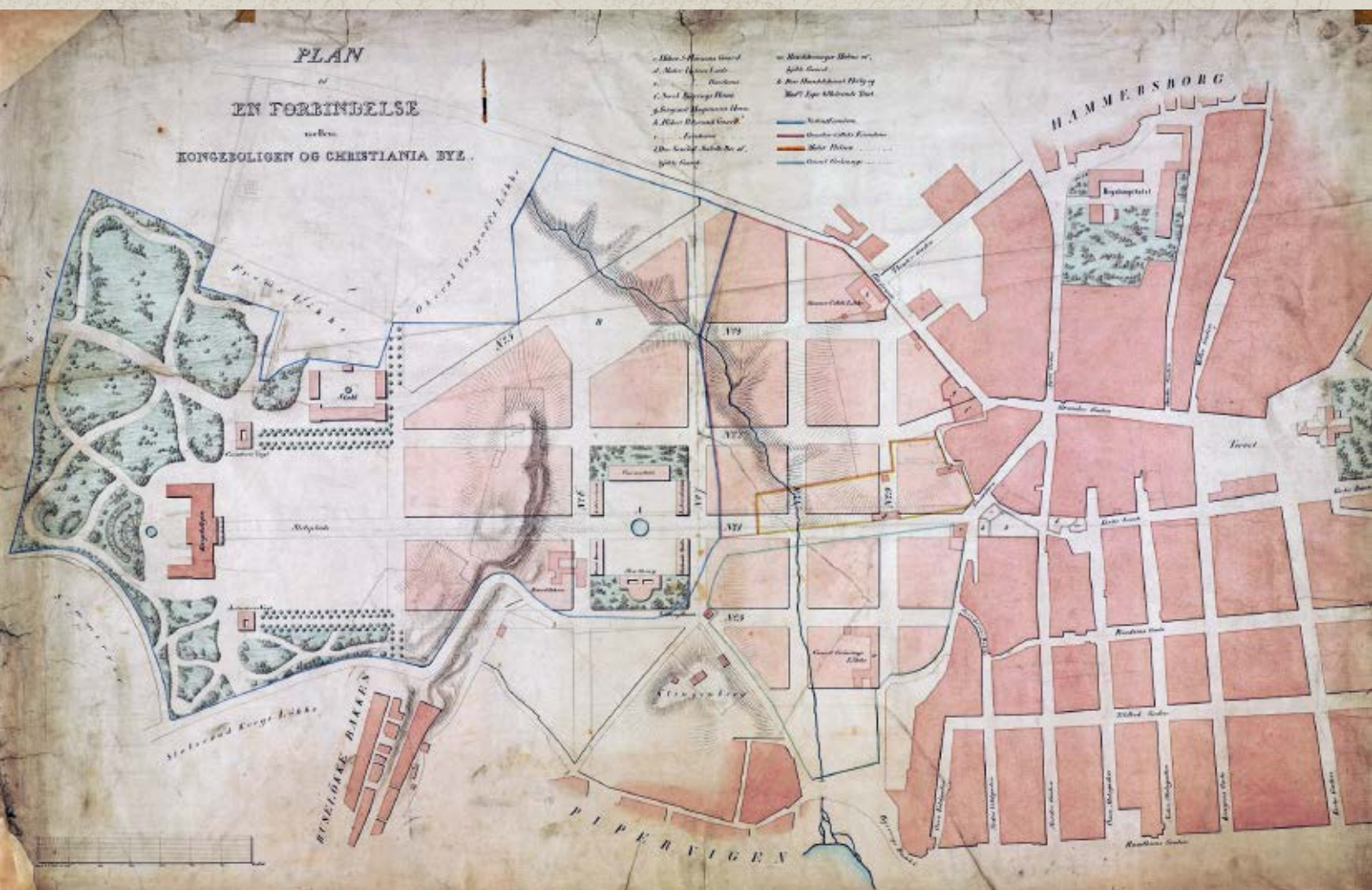
bruk. Men ferdig var det ikke. For det høye taket og søylefronten som var borte, begge deler som sparetiltak, ble så dårlig mottatt at myndighetene måtte bevilge de ekstra midlene som måtte til. Helt ferdig var eksteriøret i 1849.

Resultatet ble kanskje bedre enn Linstows opprinnelige prosjekt.

Linstows plan fra 1838 viser forbindelsen mellom Slottet og byen, en snorrett aveny fra Slottets midtakse til vestre ende av den gamle Østre gate ved Egertorget. Han hadde tenkt å føre kvartalsbebyggelsen på begge sider av gaten helt opp til den store Slottsplassen, flankert av alleer. Den diagonale gaten peker direkte fra slottsbalkongen mot Hammersborg-høyden. Da var det ennå ikke planlagt noe monumentalbygg der – St. Olavs kirke kom senere. Men Linstow har nok tenkt tanken.

For å føre bebyggelsen helt opp til Slottsplassen, måtte det meste av Nisseberget sprenges bort. Derfor ble de to kvartalene nærmest plassen sløffet, og kvartalene syd for Karl Johans gate ble aldri bebygget, men ble byens sentrale park, Studenterlunden og Eidsvollsplass.

Den kvadratiske plassen midtveis var ment for offentlige bygninger –

Linstows plan for avenyen mellom Slottet og byen, 1838: De planlagte nye kvartalene vises med lysere rødfarge. Midt i Slotsvejen planla Linstow en plass for offentlige bygninger. Planen ble trykket i Den Constitutionelle. Foto: Det kongelige hoff / Helge Hovland.

storting, universitet, universitetsbibliotek og museum for kunst. Men det var ikke Linstow som fikk tegne det som faktisk ble realisert, Universitetet. Oppdraget gikk til rivalen Grosch, hans tidligere assistent på Slottet. Men Linstows byplangrep er det største siden Christian IV, og relativt større enn noe som er gjort i ettertid. Det trakk hele sentrum vestover og gjorde at offentlige bygninger fulgte etter til det nye promenade- og paraderstrøket.

Det uferdige Slottet var lenge det eneste som smykket Slotsvejen, gaten som i 1851 skulle få Karl Johans navn. Virkelig storstads-messig ble Linstows nye bydel først

da Universitetet sto ferdig i 1853. Noen år senere fulgte Stortinget på Løvebakken, med front mot Slottet. Tomtevalget var folkets svar til kongemaktens slott vis-à-vis. Det kommer til uttrykk i diktet som Henrik Ibsen skrev til grunnsteinsnedleggelsen i 1861:

*Folkets Gaard og Kongens Gaard
Over mod hinanden høine.
Ret som Frender to de staar
Ser hinanden ind i Øine.*

EN STOLT HOVEDSTAD

Selv om utenlandske gjester var lite imponert over Norges hovedstad, var innbyggerne stolte over det hamskiftet som hadde funnet

sted i de første tiårene etter 1814. Slik må vi tolke Wergmanns byprospekt fra 1835, innrammet med bilder av de mer eller mindre monumentale bygningene som den unge hovedstaden hadde klart å få på plass – og noen gamle. •

Litteratur:

Berg, Arngjer og Gjermundsen, Arne Johan (1992): *Da Norge ble oppdaget*. Oslo: Cappelen (om Henry Bretons Norgesreise i 1833 eller 1834)

Collett, John Peter (2011): *Universitetet i nasjonen*. Oslo: Unipub

Holme, Jørn (red.) (2014): *De kom fra alle kanter – eidsvollsmennene og deres hus*. Oslo: Cappelen Damm

Lorentz, Astrid (2014): «Observatoriets saga». I *Byminner* nr. 1

Mørch, Monica (2014): «Eidsvoll og Norge 1814 – adskillelsen fra Danmark». I: *1814 – Spillet om Danmark og Norge*. Norsk

Folkemuseum og Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksberg 2014. (Utstillingskatalog)

Nielsen, Yngvar (1905): *Norge i 1814*. Kristiania: Stenersens forlag

Pedersen, Tord (1944): *Norge i 1814 – utdrag av kildene*. Oslo: Aschehoug

Risåsen, Geir Thomas (2006): *Det Kongelige Slott*. Oslo: Andresen & Butenschøn

Røede, Lars (2001): *Byen bytter byggeskikk – Christiania 1624-1814*. Oslo: Arkitektthøgskolen i Oslo. (Avhandling for graden dr.ing.)

Seip, Elisabeth (2001): «Arkitekt og klassisist» (s. 51-88), «Stadskonduktør og meget mer», «Christiania Theater», «Det kongelige Frederiks Universitet» I: Seip, Elisabeth (red.): *Chr. H. Grosch – Arkitekten som ga form til det nye Norge*. Oslo: Pax forlag

Solbakken, Bente Aass (2014): «Paleet i Christiania – Patrisierhjem og kongebolig» og «Charles Stanley – Stadsarkitekt og stipendiat» I: *Norge 1814 – Design og mote – Klassisk Christiania*. Oslo: Nasjonalmuseet – Arkitektur. (Utstillingskatalog)

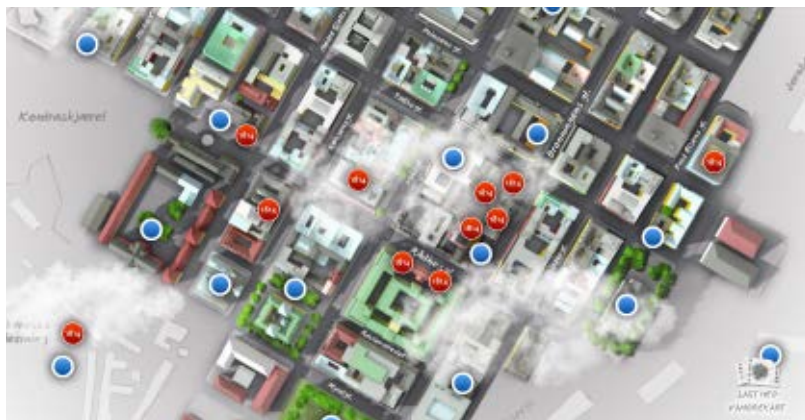
Christiania sett fra Ekeberg i 1835: Omgitt av gamle og nye offentlige bygninger. Slottet øverst i midten, med høyt tak og uten søyler. Nederst i midten kongeboligen Paleet. Universitetet holdt til i Mariboegården, midt på venstre side. Prospekt av Peter Christian Frederik Wergmann 1835. Oslo Museum/ OB.02544

Byantikvaren, Oslo byarkiv og Oslo Museum laget i 2009 det digitale kulturminne-atlaset for Kvadraturen, en interaktiv rusletur i sentrum av Oslo.

KULTURMINNEATLAS FOR KVADRATUREN — MED VIKTIGE STEDER I 1814

Tekst: Øystein Eike, historiker ved Oslo byarkiv

Kvadraturen er identisk med byen som kong Christian IV anla i 1624, etter at det gamle Oslo øst for Bjørvika ble rasert av brann. Ved 200-årsjubileet for Norges Grunnlov har de samme aktørene alliert seg med Riksantikvaren for å lage et nytt «lag» i det digitale atlaset, et lag som viser bygninger og steder hvor viktige begivenheter fant sted i 1814, og hvor aktørene på Eidsvoll og i den nye hovedstaden bodde i dette året. Den nye versjonen av kulturminne-atlaset viser hvor statsinstitusjonene holdt til etter 1814, og hvor de etterhvert fikk nye formålsbygg. Mange er senere flyttet andre steder, og mange av bygningene er revet, men atlaset viser hvor de lå og hvordan de så ut. Men også den

vanlige bybebyggelsen er med i atlaset, i form av husene hvor eidsvollsmenn og andre viktige personer bodde i det merkelige år 1814. Tekstene er i hovedsak skrevet av Truls Aslaksby, Ulf Holmene og Lars Roede. •

Mer om Rådhusgata 19 og andre steder med tilknytning til begivenhetene i 1814, kan man lese på nettstedet www.kvadraturenoslo.no

Rådhusgata 19 på Christiania torv: I 1814 var gården bolig for kommandanten på Akershus festning, generalmajor Frederik Gottschalck von Haxthausen. Han var ansvarlig for forsyningene til hæren under krigen med Sverige sommeren 1814. Krigens dårlige utfall ble påstått i stort monn å skyldes ham. Haxthausen dro til sitt landsted Lille Frogner etter at en mobb gikk til angrep og kastet stein gjennom vinduene. Foto: O. Væring, ca. 1900. Oslo byarkiv / A-10001/Ua/008/016

1814-STEDER I KULTURMINNEATLAS FOR KVADRATUREN:

Paleet/Paléhagen, Fred. Olsens gate 6, kongebolig i 1814, revet etter brann i 1942.

Dronningens gate 15, Stortingsbygning og departementskontorer, revet i 1914.

Vår Frelses kirke, Domkirken, hvor valget av valgmenn som skulle velge representanter til Riksforsamlingen fant sted i 1814.

Akershus festning og Slottskirken, hvor de militære valgmenn ble valgt.

Karl Johans gate 14, Moestuegården, Universitetets første bygning.

Tollbugata 10, Krigsskolen. Her bodde eidsvollsmann Diderich Hegermann.

Rådhusgaten 19, Her bodde kommandant på Akershus og stats- og finansminister i Christian Frederiks regjering. I 1815 flyttet Universitetsbiblioteket inn.

Dronningens gate 11, Magistratgården. Her bodde eidsvollsmann Georg Sverdrup.

Dronningens gate 13. Her bodde eidsvollsmannen Christian Adolph Diriks og Marcus Gjoe Rosenkrantz, statsråd i Christian Frederiks regjering.

Kongens gate 5. Her bodde eidsvollsmann Christopher Frimann Omsen.

Rådhusgata 10. Her utga presten Niels Wulfsberg avisen «Tiden», som først brakte nyheten om Kiel-freden til Christiania 26. januar 1814.

Rådhusgata 14. Her bodde Enevold de Falsen, leder for regjeringskommisjonen som styrte landet da det fra 1807 ble avskåret fra hovedstaden København. Han var far til «Grunnlovens far» Christian Magnus Falsen.

Rådhusgata 13, Stiftsgården. Her holdt Høyesterett til i 1814. Fra høsten 1814 bolig for stattholderne og møtested for statsrådet.

Militærhospitalet. Oppført ved krigsutbruddet i 1807 på en tomt i det nåværende regjeringskvartalet, gjenreist på Grev Wedels plass i 1984.

Hva har Oslo byarkiv som kan kaste kulturhistorisk lys over Christiania i årene rundt og etter 1814? Ikke mange arkiv går så langt tilbake i tid, men noen spredte skatter gir likevel et bilde av tiden, av ånden, av begeistringen og av de internasjonale kulturimpulsenes rolle og betydning hos eliten i vår lille og fattige hovedstad. Opplysningstidens særpregete, klassiske dannelsesideal og smak var den naturlige måten å kommunisere på, både i handling, symboler og reising av bygg til det unge Norge.

ET KULTURHISTORISK DYKK I CHRISTIANIA RUNDT 1814

Tekst: Kirsti Gulowsen, kunsthistoriker ved Oslo byarkiv

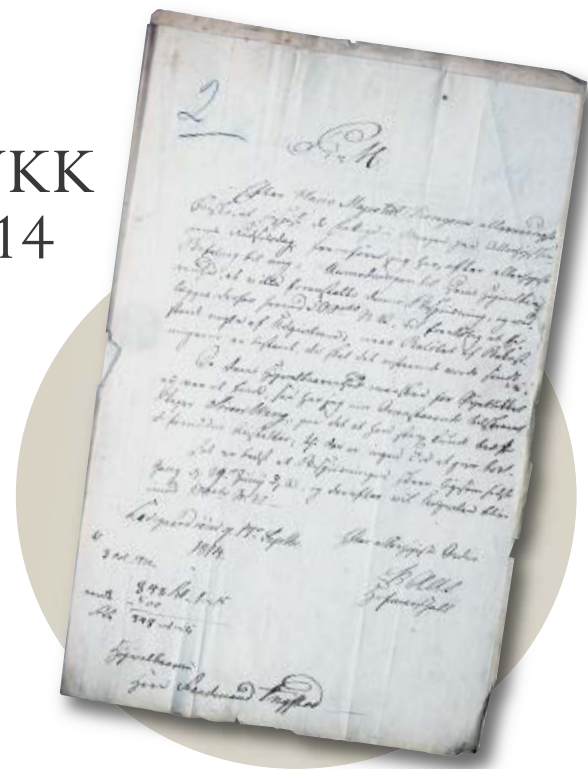
KONGELIG STORSINN

Arkivet etter Oslo Hospital inneholder et brev skrevet i september 1814, fra kongens hoffmarskalk til Christopher Ingstad, rådmann i Christiania og forstander ved Oslo Hospital. Brevet lyder:

Efter Hans Majestet Kongens allernaadigste Ønske, at bespise de fattige i Morgen, paa Allerhøjstsammes Fødselsdag, fremfører jeg her, efter allerhøjeste Befaling til mig: Anmodningen til Deres Høyvelbaarenhed, at ville foranstalte denne Bespiisning, og vedlægges derfor herved 500

riksbankdaler til foreløbig at bestride nogen av Udgivterne; naar Beløbet af Bekostningene er bestemt, da skal det resterende vorde sendt. Da Deres Høyvelbaarenhed maaskee for Øyeblikket ny var at finde, saa har jeg om Ovenstaaende tilskrevet Bager Søren Wang, paa det at han strax kunde træffe de fornødne Anstalter, thi der er ingen Tid at give bort. Det er bedst at Bespiisningen skeer ligesom sidste Gang d 29ⁿ Junij d.A., og derefter vil Udgivten blive imod 800 riksbankdaler.

*Ladegaardsøen d 17. Septbr 1814,
Efter allerhøjeste Ordre, Kaas,
Hofmarskalk*

Brevet fra hoffmarskalken til Ingstad er påtegnet en endelig utregning, der summen 848 daler, 1 ort og 15 skilling gir en rest på 348 daler, 1 ort og 15 skilling. I en notis som ligger ved, hadde Kaas stukket inn 350 daler, og gjør oppmerksom på at Ingstad skylder ham 1 daler og 65 skilling. I tillegg takker han på kongens vegne for «Deres Umage og Bereedvillighed i Udførelsen af at lindre de Fattige, hvorved Hs Majestæt saa meget glæder sig.» Arkiv etter Oslo Hospital, Oslo byarkiv.

Ett år tilbake i tid var den danske tronarvingen og prinsen Christian Frederik i Norge som stattholder for kongen i København. For fødselsdagen i 1813 finnes bevart en detaljert regning over de medgåtte råvarene til bespisning av de fattige. En liten andel midler ble satt av til de trengende i Oslo Hospital og Dollhuset. Der bodde det 77 mennesker, mens det «Her i Byen» ble bespist 523 mennesker. De har fått en kraftig kjøttsuppe, med gryn og poteter, kålrabi, kålhoder, gulrøtter og purre,

Regningen fra fattiginspektør
Eggertz til hoffet befinner seg i Christian Frederiks arkiv i Riksarkivet. Mengden råvarer er detaljert nedtegnet, også kostnaden for 6 vektere og 10 militærvakter, brød, salt og brensel. Pussig nok er 6 skipper gulrøtter à 12 skilling blitt til 72 riksdaler, et uhell!
Foto: Odd Amundsen, Riksarkivet

Det må ha vært en nedbrutt dansk prins som i siste liten bestemte seg for likevel, på tampen av sitt eventyr som norsk konge, å opprettholde

A full-length portrait of Christian Frederik, King of Norway, seated on a red box. He is wearing a red military uniform with green facings and buff breeches. He holds a sword in his right hand and rests his left hand on a table with books. A statue is visible in the background. The portrait is framed in gold. Below the portrait, the text "Christian Frederik." is printed.

TOBIAS 2014 | OSLO BYARKIV 39

Akers Sogneselskaps lakksegl: I den aller første forhandlingsprotokollen fra 1807. Seglet måler 4 x 4,5 cm. Kilde: Akers Sogneselskap. Foto: Heidi Voss-Nilsen

kunne og skulle slå om seg på høy-tidsdager. I det berømte maleriet av Johan Ludvig Lund på Eidsvoll, omgir han seg med symboler på sin verdighet som henspiller på herskersymbolikk fra antikken, blant annet marmorskulpturen i bakgrunnen av gudinnen for krigsstrategi og visdom, Athene. Symbolikken gikk ikke tapt på et dannet publikum, som følte seg mer hjemme i den europeiske kultursfæren enn i norsk bondekultur. Den klassiske dannelsen hadde prinsen og den norske eliten til felles, og den kom til å farge både tankesett og symbolbruk.

OPPLYSNINGSTIDENS HELTER

I den moderne, rasjonelle verdenen som kom med opplysningstiden ble fremskrittstroen helt grunnleggende, og troen på rasjonell drift var en drivkraft i utviklingen. I 1792 kom den moderne og styrtrike forretningsmannen John Collett hjem fra over ti år i London, der debatt- og opplysningskulturen ble dyrket gjennom

«societies». John Collett hadde gjort sitt hjem i London til et møtepunkt for nordmenn og skandinaver. Han hadde også stiftet Det Nordiske Selskab der i 1786. Året etter han kom tilbake til Norge, fikk han Ullevål gård av sin onkel, Bernt Anker. Gården lå dengang i Aker sogn. Den tidligere London-mannen kastet seg nå over jordbruk, og innførte moderne jordbruksmetoder basert på rasjonell drift. Han innførte det nyeste innen landbruksmaskiner fra England og prøvde å formidle kunnskap og erfaringer til andre jordbrukere. John Collett må ha vært en sjeldent energisk mann.

I 1807, samme år som Napoleons-krigene førte til engelsk handelsblokade mot Norge og kornimporten ble stanset, tok John Collett initiativ til å opprette *Selskabet til Aggers Sogns Vel*. Formålet var «Efter Evne at medvirke til Aggers Sogns Vel saavel i sædelig som økonomisk Henseende». Han fikk med seg storbønder, embetsmenn og prester. Den jevne Akerbonden skulle opplyses

om moderne jordbruksmetoder, lære lesning og regning, rustes moralsk og deres hustruer skulle foredle sine kunnskaper og ferdigheter innen husflid. Hvilke symboler kastet så denne hypermoderne foreningen om seg med? Sogneselskapets arkiver gir et fyldig bilde av tiden og ånden.

Akers Sogneselskaps emblem fra 1807 er ovalt, med to kraftige kornbånd i sentrum, omkranset av en krysslågt olivengren og eikegren. Henspeilingen på jordbruk og grøde er tydelig nok i kornbåndet. Kransen av oliven og eik symboliserer fred og styrke. I gresk-romersk mytologi var olivengrenen symbol på fred, og dermed også velstand. Eiketreet er også et mytologisk tre, gudekongen Zeus' eget tre. Treet symboliserer styrke og utholdenhet. Trolig gikk symbolikken allmuen i Aker over hodet, da både symbolene og estetikken tilhørte elitens kontinentale dannelsessfære. Dyrking av oldtiden hadde skutt fart med funnet og utgravningene av Pompeii fra midten av 1700-tallet av, byen som ble begravet av vulkanen Vesuvus utbrudd i år 79 e.Kr. Den antikke, romerske byen ble med ett et titteskap inn i romersk kunst og arkitektur. Antikkdyrkingen skjøt voldsom fart, rokokko ble byttet ut

med klassisisme og antikk mytologi og historie møtte fornyet interesse. Opplysningstidens menn og kvinner levde i en oldtidsrus, en slags lengten tilbake til forgangen storhet, og beundring for det som er større enn en selv.

Sogneselskapets flagg er skapt helt og holdent i denne oldtidsdyrkningens ånd. Dessverre er det opprinnelige flagget tapt, men Oslo byarkiv oppbevarer det som ble laget i 1845, etter flaggendingen i 1844. Flagget er ifølge selskapets styreprotokoll «i sin heelt af samme Størrelse som det gamle og med de samme Insignier, dog med anbringelse av Unionsmærket i Nationalflaget...». Det hvite bomullsflagget er enormt, bare størrelsen er monumental. Det påsydde, norske ullflagget med unionsmerke virker litt malplassert, og insigniet, altså det symbolske emblemet, er også litt lite i forhold til størrelsen. Tilsammen utgjør de ingen harmonisk komposisjon.

Det som mangler i komposisjon tas igjen i størrelse og storslagen symbolikk. Insigniet er hentet fra den antikke, mytologiske verden med et par små tillempninger. Grødens gudinne Ceres, eller Demeter i gresk mytologi, sitter på en stubbe, drapert i antikk drakt. Hun ble vanligvis

Oslo byarkivs største dokument: Akers Sogneselskaps flagg i arkivet etter Akers sogneselskap er, med sine hele 3,5 x 4,4, det største «dokumentet» som oppbevares i Oslo byarkiv. Foto: Heidi Voss-Nilsen

fremstilt som en moden og moderlig kvinne. Den yndige gudinnen i flagget er fremstilt med ett blottstilt bryst, et tydelig symbol for fruktbarhet. Hun bærer frisyren etter tidlig 1800-talls mote, altså som tatt rett ut av et veggmaleri i det antikke Pompeii, og hun har en liten kornkrans i håret. Med en blomsterkrans i den ene hånden og en sigd i den andre holder hun både blomstring og høst i sine hender. Ved føttene hennes ligger kornbånd, sammenholdt av en dekorativ, skrå fletning, helt ulik den

fornuftige sammenknytningen av kornbåndene i lakkseglet. Det kan synes som om det spilles på fascies, de sammenbuntete pinnene som siden romersk tid symboliserer at samhold gir styrke. Jordbruksredskap ligger selvfølgelig også for hennes føtter, i form av en rive.

Da sogneselskapet skulle fornye flagget i 1845, kom det åpenbart til diskusjon. Styret hadde gitt *Opplysningskomiteen* i oppdrag å utrede og komme med forslag til et nytt flagg. Komiteen kom med to for-

Den forkastede skissen til nytt flagg: Skisse vedlagt opplysningskomiteens innstilling til direksjonen i Akers Sogneselskap den 17. mars 1845 (21 x 27,5 cm). Kilde: Akers Sogneselskaps arkiv. Foto: Heidi Voss-Nilsen

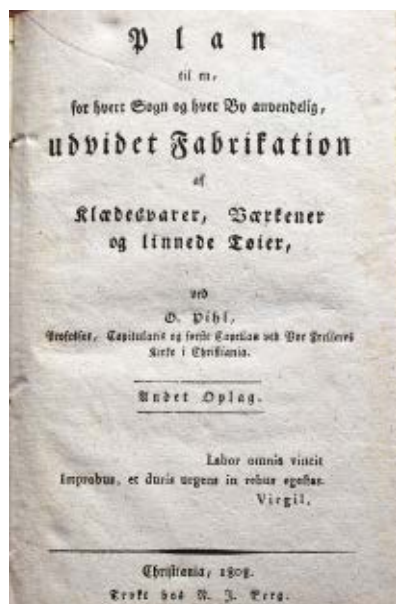
slag, enten å skaffe et vanlig nasjonalflagg og få brodert eller malt på inskripsjonen «Akers Sogneselskab», eller å reparere det gamle. Unionsmerket skulle anbringes på flagget. Samtidig mente komiteen at «Gudinden Ceres, der, som Agerdyrkingens Gudinde, kun synes at hentyde på det ene af Selskabets Formaal», og presenterte et sekundært forslag. Her måtte gudinnen Ceres vike for en oppstilling omkring et romersk alter, bestående av kornnek og redskap for jordbruk, bøker, en rokk for hjemmeindustri, og en jaktrifle, slik at det skulle

finnes «Sindbilleder, som hentydede til de andre tre Selskabets Formaal: Almueoplysning, Industri, og Jagt». Skissen til nytt flagg speiler ambisjonene og bredden i engasjementet til sogneselskapet. Men ifølge forhandlingsprotokollene besluttet styret likevel at et helt nytt flagg skulle besørges, «i sin heelt af samme Størrelse som det gamle og med de samme Insignier, dog med anbringelse af Unionsmærket i Nationalflaget». Opplysningskomiteens forslag falt tydeligvis ikke i god jord.

KVINNENES ROLLE

Kvinnene var en viktig del av fremskrittet og driftighet var høyt skattet. Det ble oppfordret, også blant de bemedlede medlemmene av sogneselskapet, til å bruke norske, helst hjemmevevede stoffer, og unngå å importere bomull og annet fra utlandet. Tarvelighet, altså enkelhet og nøysomhet, ble et hedersord. En sparsommelig hustru i hjemmespunne klær ble et forbilde, likesom hun hadde vært i det republikanske Roma. Også de mer fremtredende fruene skulle spinne og veve, eller iallfall overse produksjonen på sitt eget bruk. En mahognirokk var et statussymbol.

«Plan til en, for hvert Sogn og hver By anvendelig, udvidet Fabrikation af Klædesvarer, Værkener og linnede Tøier» fra 1808, skrevet av professor O. Pihl, førstekapellan ved Vor Frelzers kirke, er et hefte som taler overbevisende for hjemmeproduksjon av stoffer, og som gir praktiske råd for dette. Annet opplag av denne matnyttige lille publikasjonen kom allerede samme år og prydes på forsiden av et sitat fra keiser Augustus' hoffdiktter Vergil: «Labor omnia vincit improbus, et duris urgens in rebus egestas» (*Georgica I*, 144-145). Sitatet ble ofte brukt løsrevet fra sammenhengen, og da

«Plan til en, for hvert Sogn og hver By anvendelig, udvidet Fabrikation af Klædesvarer, Værkener og linnede Tøier». I Oslo byarkiv finnes 1. utgaven, der sitatet ennå ikke er påført. Det avbildete eksemplaret fra 2. opp-
lag befinner seg i Nasjonalbiblioteket.

tolket omtrent «Arbeid overvinner alle hindringer, og nød frembringer seier.» Dette var en kjent og ofte sitert strofe, sitert av både Petrarca og Francis Bacon i deres skrifter om menneskelig utmerkelse. Enhver med dannelses og utdannelse ville kjenne igjen *Georgica* av Vergil. *Georgica* ble skrevet som en hyllest til landbruk og et ordnet samfunn. Igjen ser vi at elitens mentalitet var hentet fra kontinentet, som også smaken og estetikken.

KONGELIG SEREMONIELL

Da den nyvalgte kong Christian Frederik gjorde sitt inntog i Christiania 22. mai 1814 var en æresport satt opp rett innenfor Vaterlands bro der byens juridiske grense lå. Avisen *Tiden* beskrev både æresporten og inntoget slik: «Indenfor Broen var opreist en national Æreport, beklædt med Barlind og Granbar og prydet med passende Utziringer. Ved Indgangen til Samme modtoges Hs. Majestæt af Byens Magistrat og Repræsentanter. 24 unge Piger, Døtre af Stadens Embedsmænd og Borgere, mødte Allerhøistsamme, og bestrøede hans Vei med Blomster. En av Disse overrakte Hs. Majestæt en Borgerkrands av Egeløv med de Ord: Fortjent Hæder!»

Slike æresporter ble reist ved høytidelige anledninger. I sin dagbok beskrev Christian Frederik den selv som en *triumfbue*. Han førte dagbok på fransk, men den er tilgjengelig i flere oversettelser til norsk. Tradisjonen for triumfbuer er lang. Permanente, frittstående triumfbuer ble først bygd av romerne, som bestandige minner om seire, i motsetning til temporære konstruksjoner. Under renessansens antikkbegeistring kom triumfbuen på mote igjen, og det ble vanlig å reise gipsede trekonstruksjoner ved kongelige

ankomster. Solkongen Ludvig 14. reiste den permanente Port St. Denis i Paris, og Napoleon lot også reise triumfbuer etter romersk modell.

En romersk, varig triumfbue har som regel båret hestestatuer, og vist bilder av slagscener omkranset av seierssymboler. De moderne avspeiler modellen. Hvorledes har så en temporær triumfbue vært dekorert? Æresporten i mai 1814 var «beklædt med Barlind og Granbar og prydet med passende Utziringer». De passende utsiringene kan ha vært skåret i tre og bemalt. Vi kan kanskje se for oss våpenskjold og kongens initialer, bekronet og forgylt. Girlanderne av granbar har sikkert hengt om symbolene. Girlanderne går også tilbake til romersk antikk, til bekransning av altere og triumfbuer. Vi må heller ikke glemme en «Borgerkrands av Egeløv», åpenbart dekorert med et bånd som bar innskriften «Fortjent Hæder». Eiketreet og eikeløv var, som tidligere nevnt, symboler på styrke og utholdenhet.

Hvor mye forsto allmuen av all denne symbolikk og etikette? Svaret er sannsynligvis ganske varierende, men at det var stor stas, svært viktig, og en enestående opplevelse, det er sikkert. I henhold til avisen *Tiden* ble det alminnelig servering av brød,

punsj og øl i den opplyste Paléhaven om kvelden. For enden av Paléhaven har det vært stilt opp en transparent, et banner, «som forestilte en Støtte, med Troskabs, Standhaftigheds og Enigheds Attributter», og på havnen var skipene opplyst, et stase- lig skip i midten har båret en trans- parent med Christian Frederiks bekronte navnetrekk.

Hva tenkte han selv? Ifølge sin dagbok var dagen en av de lykke- ligste i hans liv. Han sto nå i den historiske rekken av europeiske herskere, og var omgitt av de symboler som hørte til, om enn på enkelt vis. Han hadde selv notert i dagboken at han ikledde seg Elefantordenen og det gylne sjalet om magen, før han red inn i byen, altså var han kledd som i portrettet av Johan Ludvig Lund. Elefant- ordenen og sjalet var symboler på hans kongeverdighet, han avkledde seg mannen Christian Frederik, og ikledde seg rollen Konge. Derfor kunne han heller ikke la være å bespise de fattige på sin fødselsdag i september, selv om Norge da var tapt for ham.

Den offisielle retorikken endret seg ikke særlig i de første tiårene av 1800-tallet. I Christiania Formand- skaps forhandlinger den 12. januar 1843 ble de første avgjørelser tatt

Formannskapets forhandlingsprotokoll for den 12. januar 1843.
Kilde: Christiania formannskap

for Carl Johans 25-årsjubileum som konge. Av møteprotokollen går det frem at det gis forordninger an- gående festgudstjenesten og prose- sjonen til kirken, det bestemmes at de fattige skal bespises for 300 spesidaler, samt at «Formandskabet vil lade udgaae Indbydelse til samt- lige Byens Invaanere til på bemeldte Dags Aften at Illuminere deres Huse.»

De fleste fremtredende borgere hadde fulgt Formannskapets opp- fordring og drapert sine fasader med bannere, dekorert med våpenskjold, slagord, kranser og andre symboler. Rosinen i pølsa må likevel ha vært den offisielle obelisk som ble reist

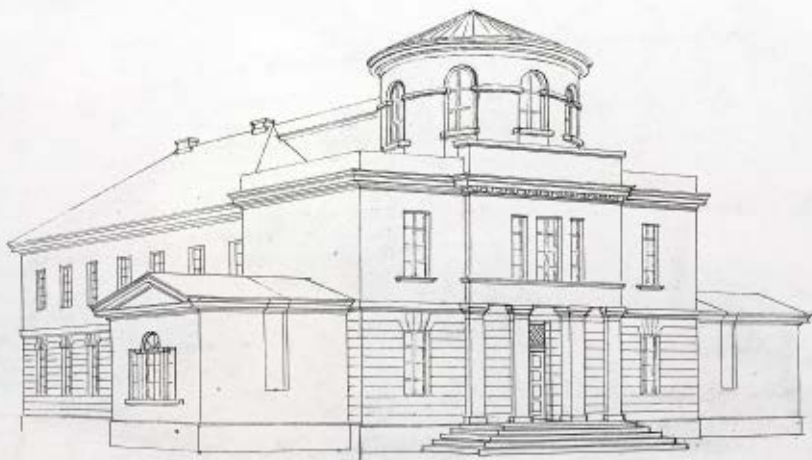
på Stortorvet. Ifølge avisene *Morgen- bladet* og *Den Constitutionelle* har den vært et mektig skue. Fire for- gylte søyler var satt opp på en bred, kvadratisk plattform. Mellom søylene var det spent bannere. Øverst har disse vært malt med symboler for henholdsvis rettferdig- het, visdom, gavmildhet og med kongens initialer omkranset av oliven og eikeløv. Nederst var emblemer for handel og sjøfart, kunst og vitenskap, jordbruk og industri, og Norges våpenskjold. Midtpartiet hadde kongesitater på tre sider, og et hyllingsdikt skrevet av Johan Sebastian Welhaven på hovedsiden. Midtpartiet var purpur-

farget, en farge som stammer fra porfyrgranitten, en stensort og farge-setting som opprinnelig var forbeholdt de romerske keiserne. Samme farge har Johan Ludvig Lund fargesatt rommet der Christian Frederik sitter i portrettet.

ARKITEKTURENS KLASSISKE ESTETIKK

Den europeiske storkulturen nedfelte seg også tydelig i de få, men sentrale offentlige bygningene som ble realisert etter 1814. De ble tegnet av Norges første stadskonduktør, Christian H. Grosch, som har etterlatt seg mange interessante tegninger i Rådhusarkivet. Som eksempel tar vi *Det Astro-nomiske Observatorium*, en hjørnestein for nasjonsbyggingen. Observatoriet ble bygget som et tempel til den moderne naturvitenskapen, der selve observatorierotunden er en viktig del av bygningens estetiske uttrykk. Observatoriet kneiser på Sollihøyden i streng, lukket klassisk stil, med et lett fremskytende midtparti der tettsittende pilastre så vidt klarer å hevde seg mot bygningskroppen, glatte vindusomramninger og nærmest fraværende dekor.

Utførelsen ble enklere og glattere enn Groschs tegninger, og uten å gjøre første etasje tyngre med kvadring, altså innrissing av etterlignete stenblokker i murpussen. Ikke minst ble den monumentale trappeinngangen redusert til en enkel trapp foran selve døren. I Groschs tegning er vestre langsida forsynt med en tung, forbydende og monumental

*Denne tegningen av Grosch viser kvadringen i første etasje og den brede, monumentale trappen som var tegnet først. (Utsnitt, originale mål 36 x 47 cm)
Kilde: Byarkitekten*

*Fotoet fra 1869 viser hvorledes fasaden ble utført. Fotograf Ole Tobias Olsen.
Oslo Museum / OB.OT056*

Observatoriet: Den monumentale sideinngangen fikk en mye enklere utførelse enn i denne laveringen av Grosch fra 1828. Laveringen befinner seg i Byarkitektens arkiv i Oslo byarkiv. Mål: 43 x 54 cm

Observatoriets interiør: Denne kolorerte tegningen av Grosch befinner seg i Byarkitektens arkiv i Oslo byarkiv. Mål: 43 x 54 cm

Observatoriet i dag: Sideinngangen i 2014.
Foto: Kirsti Gulowsen

Pantheon i Roma: Pantheon i Roma ble bygget omkring år 126 e.Kr. og var en viktig inspirasjonskilde for Observatoriets himmelrotunde. Foto: Kirsti Gulowsen

dør med innoverlent, skrå omramning, som tatt ut av et etruskisk gravkammer. Denne ble også utført i en mye lettere variant. Det ser ut til at økonomien har stått noe i veien for visjonene.

Med det strenge og tilkneppete ytre, er kontrasten desto større når man kommer inn i den innbydende og delikat fargesatte rotunden. Grosch tegnet en rund, elegant søylehall over to etasjer med stjernehimmel over. Han brakte himmelhvelvingen inn i det buete taket under selve stjernekikkerten. I tegningen har han lagt inn en klassisk frise i galleriomgangen i annen etasje, denne har sannsynligvis aldri vært realisert. Derimot er stjernetegnene lagt inn i etasjeskillet. Det er døråpninger i de fire himmelretningene, og nisjer imellom. Astronomi er en av de aller eldste vitenskapene, og var sentral i den gresk-romerske verden. En romer fra antikken ville nikket gjenkjennende til denne himmelrotunden, for her er ideen den samme som for Pantheon i Roma – å bringe himmelen inn i tempelet.

At det unge Norge bygget bank og børs, lar seg forstå, men at det skulle brukes mye penger på et observatorium er kanskje ikke så opplagt. Det var planlagt at et universitet i Norge

skulle vektlegge naturvitenskapelige fag. *Det Astronomiske Observatorium* var helt nødvendig for universitetets naturvitenskapelige forskning, ikke minst som base og geografisk nullpunkt for all oppmåling og vitenskapelig kartfesting av Norge. Observatoriet ble ledet av Christopher Hansteen, professor i astronomi og anvendt matematikk, som kom som en av de første seks professorene til universitetet i 1814. Hansteens ukuelige kamp for et nybygg bar frukter, og Norge fikk et observatorium som både arkitektonisk og hva gjaldt teknisk utstyr var hypermoderne og helt på høyden med resten av Europa. Observatoriet

ble et konstituerende symbol, en grunnsten i definisjonen av Norge.

Disse små dykkene i Oslo byarkiv og andre spredte eksempler viser litt av hvordan den unge hovedstaden vokste fram på opplysningstidens begeistring, godt forankret i den europeiske kulturtradisjonen, tuftet på romersk moralkodeks og omkranset av antikke symboler og estetikk. Motoren var den utdannede og dannede elite som regnet den kontinentale, europeiske kulturen som sin egen, og som med den største selvfølgelighet innførte både gresk mytologi og romersk keiserkult i vår nasjonsbyggings symbolbruk og varige monumenter. •

Kilder:

Oslo byarkiv, *Akers Sogneselskaps arkiv*
Oslo byarkiv, *Christiania Formandskap*, forhandlingsprotokoll 1841-1844, folio 189-190 og journal 1837-1843
Privatarkiv Oslo Hospital
Oslo byarkiv, *Grosch-samling*, tegninger
Riksarkivet, *Christian Frederiks arkiv*, Vedrørende den sivile administrasjon 1813-1814

Litteratur og trykte kilder:

Christian Frederiks dagbok, Nasjonalbiblioteket
Daae, A. (1907): *Akers Sogneselskab 1807-1907*, Kristiania
Den Constitutionelle, 6. og 7. februar 1843 Nasjonalbiblioteket
Hammer, S.C. (1923): *Kristianias Historie 1814-1877, bind IV*, Kristiania
Magnussen, R. (2007): *Akers Sogneselskab, Festskrift ved 200 års jubileet i 2007*, Oslo
Morgenbladet, 7. februar 1843, Nasjonalbiblioteket
Myhre, Jan Eivind (1990): *Hovedstaden Christiania. Fra 1814 til 1900. Oslo bys historie*, bind 3. Oslo: Cappelen
Schnitler, C.W. (1911): *Slegten fra 1814*, Kristiania
Tiden, 26. mai 1814, Nasjonalbiblioteket

Selv om Krohgstøtten ble vakkert rehabilitert i 2010-2011, ligger minnesteinen i dag litt bortgjemt til. Slik var det ikke midt på 1800-tallet, da monumentet var et viktig sted for nasjonsfeiringen i den unge hovedstaden.

Et nasjonalt minnesmerke: 17. mai-
tog foran Krohgstøtten 1890-1910.
Foto: Severin Worm-Petersen / Norsk
Teknisk Museum

KROHGSTØTTEN. ET STED FOR NASJONSFEIRING

Tekst: Tallak Moland, historiker og forfatter

En gang et viktig sted: Krohgstøtten ble vakkert rehabilitert i 2010-2011, men ligger litt bortgjemt til utenfor Oslo legevakt i Storgata. Foto: Kirsti Gulowsen

Den 17. mai 1844 ble det første borgertoget arrangert gjennom Christianias gater. «Borgere og indvaanere af Christiania» samlet seg klokken fem om ettermiddagen på Grev Wedels plass, ordnet etter næringsvei eller korporasjon, tre menn i hvert geled. I teten ble det båret et norsk flagg, deretter til høyre et norsk flagg og til venstre et svensk flagg. Så fulgte handelsstanden og håndverkerlaugene med sine faner, så et musikkorps og deretter studentene og etter dem preliminaristene. Videre i toget marsjerte de næringsdrivende som ikke dannet laug, utenlandske menn som ønsket å

farende. Toget fulgte Kirkegata, deretter over Stortorvet, og videre gjennom Storgata til Krohgstøtten hvor det var en høytidelighet. Deretter returnerte toget til sentrum. Dermed var Krohgstøtten etablert som et sted for nasjonsfeiring.

På dagen for borgertoget var Henrik Wergeland sengeliggende med lungebetennelse i Grotten, men han klarte likevel å komme seg opp av senga. «Afmagret og bleg som Døden, men med Syttendemaisblikke, fór han nedover», skrev hans søster Camilla Collett. Dette var en begivenhet han ikke ville gå glipp av. Historien om tilblivelsen av 17. mai-feiringen og etableringen av Krohg-

støtten er også en historie om Henrik Wergeland.

ET BYUTVIKLINGSOMRÅDE

Utviklingen som førte til at det ble bygd en bro, et minnesmerke og en park ved nordenden av Storgata, hadde begynt to tiår tidligere.

Byutviklingen startet med at byens myndigheter ønsket å lage en mer høvelig innfartsvei fra nord:

«Entreen til byen fra nordre Side [er] lidet passende, ja, uanstændig for Rigets Hovedstad», skrev magistraten i et brev til borgerrepresentantene i februar 1823, og fortsatte:

«Den [var] også i høieste Grad ubeqvem, fordi den var altfor smal og ei kunne blive udvidet, i det mindste ei for det hele, uden maaskee efter flere Menneskealders Forløb, eftersom de gamle Bygninger maatte nedrives og nye igjen opføres og disse kanskee kunne rykkes betydeligen ind.»

Reisende nordfra hadde til da kommet Trondhjemsveien, nedover Lakkegata og over Vaterlands bru. Nå planla man en forlengelse av Storgata gjennom Ankerløkken til Akerselva der det skulle bygges ei ny bru. På den andre siden av elva skulle veien føres inn på den gamle Trondhjemsveien.

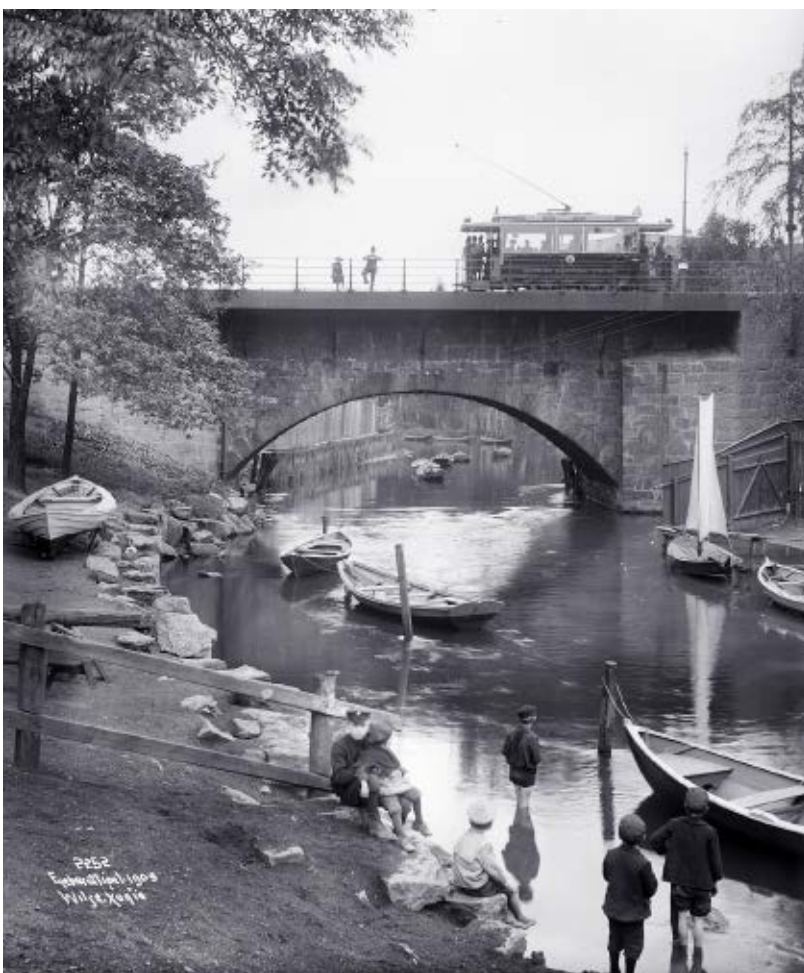
Et av de store spørsmålene var hvem som skulle finansiere vei-anlegget. Fra byens borgere ble det samlet inn 1000 spesidaler, og man regnet med å få et lån fra Auktionsfondet. Men kunne byen slippe med å betale bare for selve brua? Og kunne veien nord for brua bekostes av Akershus stift?

Borgerrepresentantenes brev med fire bilag og to tegninger ble oversendt av magistraten til stiftamtmanden, som støttet byadministrasjonen i ønsket om at stiftet skulle bekoste den nye veien nord for brua, men mente at byen måtte finansiere halvparten av brua. Nå var det blitt Justisdepartementet som hadde ansvaret for veisakene, og de var enig med stiftamtmanden. Det ble også vedtaket i regjeringen i september 1823.

Arbeidet med forlengelsen av Storgata ble organisert av byens veiinspektør etter tegninger utført av militæringenjør Claus Jacob Schive. Schive var en erfaren mann, som tidligere hadde ledet flere offentlige byggearbeider og var ansatt hos Kanal-, havne- og fyrinspektøren. Den nye brua ble tegnet av militæringenjør Henrik Arnold Aubert, mens byggearbeidene ble ledet av Gunder Juel fra Sande i Vestfold. Brua over

Akerselva ble bygd i 1827 og ble hetende Nybrua, også etter at den langt fra var ny.

Innfartsveiene til en hovedstad måtte ha en allé, og det ble Selskabet for Christiania Byes Vel som påtok seg oppgaven med beplantningene langs veikantene. Et av prosjektene var treplanting langs innfartsveien fra Gamlebyen gjennom Grønland og på begge sider av Vaterlandsbrua «svarende til de Fordringer man med Billighed kan gjøre ved en af Hovedentreerne til Hovedstaden». Et annet prosjekt var alléplanting langs den nye innfartsveien nordfra. Planen var å plante trær på begge sider av Nybrua og oppover nedre del av Trondhjemsveien bortover til Botanisk hage på Tøyen. Tanken var at en allé ville gi veien et verdig utseende, samtidig som trærne ville gi dem som spaserte til Botanisk hage en behagelig skygge. Etter en henvendelse til borgerrepresentantene ble man enige om «at tage Terrenget i øiesyn». Etter det ga borgerrepresentantene prosjektet sin støtte, og «Selskabet» fikk overlatt en stripe på 10 alen på hver side av Storgata opp til Nybrua. På den andre siden av brua og mot Tøyen måtte foreningen kjøpe seks alen brede striper langs veien av grunneieren. Betalingen ble ordnet

***Ved Nybrua:** Barn i lek i 1903 ved Nybrua som krysser Akerselva. Nybrua ble bygget i 1827 som en av innfartsveiene til hovedstaden og ble hetende Nybrua lenge etter at den var ny. Foto: Anders B. Wilse. Oslo Museum / OB.Y1271*

som et spleiselag med bidrag fra foreningens kasse og fra formannens lommebok, mens de resterende midlene ble skaffet til veie ved donasjoner fra medlemmene.

Etter at eierforholdene langs veien var avklart, kunne grunnen opparbeides og trær plantes ut. Popler og lønnetrær ble plantet med 6 alens mellomrom. Det var meningen at

poplene skulle være provisoriske, og at de skulle hogges ned når lønnetrærne hadde vokst opp og ga tilstrekkelig skygge. Kaptein Michael Smith Arentz på Akershus festning mente at det ville være fint med steinbenker langs alleene. Han laget tegninger av benker han hadde sett i utlandet, og gjorde avtale med en steinhugger. Men Arentz møtte liten velvilje i Rådstuen. Kanskje var ikke finansieringen klarlagt? Kanskje var byens myndigheter usikre på hvem som skulle vedlikeholde benkene? Eller var de usikre på om benker så langt unna byens sentrum ville bli brukt? Resultatet ble i hvert fall at steinbenkene aldri ble laget.

INITIATIV TIL ET MINNESMERKE

Ennå hadde ingen tenkt at området ved Nybrua skulle bli sted for etablering av et nasjonalmonument. Det var bare gjort forsiktige forsøk på å feire grunnlovsdagen 17. mai. De første feiringene ble gjort innendørs, i private selskaper, og kunne ikke stoppes av myndighetene. Større usikkerhet var det rundt forsøkene på feiringer utendørs, på offentlige plasser. I forbindelse med et besøk i Norge i 1828 holdt Karl Johan en tale på Stortinget der han uttrykte sin misnøye med nordmennenes feiring

av Grunnloven. Det ble statholder Baltzar von Platens oppgave å følge opp kongens motvilje.

Omtrent samtidig kom det et initiativ fra «Tre patriotiske Trøndere» som ønsket å reise en minnestein over stortingsmann og statsråd Christian Krohg. Han hadde fått en sterk posisjon i det norske folkets bevissthet da han som folkevalgt forsvarte Grunnloven mot forsøk fra kong Karl Johan på å utvide kongemakten. Posisjonen var ikke blitt svekket av at Krohg i november 1828 valgte å avslutte sitt eget liv. I mars 1829 skrev Wergeland et innlegg i Morgenbladet med tittelen «Om et Hædersminde for afdøde Statsraad Christian Krohg». Her ga han sin støtte til innsamling av penger for å «bære en Sten til Mindet». «Isandhed, Hædersminder ere det eneste Adelskab og Ridderorden Folket kan uddele», skrev Wergeland. Trønderne hadde ønsket å reise minnesteinen i Trøndelag, Krohgs hjemsted. Wergeland mente derimot at minnesteinen burde plasseres i Stortingssalen. Han så for seg at det ble laget en byste i marmor plassert i «vor Friheds Tempel».

Det gikk noen måneder før det i Christiania ble etablert en komité for å samle inn penger til minnesteinen.

I mellomtiden skjedde det ting i byen som fikk betydning for mulighetene for å feire grunnloven. Henrik Wergeland ble delaktig også i denne hendelsen.

OPPTAKTEN

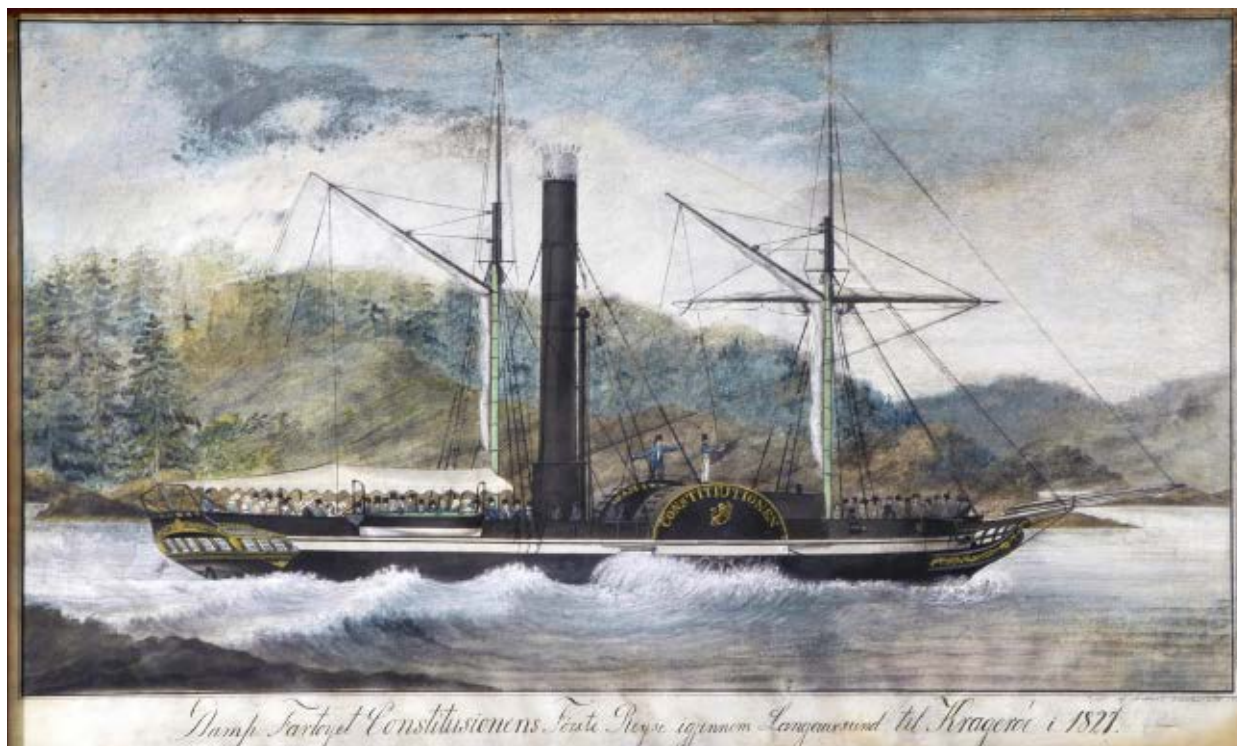
Byens myndigheter visste godt at Karl Johan ikke ville like at denne

Henrik Wergeland: Historien om tilblivelsen av 17. mai-feiringen og etableringen av Krohgstøtten er også en historie om Henrik Wergeland. Litografi etter tapt daguerreotypi av Henrik Wergeland av I. W. Tegner & Kittendorffs lith. Inst. Nasjonalbiblioteket / blds_00303

dagen ble etablert som en festdag, og de hadde gode grunner til å følge spesielt godt med i 1829. Dette året ville nemlig 17. mai falle på en søndag, og dermed ville det sannsynligvis være mange folk i gatene. En annen tilfældighet var at statens nye dampskip «Constitutionen» etter ruteplanen ville ankomme Christiania samme ettermiddag. Dette var i dampskipsfartens barndom, fartøyet ble regnet som et teknisk vidunder og ble ved ankomst alltid hilst med hurrarop av folk som møtte opp på brygga. Myndighetene fryktet at hurrarop for «Constitutionen» ville bli oppfattet som hurrarop for Grunnloven.

Noen dager i forkant ble det funnet sedler påskrevet nettopp «17de mai». På mange porter og gatehjørner var det skrevet tilsvarende inskripsjoner med kritt. Politimester Ole Gjerdrum fant ut at det var best å utvide politi- og vekterkorpset med frivillige. Før denne helgen fikk håndverksmestere og andre i samme samfunnsklasse anmodning om å assistere politiet «i at overholde Orden og Rolighed». Enkelte av politiassistentene fikk i oppgave å patruljere i gatene natten til 17. mai. Tre og tre i følge gikk politibetjenter og assistenter rundt i den sovende byen. Intet unormalt

Opptakten til Torvslaget: Statens nye dampskip Constitutionen ankom Christiania selve 17. mai 1829. Myndighetene fryktet at hurrarop for «Constitutionen» ville bli oppfattet som hurrarop for Grunnloven. Akvarell av A. Appel 1827. Foto: Kjartan Hauglid / Det kongelige slott. Norsk Maritimt Museums samlinger / NSM.2106-362

ble observert, bortsett fra at det ble funnet flere sedler påskrevet «17de mai», eller bare tallet «17». På noen av sedlene var budskapet mer tydelig: «Venner af 17de mai Hurra». En ny gruppe av politibetjenter og assistenter hadde som oppgave å patruljere i gatene på selve dagen. Det var solskinn og varmt vær, den første gode sommerdagen. Om formiddagen skjedde det lite, om ettermiddagen ble det mer folksomt i gatene. I ettertid rapporterte

Morgenbladet at «den største Deel av denne Stads agtværdige Embedsmænd og Borgere med deres Hustruer og Børn spadserede i Gaderne denne Dags skjønnne Mai-Aften og udgjorde følgelig talrige Flokke». Mange beveget seg nedover mot Festningen og havnen, der dampskipet «Constitutionen» etter planen skulle ankomme ved sekstiden. «Constitutionen» ankret opp ute på havnen godt synlig for folk som hadde samlet seg på

brygga. Det lød hurrarop, og det ble sunget. De fleste sangene var trykt i et hefte med tittelen «Udvalgte nationale Sange til Brug ved Festligholdelsen syttende Mai», utgitt et par år tidligere. I folkemengden på brygga var det politibetjenter og assistenter. Politimesteren var der, det samme var stiftamtmannen, stattholderen og kommandanten på Akershus, omgitt av noen offiserer. En iakttaker la merke til at kommandanten gikk

«rundt om iblandt Mængden, især paa de Steder, hvor Raabet og Sangen var stærkest». Etter at passasjerene på skipet var rodd i land og hadde banet seg vei gjennom folkemengden, døde velkomsthyllesten hen. Etter dette beveget folkemengden seg oppover i gatene. Politiets folk hysjet på dem som ropte hurra, og befalte dem å beholde hatten på hodet og oppføre seg som sindige borgere. Folkemengden samlet seg utenfor studentenes festlokale i Øvre Slottsgate 7, der studentene feiret grunnlovsdagen. Flere hundre mennesker skal det ha vært. Hurrarop hørtes rett som det var, mest fra store og små gutter. Politibetjentene forsøkte å spre folkemengden, men lyktes ikke helt med det. Markeringen av 17. mai i 1829 utviklet seg slik at myndighetene mistet kontrollen over gaterommet.

MILITÆRAKSJONEN

Etter hvert samlet mange av de som hadde toget rundt i gatene seg på Stortorvet, og dit kom også andre spaserende borgere som ikke var vant til at det skjedde noen ting i denne byen. Til sammen var det noen hundre personer, neppe over tusen, som samlet seg på torget og i gatene omkring. Stemningen var spent. Ved titiden begynte politiet å

be folk om å gå hjem fra torget, uten at dette ble etterkommet. De tilstedeværende ville ikke gå glipp av det hvis noe ekstraordinært skulle skje.

Etter hvert ga byens sivile øvrighet av politi og deres assistenter opp å fjerne folkeansamlingen. Magistraten ble tilkalt, og borgermesteren stilte seg opp på torget og leste lovens opprørsbestemmelser. Mange påsto senere at de ikke hadde hørt det som var blitt lest opp. Borgermesteren var liten av vekst og manglet stemmekraft som kunne bære budskapet utover torgrommet. Dessuten snakket han med dansk aksent. Advarselen ble heller ikke gjentatt andre steder på eller rundt torget eller markert med signaler som tromming eller plakater.

Mens dette pågikk, var militære styrker beordret ut fra Akershus festning, og ved ellevetiden ble en rytteravdeling satt inn mot folkemengden. Med hevede sabler red de over torget. Enkelte borgere falt under hestene, mens andre vek til side eller søkte tilflukt oppe på steinhausene. To ganger til red kavaleriet over torget, nå med sablene ved hofte. Etter det ble fotsoldater satt inn for å jage folk bort med kolbestøt og slag.

Intet tyder på at det var noen

opprørsstemning på torget, og derfor kom selve militæraksjonen som en brutal overraskelse på de aller fleste. Historiker Odd Arvid Storsveen har analysert hendelsen og skriver at bare tilfeldigheter forhindret en større batalje. Hadde borgerne ytt motstand eller organisert motangrep med stokker eller gatesteiner som lå på torget, kunne det blitt løst net skarpe skudd. Soldatene var sendt ut for å gjenopprette ro og orden, om nødvendig med bruk av skytevåpen.

Hvem kunne i så fall ha ytt slik motstand, spør Storsveen. Hans svar er at det ikke kunne vært allmuen, heller ikke de jevne borgere som var ute for å feire en fridag, men kanskje byens lille elite av studenter. De ivrigste forkjemperne for 17. mai arrangerte imidlertid sin egen fest i Studentersamfundet. Hadde de vært til stede på torget, er det ikke utenkelig at de kunne ha begynt å slåss med soldatene.

Henrik Wergeland var kanskje den eneste studenten som var til stede på torget denne søndagen. Han holdt seg i utkanten under militæraksjonen. Hvorfor var han til stede på torget i stedet for å feire dagen sammen med sine medstudenter? En forklaring kan være at Wergeland antok at noe ville skje etter prologen på havna tidligere på dagen. En

Torveslaget den 17. Mai 1829 i Kristiania

Holbert, Tomtelegning
of
Liberals Reimers
somers Udgiver af "Borgens Mærke"
J. S.

1. General Wedel
2. Hørgende Lærmis hvilende paa
3. Rødt overredne Grundlov
4. Rødt med Absolvin og Hørgensfjæne
5. Rødt med Hørgensfjæne
6. Rødt med Hørgensfjæne
7. Rødt med Hørgensfjæne
8. Rødt med Hørgensfjæne
9. Rødt med Hørgensfjæne
10. Rødt med Hørgensfjæne

Henrik Wergeland under Torvslaget: Etter militæraksjonen drev han gatelangs da han ble observert av en patrulje kavalerisoldater som ga han et rapp over ryggen. Dagen etter overleverte Wergeland den opprevne studentuniformen til myndighetene sammen med et brev med kritikk av myndighetenes oppførsel. kolorert litografi med påskrift av Hans E. Reimers. Nasjonalbiblioteket / blds_01856

Militæraksjon: Noen hundre personer samlet seg på Stortorvet 17. mai 1829 og militæret ble satt inn for å fjerne folkeansamlingen. Med hevede sabler red rytteravdelingen fra Akershus over torvet og fotsoldater jaget folk bort med kolbestøt og slag. Torvslaget er her gjengitt av kunstneren Hans E. Reimers. Oslo Museum / JWC.273

annen forklaring kan være hans interesse for hvordan folkemeninger kunne uttrykkes i det offentlige rom. Wergeland hadde selv ropt «Leve Constitutionen! Hurra!» fra festningsvullen da skipet var utenfor Akersneset, men erfarte at ingen fulgte opp, trolig fordi det ikke var skikk å hilse dampskipet med hurrarop fra andre steder enn på brygga.

Etter militæraksjonen drev Wergeland gatelangs inntil han ved midnatt ble observert av en patrulje kavalerisoldater som var på vei tilbake til festningen. En av de mest nidkjære soldatene ga ham et rapp over ryggen, tilsynelatende ganske umotivert. Dagen etter prøvde Wergeland å overlevere den opprevne studentuniformen til myndighetene sammen med et brev der han kritiserte myndighetenes oppførsel.

Det var ikke bare Wergeland som mislikte politiaksjonen på Stortorvet. Mange av innbyggerne i Christiania reagerte kraftig på det som hadde hendt, og på stattholderens brutale avgjørelse. Raseriet førte til debatter og avisinnlegg hele sommeren. Også borgerrepresentantene i Christiania mislikte det som hadde skjedd. De klaget til kongen over at mandatet til undersøkelseskomiteen var

begrenset til å omfatte «Folke-Forsamlingens Oprindelse og Opførsel», men ønsket en vurdering av om «de civile og militaire Autoriteter tilligemed deres Underordnede have opfyldt eller overtraadt deres Pligt».

Hendelsen på Stortorvet i 1829 ble senere kjent som «Torgslaget». Henrik Wergeland bemerket ved en senere anledning at «vor Nationalfest har vundet ved den Modstand, den mødte». Det var selvfølgelig utenkelig å lage en nasjonalfeiring med marsjerende soldater etter denne hendelsen. I stedet ble det borgertog og barnetog som kom til å dominere nasjonalfeiringene.

MINNESMERKET VED NYBRUA

I Riksarkivet finnes protokollen etter kommisjonen som gikk i gang med å reise et minnesmerke over Christian Krohg. Den første innførselen er fra september 1830. Ett av medlemmene i kommisjonen var arkitekt Christian Heinrich Grosch, som i 1827 hadde fått stillingen som stadskonduktør i Christiania. Et annet medlem var kjøpmann og byutvikler Jørgen Young. Et tredje medlem var kjøpmann Ludvig Mariboe. Alle disse var sentrale menn i byens liv.

I dokumentene fra kommisjonen kan vi følge hvordan arbeidet skrider frem. Først arbeidet kommisjonen med pengeinnsamlingen. Et trykt formular ble sendt ut, og penger kom inn fra hele landet. Senere arbeidet de med å få laget minnesteinen, og ansvaret for dette ble gitt til ett av kommisjonens medlemmer, arkitekt Grosch. Sammen med maleren Johannes Flintoe laget han en nøktern obelisk støpt i jern med en riksløve liggende nederst som en Grunnlovens forsvarer.

Etter at statuen var ferdig, skal det ha vært diskusjoner om når den skulle avdukes. Det skal også ha vært diskusjoner om hvem som skulle holde tale ved avdukingen. Den ene etter den andre avsto av frykt for konsekvensene. Til slutt ble den 25-årige teologistudenten Henrik Wergeland spurt, og han sa ja. Dette ble hans første offentlige opptreden i Christiania.

Tidlig om morgenen 17. mai 1833 toget en mengde mennesker ut av byen i retning Nybrua. Før selve avdukingen ble Wergelands nyskrevne sang om Krohg framført av et tallrikt sangkor. Deretter talte Wergeland, bare avbrutt av et tre ganger tre hurra første gang han nevnte Krohgs navn. Etter dette forholdt tilhørerne seg rolig til den

ganske lange talen – som de som sto lengst unna, neppe kunne høre mye av. Antakelig var mange av byens borgere møtt fram. Til slutt istemte forsamlingen nasjonalsangen, ledsaget av «et længre gjentaget Hurra og Trommer og Trompet-skral», skrev Morgenbladet.

Det var en modig handling å etablere et monument over mannen som framfor noen hadde forsvart grunnloven i årene etter 1814. Historiker Odd Arvid Storsveen skriver at avdukingen av Krohgstøtten ble et vendepunkt for 17. mai-markeringene i Christiania. Heretter fikk de en uoffisiell god-

kjenning så lenge markeringen foregikk i varsomme former. Denne forsiktigheten varte ved helt til Karl Johan døde i 1844.

BEPLANTNINGSANLEGG VED KROHGSTØTTEN

I 1835 påtok Selskabet for Christiania Byes Vel seg ansvaret for å vedlikeholde Krohgstøtten og plassen omkring. Foreningen var imidlertid ikke fornøyd med forholdene omkring minnesmerket; de erfarte at stedet ble brukt til dumping av gjødsel, og ønsket å rydde opp. Foreningen mente området rundt minnesmerket burde

beplantes, og sendte i april 1837 en søknad om dette til kommunen. De lovet å beplante området med trær «paa en passende Maade» og «sætte Chausseen i fuldkommen Stand». Christiania kommune hadde fortsatt lite penger til å forskjønne byen, men magistraten så med velvillige øyne på foreningens initiativ. Resultatet av bystyrets behandling ble at foreningen skulle få disponere et areal rundt minnesmerket i 20 år. Forutsetningen var at stedet skulle «beplantes med Træer og tjene Byens Indvaanere til Promenade-plads».

«Selskabet» ba arkitekt Hans

Beplantningsanlegg ved Krohgstøtten: I 1842 var «Promenadepladsen ved Krohgstøtten» på det nærmeste fullført. Parken ble senere nedbygd, men noen av de opprinnelige trærne står der fortsatt, om enn litt medtatte, langs Storgata ved Legevakta. Foto: Heidi Voss-Nilsen

Ditlev Frants Linstow utarbeide en beplantningsplan. Linstow var på dette tidspunktet i gang med å tegne den nye kongeboligen på oppdrag fra kongen. I sin innstilling skrev han at:

«den Siden som vender mod Fjerdingen bør tilplantes med Trær som bliver meget tætte og høie, da de mange Baghus fra den Kant ikke frembyder nogen indbydende Prospect, derimot Alt det som vender mod Veien og Elven bedst egner sig for bare blomstrende Busker. Dog bør nogen enkelte høiere Grupper ogsaa findes midt i Anlægget i Afvæksling og Skygge. Det vilde maaske være at anbefale om der i det østre Hjørne blev anbragt en liden let og ikke kostbar Pavillon i Form af en chinesisisk Skjærm, hvor lidt Forfriskning, saasom Øl, Limonade og deslige maaske med Undtagelse af Spirituosa, kunde være tilfalds.»

Linstow hadde hatt hjelp av gartner Martin Mortensen til å utarbeide beplantningsplanen, og han ble også engasjert i det påfølgende gartnerarbeidet. En stor del av trærne fikk man billig fra kaptein Arentz' plante-skole på Akershus festning, andre trær kom fra Botanisk hage og fra gårder i omegnen. Det var kastanjer, popler, lønnetrær, lerketrær og massevis av ville trær. I optimistiske

vendinger ble det rapportert at området var forvandlet fra «en øde uhyggelig Plads – hvortil alt muligt Skarn fra Byen blev henført – til en med Tiden forhaabentlig smuk Promenadeplads».

I 1842 var «Promenadepladsen ved Krohgstøtten» på det nærmeste fullført. Parken ble senere nedbygd, men noen av de opprinnelige trærne står der fortsatt, om enn litt medtatte, langs Storgata ved Legevakta.

TRÆRNES FORSVARER

Gjennom 1830-årene utga Henrik Wergeland tidsskrifter i folkeopplysningens tjeneste. Først kalte han tidsskriftet «For Almuen», deretter «For Menigmand», og fra 1839 «For Arbeiderklassen». I nr. 2 fra dette året har han en lang beskrivelse av hvordan de nyplantede trærne ved Krohgstøtten er blitt ramponert:

«Men hvad opdagede jeg vel en Sommermorgen, da Arbeiderne fra Forstæderne just gik paa Arbeide rundt om ude paa Løkkerne. Solen var endnu ikke ganske oppe, men Lærkerne dirrede høit oppe under de smaae røde, spraglede Skyer, der saae du som den deiligste Silke, opplukket, som driftige Huusmødre

gjør af gamle Lapper for igjen at spindes ut til noget Smukt og Nyttigt. Det var en Morgen til at bede og at fryde sig i, men ikke til at tænke ondt i, som Det, jeg saae. Den var til at synge eller fløite eller paa hvilken-somhelst Maade at give Glæden Luft i, men ikke til at tænke eller øve noget ondt, afskyelig i, som Det jeg tilfældigviis fik at see. En ung Arbeider, som sae ud til mere af Naade og Barmhjertighed at have faaet Arbeide, end fordi han kunde gjøre noen Nytte, gaaer ud ad Vejen ved den nye Bro, hvor Selskabet for Christiania Byes Vel saa ofte har maattet plante Alletrærne om igjen, fordi de ødelagdes af uforsigtige Bønder, og skadefro Skøiere fra Byen. Den unge Arbeider standser under en af de skønneste Popler, som var bleven skaanet, og allerede var tæt nok med Løv til at skygge; han seer sig om som en Ulv, der vil bryde ind, og saa – een, to, tre! – der ligger den unge Poppel med sin Krone; Skurken tilbens da, men alt som han løb, knak Grenene efter ham hele Alleen nedigjennem, og han endte først med at vælte overende en af de Bænke, som hiint velgjørende Selskab har ladet udsætte til Hvile for Alle, – ogsaa for den Fattige, ogsaa for Eder, ogsaa for hiint Umenneske og hans Fader, naar han kom træt af Arbeide.

Og da skulde ogsaa Poppelen skygget den Gamle.»

Problemet med hærverk på trærne som «Selskabet» hadde plantet langs innfartsveiene, må ha vært diskutert i foreningens styrende organer, og i 1841 ga foreningen Wergeland i oppdrag å skrive et opprop som skulle trykkes i 500 eksemplarer og stiftes opp rundt om i byen. Oppslaget fikk denne ordlyden:

«Til Almeenheden.
Offentlige Anlæg have kun til Hensigt, at skaffe Alle og Enhver Nytte og Fornøjelse, og de bør derfor staae under Almeenhedens egen Beskyttelse. De kunne heller intet bedre og sikrere Forsvar have end almindelig Mands egen Sands for det Nyttige og Forskjønnende. Thi da hverken vil eller vover Nogen at ødelægge hvad der dog tilhører Enhver, Fattig som Riig. I Tillid hertil, anbefaler derfor Selskabet for Christiania Byes Vel saavel dette herværende, som ethvert andet, offentlig eller privat, Anlæg med sine Træplantninger, Indhegninger, Bænke og øvrige Tilbehør til ethvert veltænkende Menneskes, Ældres som Unges, Omsorg og gode Behandling.»

I sin oversendelse til «Selskabet» kom Wergeland med forslag til steder der oppslaget skulle festes opp. «Alle Byens Udgangsveje» og «Hist og her paa Hjørner i Forstæderne» er steder han foreslår. I tillegg ble oppslaget trykt i hans eget tidsskrift med en appell som begynte slik:

«Men hvorledes er det hos Os? Hvem vover at plante et Træ, at sætte en Blomst i et aabent Bed, eller vel endog paa de Dødes Grav, alles Angst for at se det inden kort Tid ødelagt, oprykket, sønderrevet.»

STED FOR MENINGER

I Christiania hadde det vært lite vanlig å bruke byrommene som politisk arena. Dette var noe nytt som kom med grunnlovens paragraf om ytringsfrihet. I ettertid kan en spørre hvorfor minnesmerket over Christian Krohg ble plassert der det ble, i utkanten av byen. En grunn kan være at denne plasseringen ville virke mindre utfordrende på kongen enn en plassering i sentrum. En annen grunn kunne være at området rundt Nybrua var et slags byutviklingsområde. Dette var den nye innfartsveien fra nord. Historiker Odd Arvid Storsveen har uttrykt

betydningen av Krohgstøtten på denne måten: «Med denne plasseringen fikk støtten en symbolsk virkning, som en påminnelse til alle som kom landeveien til Norges hovedstad om at man kjente sine konstitusjonelle rettigheter og vaktet over dem.»

Da det første barnetoget gikk gjennom Christianias gater, gikk også dette toget til Krohgstøtten. Året var 1870, og Bjørnstjerne Bjørnson hadde underskrevet invitasjonen på vegne av festkomiteen. Ifølge programmet skulle «Smaa-gutternes Nationalsang» synges og «Tale holdes» ved Krohgstøtten. Nå var det ikke lenger noen som stilte spørsmål om gatene og plassene skulle brukes til å feire Grunnloven. •

Artikkelen bygger på kapittel 2 i Tallak Moland (2014): Oslos byrom gjennom 200 år.

Torvslaget 17. mai 1829: Hendelsen på Stortorvet 17. mai 1829 førte til at en nasjonalfeiring med marsjerende soldater ble utenkelig. 17. mai ble isteden dominert av borgertog og barnetog. Slaget står på Stortorget. Midt på bildet ligger Stortorget 9,10,11, til høyre Vår Frelses kirke (Domkirken). Rytteren til venstre er general Wedel med Henrik Wergeland ved siden av. Videre den nedtrådte grunnlov med den sørgende politimesteren. Papirkunst av Hans E. Reimers. Oslo Museum / JWC.251

Kilder:

Oslo byarkiv, *Christiania hystyre* 30.10.1839 sag no 2

Statsarkivet i Oslo. Privatarkiv Selskabet for Oslo Bys Vel, PAO-0165. Krogstøtten 1830- 1891

Litteratur:

Berg, Arno (1938): *Privatarkiv Selskabet for Oslo Bys Vel, 1811–1936*. Oslo

Juhász, Lajos (1980): «Veier og gater i Christiania» I: *St. Hallvard* 3/1980. Oslo

Laahe, Rolf (1929): *Torvslaget: den 17de mai 1829: Et hundreårsminne*. Oslo

Storsveen, Odd Arvid (2004): «Baron Blod i virkeligheten? Torvslaget i 1829 i perspektiv» I: *Fortid* 2004

Storsveen, Odd Arvid (2008): *Mig selv: en biografi om Henrik Wergeland*. Oslo.

Strandberg, Helena (2009): *Krogstøtten: Historisk undersökning inför restaureringen av monumentet*. Oslo kommune

Landets kongelige residenser har, ved siden av kirkene, vært blant våre viktigste bygninger gjennom historien. I lange perioder har vårt lands kongesete og hovedstad vært ensbetydende med Oslo. Her har flere kongeboliger gitt status og spilt en viktig rolle i byens utvikling.

Foto: Karin Wiwe

BYEN MED KONGENS HUS

Tekst: Line Monica Grønvold, kunsthistoriker ved Oslo byarkiv

Fra våre første konger tok egen regentbolig og administrasjon, har kongsgård, festning og slott vært landsomfattende symboler på velstand, status og makt. Norske småkongedømmer fungerte trolig på samme måte innenfor mindre områder før rikssamlingen. Våre tidligste regenter reiste rundt og hadde periodiske opphold på forskjellige steder i sitt rike. Til tider har kongemakten vært delt mellom flere personer og med sete andre steder, som i Trøndelag og Bergen. Perioder uten kongelig hovedsete i Oslo har sammenheng med flerkongedømmer og forskjellige kongsemner på samme tid innenfor egne landegrenser, tidvis med opphold annet sted, unionsfellesskap og

okkupasjonsår under fremmed styre.

Gjennom flere hundreår med den danske og svenske unionstiden, hadde monarkene hovedsete utenfor Norge, med stedfortredere og periodisk opphold i Norge. Men også ved kongelig fravær kan et slott uttrykke eller symbolisere noe annerledes og spesielt – nasjonal identitet, trygghet, tradisjon, makt, eksklusivitet og mystikk.

Gjennom Oslos historie har byen blitt preget av kongehuset. Kongelige residenser, med monarkenes bolig og administrasjon, har vært viktige elementer i bymiljøet – med bygninger, paradegater og festplasser for kongelig seremoniell og folkelig begeistring. Vår tid er et resultat av vår historie. Vi skal her se

på noen store og små «residenser» gjennom århundrene, vise ulike anlegg og deres rolle i Oslo-området.

FRA TREBORG TIL STUKKATUR

Fra 1000-tallet ble det bygget kongsgårder i flere generasjoner, fra de enkleste treanlegg omkranset av palisadegjerder, til mer solide borger og festninger bygget i sten. Ufred og maktstridigheter kunne tidvis herje middelalderens Oslo. Det var urolige tider, blant annet med strid mellom kongemakt og kirkens menn her som ellers i Europa, og stadig uenighet om rettmessige tronfølgere.

Kongsgården i det eldste Oslo lå på Sørenga, nær byen forøvrig. Høyere opp i byen hadde biskopen eget borganlegg. Anleggene hadde

Landemerke i Oslo: I Akershusborgen satt Dronning Margrethe i 1370 og klaget over lite mat, drikke og utstyr til seg selv og sine tjenere. Senere har festningen vært sete for lensherrer og stattholdere. I vår tid er den først og fremst et landemerke, som har hatt flombelysning fra 1924. Foto fra Oslo lysverkers arkiv. A-20138/U007/027

Vårfesten 1907: Akershus slott hadde fra starten av høy beliggenhet og oppbygning som skulle sikre kongeborgen. Original i Oslo byarkiv, Byantikvarens arkiv.

indre borggård, gildehall, porttårn, økonomibygge og solid ytre ringmur. Med nye forsvarsstrategier og våpentyper, meldte det seg andre utfordringer og behov. I første rekke ble middelalderens kongsgård ved foten av Ekebergåsen etterfulgt av kong Håkon Vs nye borg omkring 1300, ute på Akersneset.

I likhet med den gamle kongsgården, ble den nye borgen forsynt med staselige haller, sterke murer og annet som var nødvendig for den kongelige krets. Høy beliggenhet og oppbygning skulle sikre kongeborgen. Kongen opprettet fast militær garnison på flere kanter av landet i samme periode. Borganleggene skulle få herredømme over store omkringliggende områder og retten

til inntekter fra disse. Århundrer gikk og Akershusborgen ble forsterket til en mer tidsriktig festning, for forskjellige monarker og deres stedfortredere. Gjennom mer enn tre hundreår lå landets «viseadministrasjon», slott og festning langt unna byens øvrige bebyggelse, med Bjørvika i mellom.

Etter den store bybrannen i 1624, ble ny bybebyggelse oppført tett inntil festningens murer, der en lukket by skulle ligge omkranset av festningsverk og porter. Hovedtangen på Akersneset fungerte som slottsplass for festligheter og pompøse hyllinger av nye regjerende monarker. Under Kong Christian IVs regjeringstid, ble slottet på Akershus festning modernisert. Fra samme

periode ble det etablert omfattende forsvarsverker omkring det som skulle være festningsbyen Christiana. Festningen hadde sin største utstrekning midt på 1700-tallet, i eneveldets tid, etter den store nordiske krig og Karl den 12s forsøk på beleiring. Bastionfestningens stjerneform og plan fulgte renessansens idealplaner og militære prinsipper.

En lang periode fulgte uten fast kongelig residens her i landet. Konger på Norgesbesøk og deres stedfortredere ble innlosjert i forskjellige borgerhus av den mer staselige typen utover 17- og 1800-tallet. Husene hadde elegante interiører, håndlagde og kunstferdige dekorelementer; tak trukket

med seilduk, vegger med landskapsmalerier, gyldenlær, malte og vevede tapeter, flislagte gulv eller imiterte fliser, dekorative hvite stukkaturtak og ildsteder med figurative relieffer. Akershus tjente ikke lenger som regentbolig og nye årtier gikk før festningen igjen ble brukt til festligheter.

I motsetning til tidligere urolige tider, fant man det etterhvert unødvendig å utforme nye kongelige residenser som festninger og lukkede borganlegg, med indre borggård og motstandsdyktige yttersider. Nye arkitektoniske idealer i Europa lot monumentale slottspalasser gjøres mer dekorative, og samordnet med store prydelige parkanlegg og paradegater. Europas byplanleggere fikk økende preferanser for brede gater, de anla flere slike i samråd med sine oppdragsgivere.

PALEET VED HAVNEN

Det Ankerske Paleet var byens kongelige residens i endel år, både før og etter slottet stod ferdig på Bellevuehøyden vest for byen. Paleet ble oppført ved Bjørvika for Christiania-kjøpmann Christian Ancher i årene 1744-1755, trinnvis mot Lille Strandgate, Prinsens gate og Store Strandgate. Eldre bebyggelse ble revet for å romme det store

kvadratiske anlegget – som representerte en uvanlig byggemåte i Christiania.

Det hadde stort omfang kombinert med en lav høyde, streng symmetrisk romplan, indre gårdsplass og fire enetasjes fløyer, delvis reist over eldre hvelvede kjellere. Paleet var lite iøyenfallende og omgivelsene langt fra like prangende som kongeslottene ute i Europa. Med byens gater like utenfor vinduene og uten festplass eller prominent oppkjørsel, stod det nærmest som et ordinært byhus, med unntak av den prydelige strandhaven mot Bjørvika.

Haveanlegget var opparbeidet på 1700-tallet, med strandhave, paviljong og parterrer (plen eller bed). Etter hollandske forbilder skulle haven ha kanaler på sidene, men

disse ble trolig gjenfylt allerede sent på 1700-tallet. Fremdeles rundt 1800 stod paviljongen, som kunne minne om paviljongen på herregården Stubljan. Havens orangeri (et drivhus) ble ombygget i 1815, samtidig fikk parterrene runde bassenger.

Flere branner og ombygginger hadde endret anleggets opprinnelige utseende, og enda mer ble gjort både før og etter et nytt slott overtok som kongebolig i 1849. Som kommanderende general og sjef for regjeringskommisjonen brukte Prins Christian August Paleet som kontor fra 1807, sammen med regjeringskommisjonen. Prinsen holdt hverken husholdning eller selskaper, og skal ha fått sin mat bragt fra gjestgiverier. Dernest var bypaleet stattholderresidens for Prins Fredrik av Hessen.

På oppdrag fra Magistraten: Paleehaven ble anlagt på 1700-tallet. På Næsers kart fra 1858 var en del av haven utskilt til brygger, kanalene var gjenfylt og Lille Strandgate ført gjennom haven inntil bygningen. Men ennå ses parterrer, fontene og et nett av småveier. Kartet finnes i Oslo byarkiv, Oppmålingsvesenets arkiv.

Den nye prinsen holdt husholdning og selskaper både her og på Bygdøy. Fra 1813 overtok Prins Christian Fredrik som stattholder. Som konge i 1814 disponerte han bypaleet, men etter fredsslutningen trakk han seg tilbake til Bygdøy. Noen mindre tilpasninger ble utført, men inventar-lister etter ham er tilfeldige. Av det tidligere velutstyrte Ankerske Paleet, fantes nesten bare billedsamlingen tilbake.

Kong Oscar I skal tidvis ha brukt Paleet som bolig, selv etter at det nye kongelige slottet stod ferdig. I 1855 ble Palébryggen bygget og den erstattet deler av det tidligere haveanlegget. Området foran haven ble fylt opp og paviljongen revet – omtrent samtidig som byens første jernbanestasjon ble bygget i det

samme området. Fortsatt ble det foretatt fornyelser der, etter innvielsen av den nye slottsbygningen. Karl XV residerte som kronprins i Paleet 1856-1857 og høsten 1869 bodde prins August og prinsesse Therese der. Senere skal høyere hofffunksjonærer ha hatt sine «bekvemmeligheter» i bygningen, og mens ny justisbygning ble oppført hadde Høyesterett kontorer der. Paleet brant ned under annen verdenskrig.

BYGDØY – KONGSGÅRD PÅ BESTE VESTKANT

Parallelt med den gamle Akershus-borgen, forskjellige borgerhus og det nye slottet, har kongen disponert store arealer på Bygdøy med kongsgården og lystslottet Oscarshall,

foruten kongelige jaktmarker.

Bygdøy kongsgård er en av Akers middelaldergårder – en av få Aker-gårder som fremdeles omgis av dyrket mark. Eiendommen ble kron-gods på 1500-tallet, som en stor andel av landets gårder. Med nærhet til festningen ble denne gården mer enn et inntektsbringende bygsel- bruk, den skulle bli Akershus festnings ladegård, Kong Christian IVs jaktmark og senere visestatt-holderens sommerresidens. Have har vært anlagt allerede i 1690-årene og er senere omlagt i flere omganger.

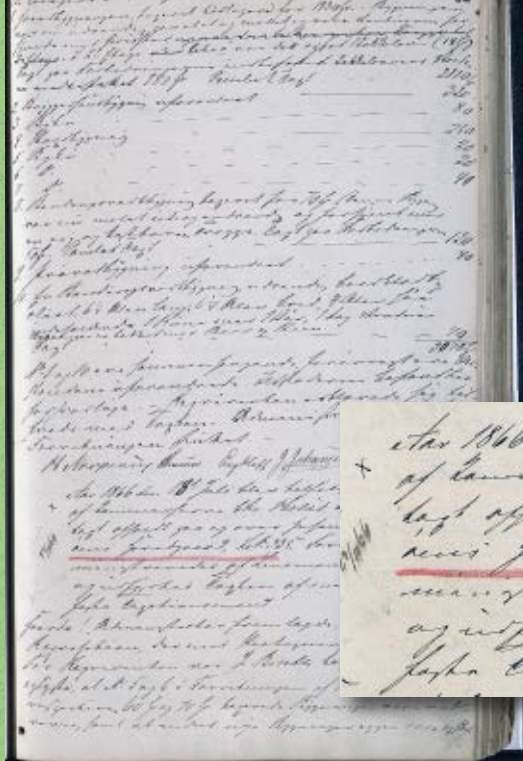
Fasaden viste en tid årstallet 1691, men dagens hovedbygning skal være bygget omkring 1733 for grev Rantzau som var stattholder. Bygningen var oppført som sommer-

Paleet ved havnen: Paleet ble tidvis brukt som kongsbolig, også etter at det nye kongelige slottet sto ferdig. Oppmålingstegning av Paleet utført av arkitekt Fritz Holland, trolig 1909. Tegningen viser bygningens ytre fasade til venstre og gårdsfasade i bindingsverk til høyre. Kilde i Oslo byarkiv, Byantikvarens arkiv.

Kongelig sommerbolig: Kong Haakon og senere Kong Olav brukte Bygdøy kongsgård som fast sommerbolig. Hovedbygningen ble oppført i 1733. Foto: Wilse 1903. A-10002/Ua001/031

Fast sommerbolig: Byarkivets eldste branntakst for kongsgården er fra 1866: Da var det taksert i alt 13 små og store bygninger på kongsgården, fem var nylig oppført. Gårdens hovedbygning var verdt 4500 spesidaler og iskjelleren hundre. Arkiv etter Branntakstbestyreren i Oslo byarkiv.

den 18de Juli blev følgende Forlangende af Landmændene i Bygde, at Kongen vilde skaffe byens innbyggere en offentlig «spadsergang» ved hovedstaden og derfor hadde han kjøpt inn en del av Lade-gaardsøen – Bygdøy. Året etter fremkom kongens visjoner om et parkbelte, fra Slottsparken til Bygdøy. Kongen hadde kjøpt løkker på Frogner til dette formålet. Det ble likevel intet parkbelte, etter kongens død ble deler av området solgt. Via en ferjeforbindelse ble folkeparken på Bygdøy flittig besøkt.

residens, men ble ombygget til vinterbruk i 1770-årene. Flere av værelsene skulle ha sponttrekk på veggene, noe som var ukjent blant norske håndverkere, men som er kjent fra Danmark.

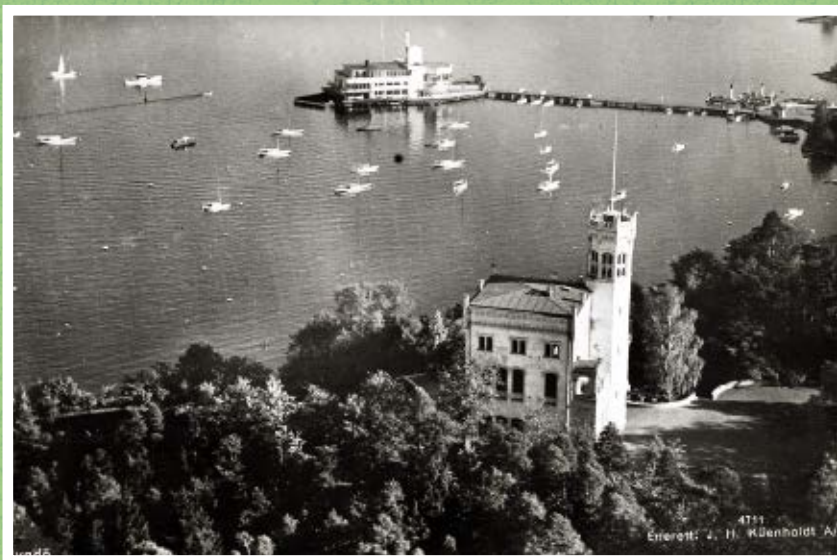
Kong Haakon og Dronning Maud brukte kongsgården som fast sommerbolig. Byarkivets eldste branntakst for kongsgården er fra 1866. Da var det taksert i alt 13 små og store bygninger på kongsgården, fem var nylig oppført. Gårdens hovedbygning var verdt 4500 spesidaler og iskjelleren hundre. Gården hadde forøvrig sidebygning, stall, stolpebod, tømmerbygning og flere uthus, oppført av blant annet utmurt bindingsverk

og kubbekonstruksjon.

I 1837 ble det offentliggjort at Kong Karl Johan ville skaffe byens innbyggere en offentlig «spadsergang» ved hovedstaden og derfor hadde han kjøpt inn en del av Lade-gaardsøen – Bygdøy. Året etter fremkom kongens visjoner om et parkbelte, fra Slottsparken til Bygdøy. Kongen hadde kjøpt løkker på Frogner til dette formålet. Det ble likevel intet parkbelte, etter kongens død ble deler av området solgt. Via en ferjeforbindelse ble folkeparken på Bygdøy flittig besøkt.

Oscarshall ble oppført for Kong Oscar I i årene 1847-1852 i en romantisk arkitektur, blant den

norske nygotikkens hovedverk med islett av andre stilarter, hovedbygning med tårn og en separat sidefløy for spisesal. Arkitekt for det kongelige lystslottet var danske Johan Henrik Nebelong. Trolig ble inspirasjon hentet fra både tradisjonell engelsk gotikk og 1800-tallets nygotiske tyske lystslott. Et dekorativt haveanlegg skulle opparbeides, med terrasser, trapper, paviljong og en portbygning – den såkalte Kavalérbygningen. Mørke bygningsinteriør fikk kunstnerisk utsmykning med serier av malerier, «søndagsbønder», av kjente nasjonalromantiske kunstnere som Adolph Tidemann, Hans Gude og Joachim Frich.

Kongens lystslott: Oscarshall ble bygd for kong Oscar I som et lystslott, og var ikke ment som bolig. Ukjent fotograf 1913. A-10001/Ua/0001/031

Rådhusarkitektene Arnstein Arneberg og Magnus Poulsson vant en arkitektkonkurranse om bolig til kronprins Olav og hans kommende hustru Märtha. Oscarshall skulle utbedres og moderniseres, men i 1929 mottok det nye kronprinsparet et gårdsanlegg på Skaugum som kjærkommen bryllupsgave. Moderniseringsprosjektet for Oscarshall ble skrinlagt og det lille eventyrslottet lot seg bevare, slik det hadde stått i lang tid.

SLOTTET PÅ BELLEVUE

De første bevilgningene for byggingen av slottet ble gitt av Stortinget i 1822, men slottsbygningen ble ikke

ferdigstilt før slutten av 1840-tallet. Byggeprosjektet ble påbegynt i første del av regenttiden til svensk-norske Kong Karl Johan og avsluttet etter kongens død i 1844. Karl Johan var opprinnelig fransk og bragte formodentlig med seg en hel del av kontinental inspirasjon, tanker og inntrykk til sitt nye rike. Sammen med slottsarkitekt H. D. F. Linstow skulle dette bidra til å forme det nye norske slottet. Karl Johan valgte tomten på Bellevuehøyden vest for byen, fremfor alternative muligheter til lokalisering på Hovedtangen, Hammersborg og Tøyen.

Med de første planene skulle slottsanlegget bli H-formet med

tilbaketrunket midtfløy, flankert av fremskutte sidefløyer på yttersidene, foran og bak. Særskilte deler av bygningens eksteriør skulle ha huggen stendekor – av rødlig granitt fra Bolærne og klebersten fra Hadeland.

Omkring 1827 stod slottets grunnmur ferdig. Nye beregninger viste Stortingskomiteen at den første bevilgningen ved misforståelse var blitt oppfattet som delbevilgning, og ikke som en endelig sum. Planene ble raskt redusert og de to fløyene mot byen måtte oppgis. På en studiereise i 1836-1837 hentet slottarkitekten viktig inspirasjon. Slottets interiører skulle bli preget av dette – med blant annet kunstig marmor og etterlign-

Monumentalbygg i Christiania: H. Bødtkers ombygningsforslag for slottet ligner opprinnelige fasadeutkast fra 1823. A.A. Strays akvarell refererer til Bødtkers forslag av januar 1906. Kilde: Oslo byarkiv, Hals-samlingen fra Hovedøya.

Slottet på Bellevue: Slottsarkitekt Hans D. F. Linstow formet slottet på Bellevuehøyden vest for byen etter Karl Johans kontinentale ønsker. Her er Linstows maleri av slottet og slottsparken fra ca. 1850. Oslo Museum / OB.01013Tittel

inger av elegante pompeianske veggdekorasjoner fra antikken. I etterkant, årene 1845-48, ble det nybyggede slottet justert, for noen kritiserte og lite noble bygningsdetaljer – taket var utradisjonelt høyt, piperekken synlig, søylene var arrangert nede ved porten og tjenerfløyen var bygget for liten. Opinionens protester ble hørt. Det forenklede slottsprosjektet ble et mektig monumentalbygg etter Christiania-målestokk. Slottets eksteriør er idag som da det ble ferdigstilt etter det innskrenkede byggeprosjektet.

Tomtegrunn var blitt ervervet og en stor omkringliggende park ble opparbeidet fra siste del av 1840-årene. Rytterstatue av Karl Johan ble reist på slottsplassen i 1875, men alt i 1860 fantes trolig en rund parterre på den midtre, skrånende delen av slottsplassen – gamle bykart viser dette.

Bybebyggelsen lå i utgangspunktet i god avstand fra det nye slottet. Da slottet stod nyoppført på Bellevue-høyden midt på 1800-tallet, var slottets nærmeste bebyggelse i Piper-vika og den opprinnelige kvadraturen, vestover til Arbeidergaten og den senere Stortingstomten – slik stadskonduktør Grosch kart viser fra denne tiden.

En bred paradegate ble anlagt mellom byen og slottet. Tre gateløp skulle arrangeres som om de strålte ut fra slottet, med slottsbygningen som felles fondmotiv. I tillegg til nåværende Karl Johans gate, var dette St. Olavs gate og Haakon VII's gate. Tilsvarende planprinsipper var førende for planlegging av byer og monumentalbygg flere steder i Europa, allerede i Sixtus Vs Roma og senere i baron Haussmanns tid som byplanlegger i Paris.

«Slotsveien» var adkomstvei mellom slottet og byen. Gaten ble oppkalt etter Karl Johan i 1852 – nedre del av gaten fortsatte som «Østre gate» mot Bjørvika. De første tankene om hovedgateløp til slottet, har vi funnet på en kartserie som stadskonduktør Grosch utarbeidet omkring 1840, men det skal være slottsarkitekten Linstows plan som kom til uttrykk. Kartet viser den offisielle byplanen for området. Hovedaksen til slottet skulle ledes gjennom en lukket plass, dannet av Universitetets bygninger som skulle føres opp på begge sider av hovedgaten.

Virkeligheten ble svært annerledes; idet sydsiden av Slotsveien forble ubebygget, forsvant ideen om en symmetrisk akse. Som en fortsettelse av slottets grøntområder, fikk vi

Studenterlunden og Eidsvolds plass – først kalt Huseiertomten. Den begynte som en park for de private huseierne på motsatt side av gaten og ble overdratt til staten i 1852, med klausul om å la området forbli ubebygget.

Karl Johans gate har vært landets sentrale paradegate siden midten av 1800-tallet. Den svensk-norske Kong Carl XV ble hyllet langs Karl Johans gate og på slottsplassen. Ved hans første besøk som konge i 1859, paraderte folketog forbi slottsbalkongen. På femtiårsdagen for vår egen grunnlov, 17. mai 1864, ble dagen markert med flagg og menneskemasser både på slottsplassen og langs Karl Johans gate.

Fra vår nåværende kongeslekt flyttet inn på slottet i et selvstendig Norge, har slottsbalkongen vært et eksponeringssted for kongehuset i møte med den øvrige befolkningen. Høydepunktet for generasjoner i 17. mai-tog har vært å runde slottsplassen foran slottsbalkongen. Gaten er en selvskreven kortesjerute ved inntog og høytidelige anledninger, som kongelige brylluper, begravelser – og blant annet for adkomst til byens domkirke. Langs Karl Johans gate ankommer statsbesøkende gjester i kortesje til slottet. Tegninger i Byarkivet viser forskjellige forslag

Den offisielle byplanen: Stadskonduktør Grosch utarbeidet en økonomisk kartserie for byen, trolig på 1830-1840-tallet. Slottsarkitekt Linstows tanker om paradegate og tre gateløp fra slottet var under planlegging, slik det fikk sin endelige utforming, kan ses opp til venstre, og det planlagte universitetsanlegget i midten. Oslo byarkiv, Grosch-samling.

til utsmykning av vår hovedgate – med rammene rundt prominente prosesjoner og seremonier fra 1800-tallet og senere.

Gjennom halvannet hundre år har folk flest «flanert» langs Karl Johans gate, for å se og bli sett. Mange husker vel unggiken Albertine, Christian Krohgs romanfigur fra 1880-årene, som ved en spaseretur langs byens hovedgate, «stripa», måtte bære en liten pakke i hånden for ikke å mistenkes for løsgjengeri eller det som verre var.

Midt på 1960-tallet fremla kommunen et planforslag for

trafikkavviklingen i sentrum, et overveldende skrekksenario, med tunnelåpning nedenfor slottsparken og flerefelts motorvei fra Karl Johans gate. Men planene ble ofret for nye tanker om miljøhensyn.

NYERE TID PÅ KONGSSETEREN OG SKAUGUM

Vinteren 1991 døde Kong Olav på Kongsseteren på Voksenkollen. Samme sted tilbringer kongefamilien tradisjonelt julehøytiden. Der har vi sett dronningen på kne ved et isbjørnskinn og prinsessen lese norske folkeeventyr. Flere møtte Kong Olav

og hans hund i skiløypene omkring. Opprinnelige tegninger og forslag til Kongsseteren, også kalt Kongevillaen, ligger i Byarkivet. Arkitekt Kristian Hjalmar Biong vant en arkitektkonkurranse om kongevilla i 1907, med et forslag som fikk ros for sin nasjonale karakter, i asymmetrisk og forenklet dragestil. I november samme år ble kongevilla med tjenerbolig byggeanmeldt til Bygningsinspektøren i Aker, Kroningsgavekomiteen var byggherre. Innredningsattest for Kongsseteren er datert 29. november 1909. Våren 1929 ga minister Wedel-

Personliste over folketallet den 31. december 1905 i *Slottet Drammensveien 1*; *1. etage* (oppangi)

(Se bemærkningene på sidste side.)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	Personens navn	Kjønn	Fødselsdato	Fødselssted	Billegg i familien	Religion og trosbekendelse	Undersøgt og erklæret	Fødsels-	Fødsels-	Undersøgt i	Mærke i	Bemærkninger
								år	dag	år		
								(den 1ste)	(den 1ste)	(den 1ste)		
1	<i>K. H. Kong Rasmussen</i>	m	1872	England				1872	1. august	England	4	28. febr. 1905
2	<i>M. H. Henningsen</i>	k	1869	England				1869	26. marts	England	4	
3	<i>K. H. Henningsen Olav</i>	m	1903	England				1903	2. juli	England	4	
4	<i>Henny Henningsen</i>	k	1860	England				1860	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
5	<i>Richard Henningsen</i>	m	1859	England				1859	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
6	<i>Olav Henningsen</i>	m	1866	England				1866	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
7	<i>Richard Henningsen</i>	m	1864	England				1864	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
8	<i>Olav Henningsen</i>	m	1879	England				1879	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
9	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
10	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
11	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
12	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
13	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
14	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
15	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
16	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
17	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
18	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
19	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
20	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
21	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
22	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
23	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
24	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
25	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
26	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
27	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
28	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
29	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
30	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
31	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
32	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
33	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
34	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
35	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
36	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
37	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
38	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
39	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
40	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
41	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
42	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
43	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
44	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
45	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
46	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
47	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
48	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
49	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
50	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
51	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
52	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
53	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
54	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
55	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
56	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
57	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
58	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
59	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
60	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
61	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
62	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
63	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
64	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
65	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
66	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
67	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
68	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
69	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
70	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
71	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
72	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
73	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
74	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
75	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
76	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
77	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
78	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
79	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
80	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
81	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
82	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
83	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
84	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
85	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
86	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
87	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
88	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
89	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
90	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
91	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
92	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
93	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
94	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
95	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
96	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
97	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
98	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
99	<i>Richard Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905
100	<i>Olav Henningsen</i>	m	1880	England				1880	2. febr.	England	4	28. febr. 1905

Kongefamiliens julevilla: Kongsseteren er kongefamiliens hytte på Voksenkollen. Her døde kong Olav vinteren 1991. Foto: Anders B. Wilse 1910. A-10002/Ua/0023/033

Jarlsberg gårdseiendommen Skaugum som bryllupsgave til Olav og Märtha, som var landets første kronprinspar i nyere tid. Skaugum i Asker var en gammel storgård som giveren hadde overtatt i 1909. Etter at de kongelige hadde bodd på Skaugum et halvår, ble hovedbygningen rammet av brann i mai 1930, bare tre uker før kronprinsparets førstefødte kom til verden. En ny hovedbygning stod ferdig i 1932 – akkurat tidsnok til Kong Haakon VII

seksi års dag, som kunne feires hos kronprinsparet.

Den nye Skaugumbygningen fremstod i lys mur, klart preget av den nye funksjonalistiske stilen som nettopp var kommet til landet – med et mer tidløs og strengt ytre enn den gamle Skaugumbygningen. Arkitekt for nybygget var Arnstein Arneberg. Hovedbygningen, antagelig som nyoppført eller et forslag, kan sees på en akvarell i Byarkivets Hals-samling fra Hovedøya. Senere er nye

kronprinspar flyttet inn på Skaugum i 1969 og deretter i 2003.

Etter en del høylytt ytring omkring restaureringsprosjektet for det kongelige slottet i Oslo, med antikvariske myndigheter involvert, ble bygningen tatt i bruk som bolig for landets nye kongepar fra høsten 2001. •

Artikkelen er en bearbeidet versjon av artikkelen «Byen med kongens hus» fra Tobias 2/2001.

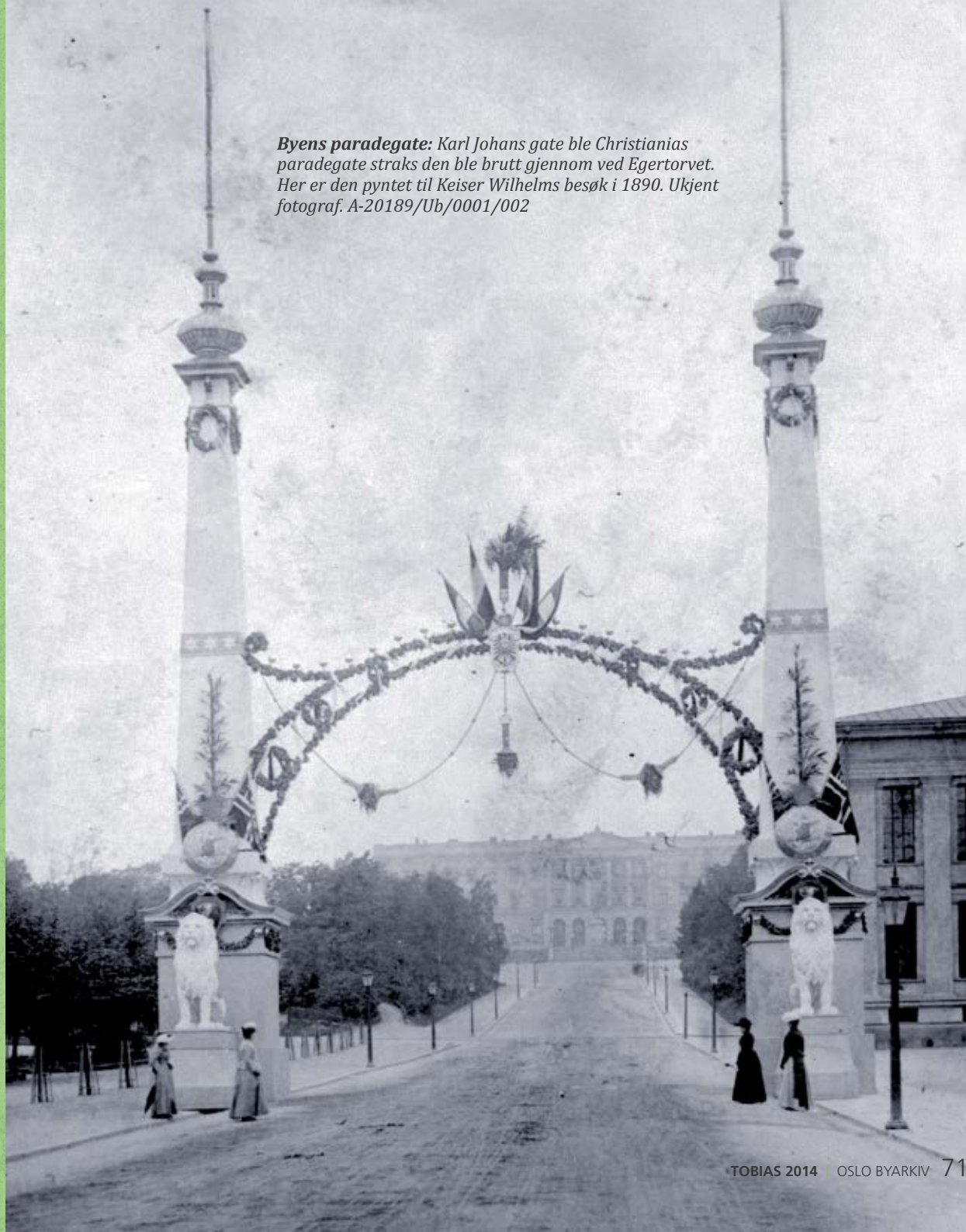
Kilder:

Oslo byarkiv, *Oslo brannvesen*, Branntakster
Oslo byarkiv, *Plan- og bygningsetaten*, Byggesaker
Oslo byarkiv, *Grosch-samling*, kart
Oslo byarkiv, *Harald Hals d.e (arkitekt/byplanlegger)*, Hals-samlingen fra Hovedøya (Lavetthuset)

Litteratur og trykte kilder:

Berg, Arno (1952): *Bygdøy kongsgård; Haakon V - Haakon VII*, Cappelen
Daae, Dr. Ludvig (1891): *Det gamle Christiania 1624-1814*.
Guba, Thomas (1993): «Paléhagen i Bjørvika» i *Byminner*
Hals, Harald (1929): *Linstow og Slottet; i Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring - Årsberetning 1928*, Grøndahl
Hjelde, Gunnar (1978): *Oscarshall: Lystslottet på Bygdøy*, Dreyer
Kielland, Thor (1939): *Paleet i Oslo*, Gyldendal
Risåsen, Geir Thomas (1998): *Slottet; Kongelig stil gjennom 150 år*, Forlaget Geelmuyden.Kiese
Wig, Kjell Arnljot (1977): *Kongen ser tilbake*, Cappelen
Oslo byleksikon(2000), Kunnskapsforlaget

Byens paradegate: Karl Johans gate ble Christianias paradegate straks den ble brutt gjennom ved Egertorvet. Her er den pyntet til Keiser Wilhelms besøk i 1890. Ukjent fotograf. A-20189/Ub/0001/002

Den 17. mai 1897 ble det rene norske flagget, uten unionsmerke, heist over skoler, brannstasjoner og andre kommunale bygninger i Kristiania. Flagget markerte at nå var det Venstre som styrte i byen.

RENT FLAGG I HOVEDSTADEN

Tekst: Øystein Eike, historiker ved Oslo byarkiv

Det endelige vedtaket om å heise det rene flagget ble fattet av kommunestyret, eller Kristiania representantskap som det het, 6. mai 1897. Saken hadde vært på kommunepolitikernes bord i to år, men diskusjonen om det rene flagget hadde pågått over hele landet i årevis. Hvordan artet denne store saken seg i den tradisjonelt konservative bastionen Kristiania kommune, og hvordan spilte rikspolitikken inn i debatten?

DET RENE FLAGG

I 1821 vedtok Stortinget en lov om det norske flagget slik vi kjenner det i dag; et blått kors i et hvitt kors, på en rød bunn. Loven ble ikke sanksjonert av kongen, men likevel vedtatt som en kongelig resolusjon. I 1844 ble flagget endret gjennom en

ny kongelig resolusjon. Kong Oscar I ville styrke unionsfellesskapet og markere landenes likestilling ved at flaggene fikk et unionsmerke. Det besto av unionspartnerens farger i det lille feltet innerst mot stangen. Unionsmerket fikk i begge land kallenavnet «sildesalaten». Dette flagget ble både koffardiflagg og orlogsflagg. Koffardiflagg eller handelsflagg er det flagget som brukes på handelsfartøyer og på offentlige bygg. Orlogsflagget er det flagget som marinefartøyer bruker, men også festninger og i andre militære sammenhenger. I tillegg har vi flagg som brukes i private sammenhenger.

I 1879 sendte Dagbladets redaktør Hagbart Emanuel Berner inn et privat forslag til Stortinget om å

fjerne unionsmerket fra handelsflagget. Det var heftige diskusjoner, hvor blant andre Bjørnstjerne Bjørnson engasjerte seg. Forslaget ble nedstemt i Odelstinget. På 1890-tallet, da unionskonflikten tilspisset seg, ble flaggstriden igjen høyaktuell. Det rene flagget ble da i økende grad brukt i politiske sammenhenger, og ble et symbol for partiet Venstre. Flagget markerte en dyp splittelse, mellom tilhengerne av Venstre og den politiske nasjonalismen og den mer unionsvennlige delen av befolkningen, som i hovedsak søkte til det konservative partiet Høyre. Splittelsen viste seg for eksempel i 17. mai-feiringen, slik at borgertoget flere steder var delt i et venstretog og et høyretog. I tillegg hadde sosialistene et arbeidertog mange steder.

Flagget med unionsmerket var Oscar Is morgengave til sine to kongeriker i 1844: Det skulle symbolisere fellesskapet og rikenes likestilling i unionen. Det norske orlogsflagget hadde til da vært det svenske flagget med et hvitt andreskors på rød bakgrunn. Utsnitt av Aker sogneselskaps fane, deponert i Oslo byarkiv. Foto: Heidi Voss-Nilsen/Oslo byarkiv.

Dagbladets grunnlegger **Hagbart Emanuel Berner** reiste forslag om et norsk handelsflagg uten unionsmerke i 1879, til store personlige og politiske omkostninger, ifølge ham selv. Berner spilte en mindre rolle i politikken etter det, men ble valgt inn i Kristiania representantskap i 1896, og var med på å fremme forslaget som ble vedtatt i 1897. Fotograf: L. Forbech/Oslo byarkiv.

Sosialistene sluttet seg til Venstres krav om nasjonal selvstendighet, også om det rene flagg, men for dem var de nasjonale spørsmålene av underordnet betydning. I Sverige var de fleste opprørt over at nordmenn ville fjerne unionsmerket. Dette var én av flere saker som ultrakonservative kretser brukte til å mobilisere støtte til en fast, svensk holdning mot norsk radikalisme og unionsfiendtlighet.

Flaggsaken var først og fremst en rikspolitisk og unionspolitisk sak, men den er særlig interessant fordi den hadde en lokalpolitisk side. Mens orlogsflagget var kongens prerogativ, og handelsflagget et anliggende for Stortinget, var de private flaggene en sak for den som skulle flagge. Flaggene som vaiet fra kommunale bygg, som skoler, brannstasjoner og rådhus var hverken orlogsflagg eller handelsflagg, men private. Kommunen kunne derfor selv bestemme hvilke flagg den ville bruke, og det var nettopp dette som brakte det store flaggspørsmålet inn i landets kommunestyre. Flaggstriiden i Kristiania var særlig hard og interessant, fordi det var landets hovedstad og fordi sentrale skikkelser i rikspolitikken også satt i byens representantskap.

FLAGGSAKEN I KRISTIANIA

Kristiania var ikke den første kommunen hvor det ble utkjempet en flaggstrid. Kristiania Flagsamlag var stiftet i 1892 for å kjempe for utbredelsen av det trefargede flagget. Den unge Halvdan Koht var medlem av flaggsamlaget. Koht gjorde et forsøk på å kartlegge bruken av det rene flagg i norske kommuner. Han fikk bekreftet at 46 herredskommuner siden 1893 hadde tatt i bruk det rene flagg på kommunale bygg, men Koht mente at det virkelige tallet kunne være tre ganger høyere. Kun fem bykommuner brukte det rene flagget. Det var Kristiania Flagsamlag som var pådriver for flaggsaken første gang den ble fremmet i Kristiania. Flagsamlaget hadde nære forbindelser til Kristiania Venstre, uten at agendaen var helt sammenfallende. Én som både var venstrepolitiker i representantskapet og i flaggsamlaget var grosserer Mikkel Dobloug, som ble kalt «Flag Dobloug». Han drev konfeksjonshuset Brødrene Dobloug sammen med sin bror. Skulle man ha tak i rene flagg i Kristiania tidlig på 1890-tallet, var det kun hos Dobloug man fikk dem – til reduserte priser. Før Dobloug begynte med flagg, var det kun ett

17. maitog på Karl Johans gate i 1890-årene: 1890-årenes 17. maifeiringer var sterkt politiserte. I Kristiania var det både et arbeidertog, et konservativt borgertog og Venstres «selvstændigheds- og stemmeretstog». Flaggene spilte en viktig rolle i togene. Fotografukjent /Oslo Museum.

sted man kunne kjøpe, hos Steen & Strøm. Men der solgte man ikke rene flagg.

Det var flere grunner til at flaggsaken dukket opp i den lokale politikken i 1895. Den viktigste var at Venstre i 1894 for første gang erobret byen i valg. Kristiania var embetsmennenes by, en konservativ bastion. I motsetning til i store deler av landet for øvrig, hadde ikke Venstre lyktes med å bryte gjennom i hovedstaden. I tillegg til at de kon-

servative sto sterkt i Kristiania, var Venstre dårlig organisert i byen. Da halvparten av plassene i formannskapet og representantskapet stod på valg i 1894 greide Venstre å mobilisere for alvor, og strevet ble belønnet med valgseier. Datidens valgsystem, med flertallsvalg, ga partiet alle plassene som var på valg i representantskapet og i formannskapet. Dermed oppnådde de et knapt flertall i byen. Bjørnstjerne Bjørnson telegraferte fra Sveits:

«Norge har faaet en hovedstad. Lykønskning.» Venstre vant også neste valg, i 1896, og hadde da et overlegent flertall.

Venstres valgseier ga tilhengerne av det rene flagg håp om å vinne fram med flaggsaken i byen. Kristiania Flagsamlag sendte brev til formannskapet 2. april 1895 der de ba om at kommunen vedtok «at der paa alle Kommunens Bygninger og Eiendomme herefter kun skal heises det trefarvede norske Flag». Ikke

bare hevdet foreningen at det trefargede var et lovlig flagg, men at det var det eneste lovlige flagget. Foreningen gjorde et poeng av at Kristiania var hovedstad, og at flaggsaken derfor var av ekstra stor betydning her: «Inden vor Bys Befolkning er det vistnok et stærkt Ønske, at Hovedstaden skal være i forrreste Række, særlig naar det gjælder at hævde Landets Nationale Ret, og man vilde anse det som et Vidnesbyrd om, at Kommunebestyrelsen ikke vilde svigte sine Foregangspligter, om den vedtager kun at bruge det trefarvede Flag.»

På et møte i formannskapet 9. april ble det besluttet å ikke ta saken til behandling. Christiania Flagsamlag ga seg ikke, og oversendte 10. mai en resolusjon fra «et almindeligt Flagmøde» 9. mai, hvor det ble vist til «at Kommunebestyrelsen ikke kan give det nye Fremskridtsarbeide i Hovedstaden en smukkere Indvidelse end ved at vedtage Heisning af det trefarvede Flag». Flagsamlaget siktet nok her til Venstres valgseier. I alle fall mente flaggmøtet å kunne «give Udtryk for en almindelig Mening inden Christiania frisindede Vælgerflertal», da det forlangte at saken ble forelagt representantskapet. Kristiania Flagsamlag nøyde seg ikke kun med

prat. Alt dagen etter, den 11. mai, tilbød Flagsamlaget kommunen 20 rene flagg, anskaffet ved private bidrag, med håp om at disse ville vaie fra kommunale eiendommer på nasjonaldagen.

Da formannskapet på nytt behandlet spørsmålet 15. mai, ble det bestemt at man skulle takke nei til tilbudet om gratis flagg. Spørsmålet om kommunen skulle bruke det rene flagget ble utsatt til 22. mai. Det ble da besluttet å sende saken over til representantskapet, med formannskapets innstilling om at «Det trefarvede Flag heises herefter paa Kommunens Bygninger». Saken ble behandlet i representantskapet 29. august, men ble besluttet utsatt til oktober. Den 25. oktober 1895 ble omsider saken realitetsbehandlet. Etter en lang debatt endte det med at forslaget falt. Venstremannen Johs. Lunde gikk sammen med høyre-representantene slik at det ble et knapt flertall for en beslutning som lød: «Sagens tages ikke under Behandling». Lunde var ikke imot at kommunen skulle bruke det rene flagget. Men han var involvert i forhandlinger med svenskene om en ny handelsavtale, og mente at man i den foreliggende situasjonen burde unngå saker som kunne tolkes som demonstrasjoner.

Et flertall i formannskapet og i representantskapet var altså tilhengerne av innføringen av det rene flagg i Kristiania, men representantskapet besluttet å ikke ta saken til behandling. Saken gir ingen mening uten at den blir sett i lys av det som foregikk i rikspolitikken og i unionsforholdet.

KRISEN I 1895

Våren 1895 var den svensk-norske unionen inne i sin dypeste krise i løpet av hele unionstiden, hvis vi ser bort fra selve unionsoppløsningen i 1905. Venstre hadde i årevis drevet en målrettet politikk som tok sikte på større norsk selvstendighet på områder som tradisjonelt hørte inn under det unionspolitiske fellesskapet, særlig utenrikspolitikken. Det store målet var en egen, norsk utenriksminister, men et viktig, første skritt var et eget konsulatvesen. I kjølvannet av dette fulgte en mengde stridsspørsmål av mer eller mindre beslektet art, som bevilgninger fra den norske statskassen til den felles svensk-norske utenrikstjenesten, til apanasje og til forsvar.

Fra kongemaktens side, og fra svenske og norske konservatives side ble denne såkalte «knyttnevepolitikken» oppfattet som et angrep på unionsfellesskapet, på kongemakten og tildels på den bestående

samfunnsorden. Under det hele lå maktfordelingskampen på 1870- og 80-tallet, republikanske strømninger, kampen for allmenn stemmerett, reformer for å bedre arbeidernes kår og enda flere spørsmål.

Venstre hadde flertall i Stortinget fra 1891, og dannet regjering under Johannes Steen, men gnisningene mellom regjeringen og kongen førte til at regjeringen valgte å sette konflikten på spissen ved å gå av i 1893. Kongen valgte da å innsette en kampregjering under Høyres Emil Stang, det vil si en regjering som ikke hadde støtte av stortingsflertallet. De konservative og kongen hadde håpet at velgerne skulle gå lei av Venstres konfliktsøkende politikk, og gi Høyre og Moderate Venstre seieren ved valget i 1894. Venstre gikk tilbake, men beholdt likevel et flertall. Emil Stang valgte å søke avskjed sammen med resten av regjeringen, men kongen nektet å innvilge avskjedsbegjæringene og sette inn en ny venstreregjering. Konflikten var dermed et faktum, og landet befant seg i en dramatisk og tilspisset situasjon da Stortinget ble samlet igjen våren 1895. I Sverige samlet Riksdagen seg bak et krav om en revisjon av unionsavtalen, med eller uten norsk medvirkning. Riksdagen fattet i tillegg et vedtak om å øke

krigskreditivene, det vil si midler kongen hadde til rådighet om det skulle bli krig. Fra ansvarlig hold i Sverige ble det aldri uttalt åpent, men for samtiden var det var ingen tvil om at dette var rasling med sabler.

Under hardt press fra svenske statsmakter, hadde kongen ikke noe valg: nå kunne han ikke bøye av for Venstre. I løpet av våren foregikk det i Norge et hektisk arbeid for å få i stand en regjering som kunne samarbeide med kongen, og et vedtak som kunne åpne for forhandlinger med Sverige. Kampen sto innad i Venstre, som inntil da hadde avvist alt som innebar forhandlinger med Sverige om noe som ble oppfattet som rene norske anliggender.

EN SAK AV STORE DIMENSJONER

Dette er bakteppet for flaggsaken i Kristiania. Saken gikk hånd i hånd med de dramatiske begivenhetene utover våren, sommeren og høsten 1895. Den norske statsministeren i Stockholm, Gregers Gram, oppsummerte året med at det hadde vært «mere spændende end en Roman». Kristiania summet av rykter gjennom hele året, avisene rapporterte både det de visste og trodde om hva som rørte seg i Stortinget og i Stockholm. De utvalgte i formann-

skapet og representantskapet var klar over hva som sto på spill, og ikke bare det, flere av dem var sentrale aktører i det som utspant seg i rikspolitikken.

Av representantskapets medlemmer var det seks representanter, både fra Høyre og Venstre, som skrev under på en adresse til Stortinget 1. mai. Adressen var underskrevet av 60 personer, professorer, næringslivsmenn og andre med høy status. Underskriverne ba alle partiene på Stortinget, Venstre, Høyre og Moderate Venstre, om å innlede forhandlinger med Sverige.

Den som mottok adressen på Høyres vegne, var gruppeleder for Høyres stortingsgruppe, Christian Homann Schweigaard. Han representerte Holmestrand på Stortinget, men var bosatt i Kristiania og satt i byens representantskap. Schweigaard var en av tre stortingsrepresentanter i Kristianias representantskap. Elias Sunde fra Venstre var også stortingsmann, det samme var Jacob Bonnevie. Høyremannen Bonnevie var en av ti stortingsrepresentanter som brøt ut av partienes rekke, og la frem et tverrpolitisk forslag til en dagsorden, altså en uttalelse, som åpnet for dannelsen av en ny regjering og forhandlinger med Sverige. Ut-

talelsen splittet Venstre, men samlet nok støtte til å bli vedtatt 7. juni 1895. Bonnevis innsats som kompromissmaker ble såpass verdsett av kongen at han ble bedt om å prøve å danne en samlingsregjering sommeren 1895. Det greide han ikke. Regjeringskrisen fant sin løsning først da Høyres Francis Hagerup og Gregers Gram overrasket alle ved å presentere en løsning i begynnelsen av oktober. Hagerups samlingsregjering besto av medlemmer av de tre stortingspartiene, men han tok med noen av de mest moderate radikalerne han kunne finne. Blant dem var Fredrik Stang-Lund og Birger Kildal, som begge satt i Kristiania representantskap. Stang-Lund var byens ordfører. Begge trådte ut av kommunens styre da de ble utnevnt til statsråder 14. oktober 1895. Sunde overtok som ordfører etter Stang-Lund.

Regjeringens første og viktigste oppgave var å iverksette forhandlinger med Sverige.

Elias Sunde ble ordfører etter Fredrik Stang-Lund i 1895. Sunde var også stortingsrepresentant for Venstre i årene 1895-1900. Fotograf: L. Forbech/Oslo byarkiv.

Æresportal for Nansens ekspedisjon: Under flaggstriden i hovedstaden ble det inngått et kompromiss. Da Nansen ble hyllet etter sin Fram-ferd i 1896 ble det flagget med halvparten unionsflagg og halvparten rene flagg. Fotograf: Severin Worm-Petersen/Oslo Museum.

Forhandlingene kom til å foregå gjennom en unionskomité, den tredje i unionens historie. Komiteen besto av en svensk og en norsk delegasjon, med syv medlemmer fra hvert land. Leder for den norske delegasjonen ble riksadvokat Bernhard Getz. Han var utpekt som en av tre representanter fra

Høyre. Han hadde ikke hatt noen verv i rikspolitikken, men satt i Kristiania representantskap. Schweigaard ble også utnevnt som medlem av unionskomiteen. Av andre sentrale politikere i representantskapet kan vi nevne Anton T. Omholt, som var generalsekretær i Norges Venstreforening og også sekretær for Kristiania Venstre.

Kristiania representantskap hadde altså et stort innslag av rikspolitikere, og mange av dem var på ulike måter involverte i å finne en løsning

på unionskrisen. En sak med rikspolitiske dimensjoner, som flaggsaken, måtte naturligvis bære preg av det.

Etter å ha blitt nedstemt i 1895, ble forslaget om å bruke det rene flagget igjen reist i 1897, denne gang av ti av representantskapets venstremenn. Siden forrige gang saken var oppe hadde det vært et nytt valg, og Venstre hadde nå et solid flertall. Saken ble fremmet i formannskapet, som vedtok å legge den frem for representantskapet. Etter en ny, lang og het debatt 8. april 1897, vedtok representantskapet med stort flertall å gå inn for at kommunen skulle flagge med det rene flagget. Saken var imidlertid ikke helt avgjort. Vedtaket ble oversendt stiftamtmannen, Nils Mathias Rye. Han benyttet seg av en mulighet han hadde som amtmann, nemlig å nekte approbasjon av vedtaket og sende saken tilbake til kommunen. Amtmannens avgjørelse var ikke uventet. Dette hadde skjedd med flaggvedtakene i flere andre kommuner. Rye viste til at Stortinget nylig hadde avvist et forslag om å flagge rent fra stortingsbygningen, og mente vedtaket i Kristiania var en demonstrasjon. Han kunne imidlertid ikke stoppe vedtaket, kun be om en ny behandling. Det fikk den i

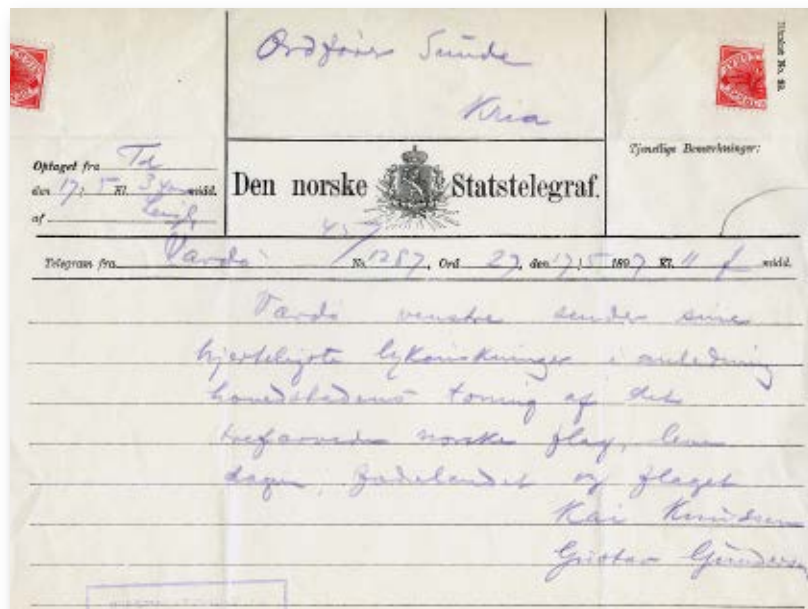
representantskapsmøte 6. mai 1897, med samme utfall som sist.

EN KOMMUNAL SAK?

Går vi tilbake til selve diskusjonen i representantskapet, som vi kan følge gjennom referatene i de kommunale aktstykkene, ser vi at flaggsaken hadde mange sider. Da saken var oppe i oktober 1895 var spørsmålet om den skulle behandles eller ikke. Ordførerens uttrykte ambisjon om at man holdt seg til utsettelsesforslaget, og at man ikke gikk inn på selve flaggdiskusjonen, lot seg ikke oppfylle. Det tok ikke lang tid før debat-

ten var i gang om de aktuelle politiske forholdene, om flaggets historie og lovligheten av de ulike flagg. Posisjonene endret seg lite fra 1895 til debatten i 1897, så det er naturlig å se samlet på diskusjonene slik de utspant seg i Kristiania representantskap.

At et kommunestyre tok opp til drøftelse hvilken versjon av nasjonalflagget man skulle benytte, er naturligvis uvanlig. Men dette var altså et spørsmål som var oppe i flere kommunestyrer i disse årene. Hvorfor skulle man flagge med et annet flagg enn det statsmyndig-

Gratulasjonstelegram fra Vardø Venstre etter vedtaket i hovedstaden. Fra arkivet etter Formannskapet/Bystyret, Oslo byarkiv.

hetene hadde vedtatt som det offisielle? Noen få venstremenn hevdet at spørsmålet om kommunens flagging kun var et lokalt spørsmål. Ole Olsen Malm fra Venstre insisterte på at han så flaggspørsmålet som et rent kommunalt anliggende, og saken var snudd på hodet om dette ble diskutert ut fra nasjonale eller unionelle forhold. Det lød hult. Det var ingen tvil om at dette handlet om den store nasjonale flaggsaken. Et flertall på Stortinget hadde gått inn for en lov som fastslo at det norske handelsflagget skulle være det trefargede, altså uten unionsmerke. Kongen nektet å sanksjonere loven. I 1896, altså mellom de to flaggdebattene i representantskapet, ble loven igjen vedtatt på Stortinget. Og igjen nektet kongen sanksjon. Det er rimelig å anta at stortingsflertallet representerte et stort folkeflertall i denne saken. Bruken av det rene flagget ble bare viktigere på grunn av striden med kongen og med svenskene. 17. mai-feiringen, foreninger og kommuner ble derfor viktige kamparenaer i flaggsaken. Det rene flagget skulle vaie i så mange flaggstenger at det til slutt var enerådende. «[...] derfor gjaldt det for Kommunerne saavelsom for de Private at virke for, at det trefarvede Flag blev heist, og at vise i Ord og Handling at bag

Storthingsbeslutningen stod Folkets store Flertal», som skipsreder Didrik Severin Meier fra Venstre uttrykte det. Det var mot dette punktet Høyre rettet skytset: å vedta å bruke det rene flagget var en demonstrasjon, og det på et tidspunkt da man burde vise sindighet fremfor å hisse opp stemningen med symbolsaker.

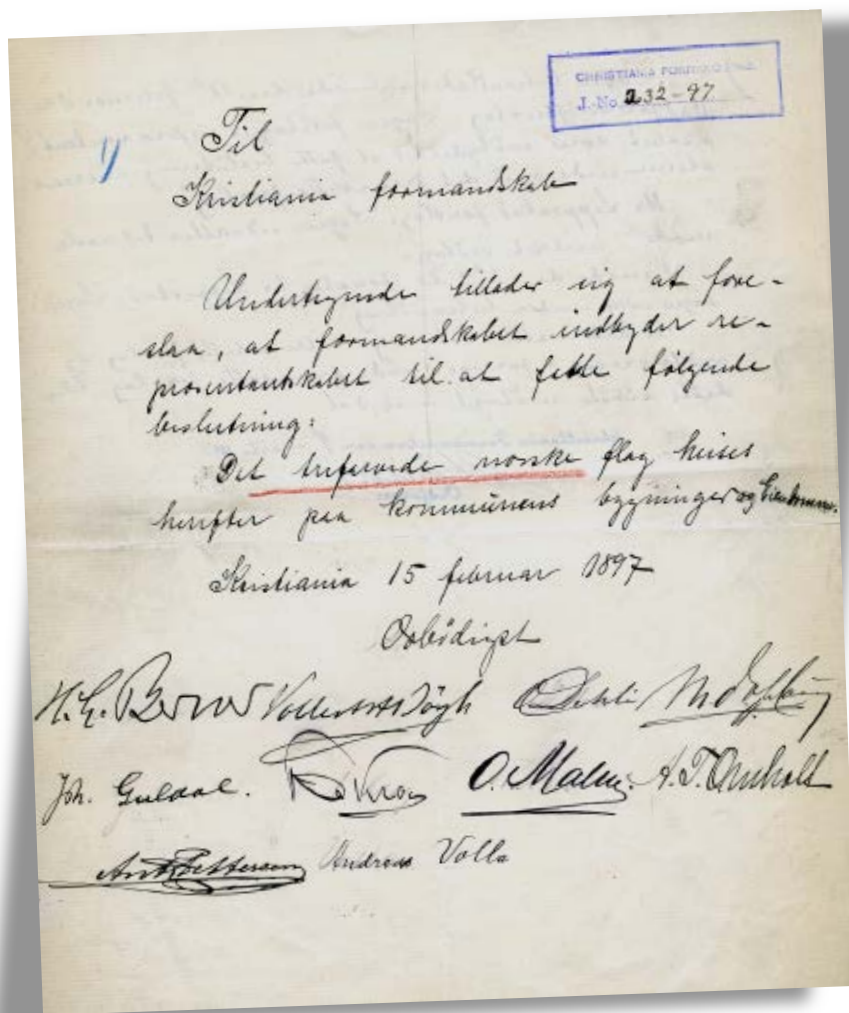
Venstre nektet gjennom hele debatten at det var tenkt som en provokasjon. Men man unnlot heller ikke å peke på flagget med unionsmerket som en politisk manifestasjon fra konservativ side. Byen hadde ikke bare rett til å velge sitt flagg, men også en plikt, ifølge enkelte: «Vi sad ikke her i en Ravnekrog i vort Land, hvis Handlinger ikke blev iagttagne, og derfor havde vi ikke Lov til at stikke vor Mening under Stolen», som venstremannen Ole Dehli ble referert under debatten 1895.

At et vedtak i Kristiania var et bidrag til en nasjonal sak, ble understreket av flere. Meier fremstilte det som en nasjonal vekkelse: [...] ved at heise det rene Flag paa Kommunens Bygninger gav vi et godt Exempel og bidrog vort til at vække dem, som endnu slumrede, til den afgjørende Kamp for Flaget, som forestod til anstundende Høst».

ET SAMLINGENS MERKE ELLER SPLITTELSENS TEGN?

Et nærmest enig Sverige maktet i 1895 å tvinge et splittet Norge inn i forhandlinger om unionsforholdet. I løpet av sommeren og høsten 1895 var det derfor mange nordmenn, i alle partier, som manet til enhet og samling i Norge. «Samlingstanken», som man gjerne uttrykte det, fikk et konkret uttrykk i vedtaket 7. juni og i Francis Hagerups samlingsregjering. Selv om nasjonal samling var et honnørbegrep, la man ulik betydning i det. For Høyre og moderate venstrefolk besto det i en edruelig politikk, hvor man unngikk provokasjoner, og søkte samarbeid både med andre partier, med kongen og med svenskene. For den kompromissløse delen av Venstre gjaldt det, i den nasjonale ydmykelsens stund, å «vække dem, som endnu slumrede», for å bruke Meiers ord. Venstre måtte være både radikale og moderate på én gang, for å unngå en varig splittelse av partiet. Derfor vedtok man flaggloven i Stortinget, men uten å felle regjeringen, som innstilte på sanksjonsnektelse. Det var avtalen Hagerup hadde inngått med sine venstrefolk i regjeringen da den ble dannet.

Flaggsaken engasjerte som få

Forslag om det rene flag: Ti venstremenn fremmet 15. februar 1897 forslaget som til slutt ble vedtatt, og som bestemte at byen skulle bruke det rene flagget. Fra arkivet etter Formannskapet/Bystyret, Oslo by-arkiv.

landets interesser ved å fremme saken om det rene flagg. «Naar dette Flag var betegnet som 'det saakaldte norske Flag', som Hr. Vogt sagde, mente Tal., [taleren] at dette ikke burde finde Sted blant Nordmænd», mente August Eriksrud. Han ga uttrykk for det som flaggsaken for lengst var blitt for mange; en sak som enkelt og greit plasserte den enkelte i den leiren man hørte hjemme. Mens Høyre anså parti-politikken og Venstres knytteneve-politikk som årsaken til den dype splittelsen i landet, mente Venstre at det var kongen og svenskene, som ved sin innblanding i norske forhold gjennom 80 år, som hadde splittet det norske folk. Meier gikk lengst av alle i sin karakteristikk av menings-motstanderne. Hans samlingsappell tok nærmest form av en anklage om landssvik da han siterte Per Sivle: «Og saa spørger vi: vilde Høire være med i dette eller skulde Digteren faa Ret, naar han synger:

*For støt jo Nordmenn lyt vera med,
Nær Norges Mærke skal hoggast ned»*

andre spørsmål, og temperaturen var høy i representantskapet begge gangene saken var oppe. Partiene var nok enige i Svend Hersleb Vogts beskrivelse, at det «neppe var nogen Sag, som var mere skikket til at ægge og hidse de forskjellige Partier mod hinanden end netop denne».

Gjennomgående karakteristikk av flaggforslaget fra Høyres side var «Demonstration», «Provokation» og «Brandfakkel». Men venstre-representantene var kraftig provoserte over at Høyre ville unngå flaggsaken, og over Høyres anklager om at det var Venstre som skadet

Meier fortsatte gjennom begge debattene å snakke i religiøse og mystifiserende vendinger om det rene flagget: [...] Sympathien for det trefarvede Flag, dette rene Udtryk for vor Selvtændighed, var gaaet de fleste i Blodet; de havde ligesom ubevidst faaet Kjærligheden til Frihedsmærket i Arv. Den laa der latent; det gjaldt blot at kalde den tillive. [...] Det var det oprindelige Flag; det udsprang fra Roden, og Roden laa i det norske Folks Hjerter». Han skulle ønske at regjeringen hadde innstilt på sanksjon av Stortingets vedtak om det rene flagget: «Sanktionen vilde have lydt som Forsoningens milde Røst, som en Forkyndelse af, at, den oprivende Kamps Syndflod var ophørt; det rene Flag vilde for os være Oljebladet, Tegnet paa at Vandet var gaaet tilbage». Selv om han stadig vendte tilbake til appellen til Høyre om å bli med på å gjenreise det rene, norske flagget, omtalte han Venstre som «vort nationale Parti». Høyremedlemmene hisset seg naturligvis opp, og ville ha seg frabedt beskyldninger om manglende fedrelandsfølelse. Selv ordføreren måtte påtale Meier da han sa at han ikke anså Høyre som et nasjonalt parti.

LYDRIKESTEMPEL ELLER LIKESTILLINGSMERKE?

Flagget med unionsmerket ble tolket på forskjellig måte. For det første var det uenighet om lovligheten ved det. Det trefargede norske flagget ble vedtatt av Stortinget i 1821, den norske regjering innstilte på sanksjon av det, men Karl Johan nektet å vedta det som en lov. Han anså det som kongens oppgave å bestemme flagget, og fattet derfor en tilsvarende beslutning i resolusjons form. I 1844 ble både det svenske og det norske flagget endret, slik at det fikk unionsmerke, også denne gang ved en kongelig resolusjon. I den siste delen av unionstiden gikk Venstre til angrep på en mengde beslutninger som var fattet gjennom unionstiden, og tolket dem som grunnlovsstridige og som utslag av svensk overhøyhet eller kongelig maktbruk. Også i flaggdebatten i representantskapet ble slike argumenter fremført om lovligheten av flagget med unionsmerket.

For mange i Venstre var unionsmerket et fremmedelement som gjorde at Norge fremstod som et lydrike under Sverige. Unionen hadde beveget seg inn på områder som egentlig var rent norske, og truet norsk selvstendighet. Høyre resonnerte stikk motsatt:

Unionsmerket, som begge land hadde i sitt flagg, viste at dette var to likestilte land. Dersom Norge skulle fjerne det, mens Sverige fortsatt skulle ha norske farger i flagget, ville det virke som om Sverige hadde en overhøyhet over Norge.

En polarisert debatt som flaggsaken gjorde det vanskelig å innta mellomstandpunkter eller å bryte ut av partirekkene. Men det var det Johs. Lunde gjorde da han stemte mot behandling av flaggforslaget både i 1895 og i 1897. I 1895 var han utnevnt som ett av tre medlemmer av Mellomrikskomitéen, en komité som ble nedsatt for å fremforhandle en ny handelsavtale mellom Norge og Sverige. Den gamle frihandelsavtalen, Mellomriksloven, ble oppsagt av Riksdagen 11. mai 1895. Lunde oppga de pågående handelsforhandlingene som en av årsakene til at han mente at flaggsaken ikke burde tas opp for øyeblikket. Han understreket samtidig at han var tilhenger av det rene flagget, og at han regnet med at flaggloven ville gå gjennom i løpet av stortingsperioden. I 1897 stemte han igjen imot, og betonet denne gang særlig det uheldige i at Norge fjernet unionsmerket uten garantier om at Sverige gjorde det samme. Han antydte altså at det burde foreligge

Kongen i hovedstaden.

Kong Oscar II ankom Kristiania høsten 1897 for å innlede sitt 25-årsjubileum som regent. På Østbanehallen vaier unionsflagget, mens på de kommunale flaggstengene utenfor er det rene flagget heist. Foto: Severin Worm-Petersen / Oslo Museum / OB.F03895

Blandede flagg langs Karl Johans gate: Langs kongens rute opp til Slottet ble det flagget med rene flagg langs gaten, mens unionsflagget vaier fra flere bygninger. Fotograf ukjent/Stadsingeniøren. Oslo byarkiv / A-20189/Ub/0002/061

en avtale eller i det minste en forståelse med Sverige før det rene flagget ble innført. Var det noe venstremenn reagerte på, så var det alt som smakte av svensk innblanding. Lunde måtte tåle kraftige angrep fra sine partifeller, som nærmest tok avstand fra ham. Også her var det Meier som tok hardest i, og antydning at Lundes lojalitet ikke lå hos Venstre, men heller i Sverige: «Tal. havde haabet, at Hr. Lunde nu ikke vilde være nærmere knyttet til Mellemrigskomitéen og dens Forbindelser, end at han nu havde kunnet gjenoptage sin Stilling som Venstremand». Men Meier regnet med at Lunde var tapt, både for Venstre, den norske sak og til og med for seg selv. Igjen gikk Meier til lyrikken for å sette ord på sine meningsmotstandere, denne gang med et sitat fra Peer Gynt:

*Om du vandt den ganske Jord,
Men selv dig tabte,
Da var din Vinding
Som Krands omkring en kløvet Tinding*

Meiers voldsomme utfall vakte reaksjoner i representantskapet, mens han selv ble rasende over å bli hysjet på: «Hr. Ordfører! Borgermester Horn havde været henne hos Tal. og hvisket, at han (Tal.) maatte holde Maade med sine

Uforskammetheder. Han vilde da tillade sig at spørge, om det ikke var Skik og Brug i denne Forsamling, at man uddalte høit, hvad man havde at sige, og om altsaa Borgermesteren ikke burde have sagt sine Uforskammetheder høit i stedet for at hviske dem til Tal.». Flaggsaken mistet en stemme på grunn av Meier. Henrik Nissen var usikker før debatten i 1897, men erklærte at Meier hadde fjernet all tvil. Han støttet ikke flaggsaken med Meier som talsmann.

Vedtaket om å bruke det rene flagget ble fattet i tide til flaggdagen fremfor noen, 17. mai. Dermed var det klart for å heise det rene flagget på rundt 70 kommunale bygninger. Politikammerbygningen var en av dem. Men her nektet politimesteren som statlig embetsmann å heise noe annet enn statens offisielle flagg. For å forhindre at det ble flagget med silde-salaten, vedtok formannskapet at flaggstangen skulle tas ned.

Selv om det rene flagget hadde fått et gjennomslag i kommunen, fortsatte flaggstriden i privat sammenheng og i rikspolitikken. Unionsvenner i Kristiania brukte fortsatt flagget med unionsmerket. Og det tok enda litt tid før koffardiflagget ble endret ved lov. Det skjedde etter at Venstre igjen kom i regjering i 1898. Stortinget vedtok flaggloven for tredje gang, og kongen

hadde da brukt opp sitt utsettende veto. Han hadde allerede møtt det rene flagget flere ganger under sine opphold i Norge. Høsten 1897 kom han til sin norske hovedstad for å innlede sitt 25-årsjubileum som regent. Han gikk av toget på Østbanehallen, for anledningen smykket med flagg med unionsmerket. Jernbanestasjonene var statlige. Men i det han trådte ut av hallen, møtte han de kommunale flaggstengene med rene norske flagg. •

Kilder:

Oslo byarkiv, *Aktstykker vedkommende Christiania Kommune*, sak 34/1895, 33/1897, 52/1897
Oslo byarkiv, *Formannskapet/Bystyret*, journal 1895-97, pakkesaker 1897
Oslo byarkiv, *Magistraten*, journal 1897, pakkesak 1508/1897

Litteratur:

Bjørnson Hofstad, Marius (2006): «*Et splittelsens tegn*». *Flaggstriden i Norge på 1890-tallet*, Masteroppgave, Universitetet i Oslo
Eike, Øystein (2001): «*Et uklart produkt af frykt og politisk intrige*». *De unionelle forhandlinger 1885-98*, Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo
Imsen, Øystein (2005): *Flaggsak og flaggbruk i 1890-åra – fra Stortinget til Ilevolden*, Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo
Mjeldheim, Leiv (1984): *Folkerørsla som vart parti. Venstre frå 1880-åra til 1905*, Bergen
Myhre, Jan Eivind (1990): *Oslo byes historie, bind 3: Hovedstaden Christiania*, Oslo

Ved de store kongelige begivenhetene fungerer Oslo som scene og tilskuersted på samme tid. Mennesker, både folk, statsoverhoder og journalister fra fjern og nær, valfarter til den norske hovedstaden for å få med seg forestillingen. Men festen går ikke av stabelen hvor som helst i byen. Det er særlig en arena som skiller seg ut: Karl Johans gate og den tilhørende Slottsplassen.

Utsnitt av foto side 85

KARL JOHANS GATE SOM RAMME FOR KONGELIGE FESTER

Tekst: Andrea Dietrichson, kulturhistoriker ved Oslo byarkiv

Ifølge Stortingsmelding nummer 31 (2006-2007) «Åpen, trygg og skapende hovedstadsregion» har en hovedstad som regel klare fordeler og kan sies å være et lands mest velstående by, fordi rollen som hovedstad gir statlige investeringer, institusjoner, begivenheter og ofte prestisje. Slik har det ikke alltid vært, i hvert fall ikke for Oslos vedkommende. Leif Thingsrud beskriver forholdene i den norske hovedstaden omkring år 1800 i artikkelen «Kongens by?»: «antallet myndighetspersoner som fantes i Kristiania på grunn av at byen var hovedstad, kunne nærmest telles på et par hender. (...) Statsmaktens

menn betydde med andre ord svært lite, både i antall og i innflytelse på bykulturen». Dette endret seg imidlertid i løpet av århundret, og fra midten av 1800-tallet og fram til i dag trer en helt annen by, med en helt annen hovedstadsrolle fram. Med utgangspunkt i stortingsmeldingen, er dagens Oslo en viktig møteplass, både fysisk og symbolsk. Fysisk fordi jernbane, veinett og hovedflyplass, samt andre typer nettverk, har hovedstaden som knutepunkt. Symbolsk da en hovedstad også er hovedsted for sentrale begivenheter, både av nasjonal og internasjonal karakter. De statlige organene, Stortinget og

departementene, ligger i Oslo, og ikke minst Slottet, kongefamiliens offisielle residens. Byen er heller ikke bare et knutepunkt, men også et møtested mellom statsmakt og folk flest: I over 100 år har slottsbalkongen fungert som møtested mellom kongehuset og folket. Hver 17. mai er barnetogets høydepunkt å runde Slottsplassen foran balkongen og vinke til kongefamilien. Karl Johans gate er også selvskreven som kortesjerute ved inntog og høytidelige anledninger, særlig ved kongelige begivenheter.

***Hverdagskledd festgate:** Dette håndkolorerte fotografiet viser Karl Johans gate med Slottet i bakgrunnen. Selv om bildet viser en rolig hverdag, forstår en likevel at dette egentlig er en paradegate som er svært godt egnet til fest og feiring. Foto: G.K.A. Oslo byarkiv / A-10001//Ua/011/012*

SLOTTET OG «DEN KONGELIGE PARADEGATEN»

Karl Johans gate har fungert som landets paradegate helt fra midten av 1800-tallet, og har sammen med Slottsplassen vært ramme for de fleste begivenheter og festligheter. I Slik blir nordmenn norske, kaller Ånund Brøttveit, Britt M. Hovland og Olaf Aagedal Karl Johans gate, Slottet og Stortinget for en «nasjonal akse»: «Kring denne aksen finn vi bygningar som representerer sentrale nasjonale institusjonar, og som vart reiste som ein del av den

norske nasjonsbygginga på 1800-tallet.» De understreker også at «sentrale nasjonale ritual utspelar seg innanfor dette rommet (nasjonaldagsfeiring, regjeringsskifte, kongelege livs- og dødsritual.)»

I *Karl Johans fasader*, beskriver etnolog Arne Lie Christensen hvordan Stortinget i 1822, på oppfordring fra daværende kong Karl Johan, ga «den første bevilgningen til byggingen av en kongebolig som var «værdig hans ophøide Rang», og tre år senere ble grunn-

***17. mai sett ovenfra:** Den vanligste begivenheten Karl Johans gate benyttes til: barnetoget gjennom paradegaten som ender ved Slottet. Ukjent fotograf. Oslo byarkiv / A-70091/Ua/0004/099*

steinen lagt ned». Videre undres han hvorfor en fattig nasjon, som Norge var på denne tiden, ønsket å satse så mye på noe så lite presserende som et slott, særlig når kongen var så sjelden til stede. Som svar foreslår han at «det må ha vært viktig å markere at kongen var like mye norsk som svensk, og at Norge var likeverdig med Sverige» og kanskje også hovedstadsmessig, at Oslo skulle få samme status som Stockholm.

Oppgaven med å bygge Slottet ble gitt til den danskfødte arkitekten

Hans Linstow. Han ønsket et todelt landskap med Slottet i sentrum. Foran Slottet planla han et hierarkisk gatenett, dominert av symmetri og akser, der bebyggelsen skulle legges i tette kvartaler uten alleer eller annen vegetasjon. Han skisserte en kongelig paradegate fra byen og helt opp til Slottet. Bak Slottet ønsket han en engelsk landskapspark som nå var kommet på moten.

Kong Carl Johan la ned grunnsteinen til Slottet, men han døde før både det og paradegaten sto ferdig. Slottet ble derfor innviet av Kong Oscar I, 26. juli 1849. I artikkelen «Byen med kongens hus» viser Line M. Grønvold hvordan Kong Karl Johans etterfølgere, blant annet Kong Carl IV ble hyllet langs Karl Johans gate og på Slottsplassen da han besøkte den norske hovedstaden for første gang som konge i 1859.

På Grunnlovens femtiårsjubileum, 17. mai 1864, ble dagen feiret ved at flagg og store menneskemasser fylte både Slottsplassen og Karl Johans gate. Og det var vittrig ikke siste gang dette området ble brukt til festlige anledninger i nasjonal og rojal ånd. Byens hovedgate og slottsplass har siden vært den mest sentrale arena for både fest og

feiring. Hvordan Karl Johans gate pyntes til fest, speiler måten hovedstaden ønsker å fremstå ved slike anledninger. Neppe skaper noen festlige anledninger mer begeistring for kongehuset enn de kongelige bryllupene. Tre tronarvinger har inngått ekteskap i Oslo i moderne tid. Ved alle tre anledninger har Oslo kommune spilt en sentral rolle som vert, og har kunnet sole seg i glansen av sin spesielle posisjon som hovedstad.

KRONPRINS OLAV OG MÄRTHAS BRYLLUP

Byarkitektens arkiv i Oslo byarkiv består av over 250 hyllemeter og rommer materiale fra perioden 1862-1965. Her finnes referatsprotokoller, møtebøker, regnskap, brev, kart og tegninger. Et dypdykk i dette arkivet kan med andre ord gi innsikt i en hel verden av planlegging, gjennomføring og tilbakeblikk på offentlige arrangementer i Oslo. Kronprins Olav og prinsesse Märtha ga hverandre sitt ja 21. mars 1929. Dette var det første kongelige bryllup som fant sted i Oslo siden 1589, da James av Skottland giftet seg med den danske prinsessen Anna, og byen var, ifølge Leif Thingsruds artikkel «Kommune i bryllupsfest», «preget av store

festligheter en stakket stund».

Byarkitektens sakarkiv inneholder blant annet mange avisutklipp, både fra norske og utenlandske aviser som var i byen for anledningen. En gjennomgang av disse viser at flere av verdens ledende aviser ikke kunne skrive nok om dekoreringen av hovedstaden, og det var selvfølgelig Karl Johans gate som ble framhevet. For eksempel The Daily Telegraph beskrev 20/3-1929 hvordan «the whole capital was decorated with gaily-coloured flags, garlands and bunting, the main street being especially treated» og The Daily Mail understreket samme dag at «No bride could have wished for a more splendid processional path to her new home. The main thoroughfare of Oslo, Karl Johan-street (...) had been transformed into a magnificent colonnade of massive pillars of ice, surmounted with gold bowls, in which gas flares burn at night, (...) and the effect after nightfall is extremely beautiful...»

BYARKITEKTENS BARNDOMSDRØM

Bryllupet var med andre ord en stor begivenhet, både i seg selv, men også i perspektivet Oslo som hovedstad. Oslos daværende

ordfører, Adolf Indrebø, ønsket at hovedstaden skulle hylle kronprinsparet ved at byen skulle pyntes på «den mest verdige og festlige måte». Byarkitekt Harald Aars sto for utsmykningen, og ut fra materialet i Byarkitektens arkiv ser han ut til å ha tatt oppgaven på alvor. Han fikk blant annet realisert sin barndomsdrøm om issøyler og fakler langs hovedparadegaten Karl Johan. I morgenutgaven til Aftenposten den 13/3-29, kunne folk lese denne utfyllende beskrivelsen av hvordan hovedstaden skulle bli seende ut under det kongelige bryllupet:

«Karl Johans utsmykning vil bestå av issøiler, flagg og vimpler. På hjørnet av Karl Johan og Frederiksgate skal stå to høie issokler, ved Universitetsgaten fire og ved Rosenkrantzgaten to. Alle disse får en forgyldt kule på toppen som har en sterk lyskaster, der kaster et nordlysaktig lys ned i issøilen. Mellom de store søiler er der for hver 20 meter anbragt en noget mindre issøile, som på toppen bærer en flammende fakkel. Mellem søilene står 3 flaggstenger. På midtstangen skal det svenske flagg vaie, på de to andre henholdsvis det norske flagg og Oslos flagg. (...) Hver flaggstang bærer et skjold med kronprinsparets monogrammer. Fra skjoldet og nedover er flaggstengene malt med Oslo-farvene i striper i blått og sølv».

I fakkellys: Issøylene ble lyst opp av fakler. Fotograf ukjent. Fra arkivet etter Oslo lysverker. Oslo byarkiv / A-20138/Ua/0013/181

Dekorasjon av Karl Johan: Byarkitekt Harald Aars' forslag til dekorasjon av Karl Johans gate til kronprinsbryllupet i 1929. Kulltegning. Fra arkivet etter Byarkitekten/Oslo byarkiv

***Varm velkomst:** Fotografi av velkomstportalen reist til ære for landets blivende kronprinsesse ved inngangen til Karl Johans gate. Som beskrevet i «Via Triumphalis», ser vi også de 20 meter høye flaggstengene med det norske og svenske flagget heist til topps. Foto: Ukjent fotograf/Byarkitekten. Oslo byarkiv / A-20031/Ua/0007/048*

***Inngangen til Domkirken:** Byarkitekt Harald Aars' forslag til paviljong ved inngangen til Domkirken ved kronprinsbryllupet i 1929, og foto av paviljongen. Fra arkivet etter Byarkitekten/Oslo byarkiv. Kulltegning ved Harald Aars. Fotograf: ukjent (A-20031/Ua/0005/003)*

Utdraget fra Aftenposten viser at dette var en utsmykning med mye symbolikk og mening. Det var viktig, i hvert fall for Aars og hans meningsfeller, at bryllupet sto i hovedstaden. Flaggene forteller at dette ikke bare var et bryllup som angikk Norge og Sverige som nasjoner, men også Oslo som by og hovedstad. Både Oslo-flagget og de såkalte Oslo-fargene, blått og sølv, var sentrale i utsmykningen, både av paradegaten, men også av paviljongen utenfor Vor Frelzers kirke og æresporten ved togstasjonen der den vordende brud ankom byen noen dager før bryllupet.

Men hvorfor disse ispillarene, hva hadde de med Oslo som hovedstad å gjøre? I Byarkitektens arkiv finnes også en lang sluttrapport, «Via Triumphalis», som Aars skrev etter endt arbeid. Her forteller han om et ønske om å skape en egen tradisjon for kongelige bryllup i Norge: «fra barneårene av har jeg hatt et uforglemmelig inntrykk av den virkning som isfaklene gjorde under kronprins Gustavs og kronprinsesse Victorias inntog i Oslo i 1882.» Dette forteller han også om i et intervju til Tidens tegn 13/3-1929, og han spør seg «Hvorfor ikke benytte denne idé med isen hver

gang Norges kronprins og hans brud hyldes av vår hovedstad?». Det virker som om Aars så for seg at slike ispillarer kunne bli Oslos måte å hylle nasjonens kongelige ved festlige begivenheter, noe utover Oslo-flagget og Oslo-fargene.

På oppdrag fra ordføreren var det ikke bare ispillarene og paradegaten arkitekt Aars var ansvarlig for. I «Via Triumphalis» skriver han også om det øvrige arrangementet, og hvordan hovedstaden utover Karl Johan ble pyntet: «Sønnefor Østbanestasjonen og parallelt med denne anbragtes en rad med 18 stk. 16 m. høie flaggstenger». Disse var malt i Oslo-fargene, og både norske, svenske, danske og engelske flagg vaiet i vinden. På Jernbanetorget sto en 8 meter bred og 5 meter høy æresport oppstilt med velkomstkomitéen. Æresporten var bygget omkring to 20 meter høye flaggstenger, hvor både svenske og norske flagg var heist til topps.

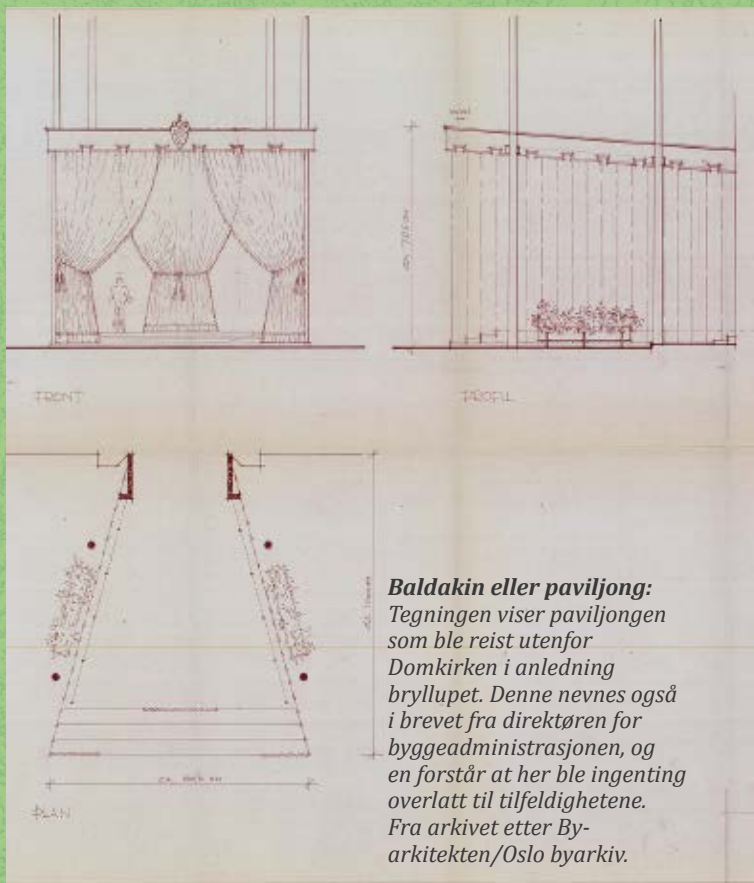
Ved hjørnet av Kirkegaten og Karl Johans gate var det på østsiden reist to 20 meter høye flaggstenger med sokler i blått og hvitt. Utenfor hovedinngangen til det som den gang het Vår Frelzers kirke, ble det reist en 8-kantet paviljong, «hvis største dimensjoner var 6 x 6 m. Paviljongen var 7 m. høi», kan vi

lese i Via Triumphalis. Den var malt med brede striper av rødt og gull, og forgylt på taket. Innvendig var paviljongen og forbindelsesgangen trukket med blå- og hvitstripet flaggduk fra tak til gulv. Vår Frelzers kirke fikk sitt nye navn Oslo Domkirke i 1950.

Materialet i Byarkitektens arkiv gir inntrykk av at dette ble en storstilt feiring alle var svært fornøyde med, selv om det også kom inn noen klager. Ett eksempel er dette klippet fra dagen før bryllupet: «Når man har gledet sig over de rolige og stilrene dekorasjoner som Brandvaken, Stortingsbygningen og de private forretningshus på Karl Johan har prestert, så virker de brogete vimpler, som er blitt hengt op mellem de kommunale flaggstenger, høist forstyrrende på øiet. Den slags dekorasjoner kan ta sig ut på et urolig skibsdekk, men i disse omgivelser virker de nærmest som juletrepynt fra ifjor, eller barnevask som er blitt hengt op til tørk. Der er ennu tid til å skjære klæssnorene over og få bleiene fjernet. Det bør skje! Gammel Karl Johansløve.» Arkitekter, byggmestere og andre fagfolk hadde opp til ørene med arbeid for å gjøre hovedstaden i ordentlig stand til den store

Pyntet til fest: Harald Aars har fått sin barndomsdrøm realisert, og Karl Johans gate er pyntet med flagg, girlandere og ikke minst issøylor. Legg merke til størrelsen sammenlignet med menneskene omkring. Foto: Byarkitekten. Oslo byarkiv / A-20031/Ua/0007/048

Baldakin eller paviljong: Tegningen viser paviljongen som ble reist utenfor Domkirken i anledning bryllupet. Denne nevnes også i brevet fra direktøren for byggeadministrasjonen, og en forstår at her ble ingenting overlatt til tilfeldighetene. Fra arkivet etter Byarkitekten/Oslo byarkiv.

feiringen. Journalister fra fjern og nær produserte artikler til sine respektive aviser. Ikke minst viser etteroppgjøret at både folk og den administrative ledelsen var svært fornøyde, blant annet i dette utklippet fra Aftenposten Morgen noen dager etter bryllupet: «Byarkitekten, hr. Harald Aars, fortjener også en takk for den smukke ramme han hadde skapt om hovedstadens festdager. Man

kan ha forskjellige meninger om detaljer, men alle er enige om den vellykkede helhetsvirkning. Hans isobelisker gjorde sig glimrende, især om kvelden. Hans store arbeide med utsmykningen har ikke været forgjeves. Den skapte feststemning.»

Det første kongelige bryllup i det selvstendige Norge tiltrakk seg med andre ord både skuelystne og reportere fra fjern og nær. Med

dette fikk Oslo for første, men absolutt ikke siste, gang benyttet anledningen til å formidle sin egen posisjon som hovedstad gjennom en kongelig feiring og forestilling.

KRONPRINS HARALD OG SONJAS BRYLLUP

Da Kronprins Harald og Sonja Haraldsen skulle gifte seg 29. august 1968, var det arkitekt Tullin Knutsen som fikk oppdraget som

Spent forsamling: Fotografiet viser spente og glade mennesker som venter på at det nygifte kronprinsparet skal komme kjørende opp den selvsagte kortesjeruten – Karl Johans gate. Foto: Rigmor Dahl Delphin. Oslo Museum / RD5009

hovedarkitekt for byens utsmykning. På mange måter ser det ut til at han valgte lignende løsninger som sin forgjenger, selvsagt med noen endringer og et annet personlig preg. Akkurat som for Aars, framgår det av materialet i Byarkitektens arkiv, at byen, folket og Kongen var fornøyde med Knutsens arbeid. Hoffsjef Odd Grønvold skrev til ham i et brev datert 5. september 1968 at «H.M. Kongen har pålagt meg å

sende Dem en hjertelig takk for alt det arbeid De har utført i forbindelse med H.K.H. Kronprins Haralds bryllup den 29. august i år. Deres virksomhet har i høy grad bidradd til å danne en både verdig og festlig ramme om bryllupet og de andre arrangementer som inngikk i bryllupsfestlighetene.»

Kronprins Harald gjorde som sine foreldre og giftet seg i Oslo domkirke. Som domkirke i hovedstaden

omtales den som landets rikskirke. Etter at Norge ble selvstendig i 1905 har det vært her tronarvingenes brylluper og kongelige bisettelser har funnet sted. På samme måte som Nidarosdomen representerte «Trønderhovedstaden» fram til Reformasjonen, har Domkirken representert Oslo som Norges hovedstad siden 1905 og gjør det fremdeles.

Utsmykningen av byen var som nevnt ikke den samme ved dette bryllupet. Det ble for eksempel ikke, som Aars så for seg som en ny tradisjon, reist issøyler langs Karl Johans gate. Dette hadde heller ikke latt seg gjennomføre, da kronprinsbryllupet denne gangen sto på sensommeren. Byen gjennomgikk likevel en veldig utsmykning i anledning dagen. I arkivet etter Finansrådmannen finner vi blant annet et brev fra direktøren for byggeadministrasjonen datert 22. juli 1968. Her nevnes blant annet «Paviljong foran Domkirken med løper til kirken og paviljongen,

blomster i kirken og Karl Johans gate, 24 nye lysmaster til Slottsbakken, nye flaggstenger med festepunkter i Slottsbakken og i Karl Johans gate fra Egertorvet til Østbanen, lyskastere ved slottet, flagg, vimpler og bannere, kurvstativer i stål». Slik får vi også inntrykk av at Karl Johans gate og Oslo by var et vakkert syn i 1968, så vel som i 1929. Det var særlig

paradegaten som markerte skillet mellom fest og hverdag. Utsmykningen skulle stå i flere dager. Grunnet sikkerhet og værforbehold ble noe tatt ned kort tid etter bryllupet, blant annet paviljongen utenfor Domkirken. Men noe sto der også i flere dager før vielsen: Hoffsjef Grønvold skrev til direktøren for Byggeadministrasjonen v. Oslo kommune 29. juli

1968: «Kongen finner det riktig at det gjøres forskjell på flaggingen den 27. og 28. august og for selve bryllupsdagen, slik at det er full flagging på bryllupsdagen 29. august og kun fra Abelkrysset og opp til Slottet de to førstnevnte dager.» Den festscenen som hovedstaden utgjorde var en pyntet kulisse over flere dager. Oslo – hovedstaden – feiret med andre ord

Gjensidig hilsen: Etter å ha kjørt opp kortesjeruten Karl Johans gate og til Slottet, kunne det nye kronprinsparet tradisjonen tro gå ut på slottsbalkongen og vinke til den jublende folkemassen. Foto: Cornelius Poppe / NTB Scanpix.

på ekte vis, både på vegne av seg selv og landet, også denne gangen.

KRONPRINS HAAKON OG METTE-MARITS BRYLLUP

Neste gang Norges hovedstad skulle være vitne til et kronprinsbryllup var den 25. august 2001. Da giftet kronprins Haakon seg med daværende Mette-Marit Tjessem Høiby. Også denne vielsen ble holdt i Oslo Domkirke, og byen var pyntet til fest som ved de tidligere anledningene. Inngressen til Aftenpostens artikkel «Nykjemmet hovedstad» fra 25.8.2001 vitner om dette: «Gartnere, riggere og gatefeiere pyntet og pusset Norges utstillingsvindu i går ettermiddag. I dag skal hovedstaden fremstå i all sin prakt.» Og selv om det ei heller denne gangen ble benyttet issøyler, står det beskrevet, og mange husker kanskje også, hvordan det ble plantet ut forskjellige blomster langs Karl Johan, og hvordan «øyet frydes med blomster i lilla, (og Oslo-fargene) blått og sølv». Ellers ble Oslo Domkirke utstyrt med en «avantgardistisk» paviljong av lerretsdug, og «ditto strimler og lange strukne vimpler pålimt hestehovblader i et lysegrønt skjær.»

Den unge nasjonen Norge utfoldet for tredje, og hvem vet om siste, gang et så gammelt ritual at det for de fleste

nasjoner kun tilhører historien. Dette er kronprinsens bryllup som nasjonal feiring og folkefest. Og også denne gangen ble tradisjonen fulgt: Vielsen i Domkirken, paviljongen utenfor, flagg, faner og blomster. Deretter den selvsagte kortesjen gjennom hovedstaden, opp langs Karl Johan med jublende mennesker på begge sider av gaten. Besøkende fra fjern og nær, fra spesielt inviterte og deltakende statsoverhoder til refererende tilskuere som journalister, og sist, men ikke minst barn og voksne som hilste kronprinsparet med veivende flagg og hurrarop. Folkets enorme begeistring var både til ære for det fremtidige kongeparet, en feiring av oss selv, nasjonen og ikke minst hovedstaden.

Fordi de tre bryllupene sprer seg over nesten 100 år og også fant sted til ulike årstider, er det mange forskjeller mellom dem. Men det fascinerende i denne sammenhengen er først og fremst likhetene, som sier noe om hvordan Oslo som hovedstad ønsker å representere Norge både overfor nasjonale og internasjonale besøkende.

Det er særlig en likhet som skiller seg ut og som kan sies å være aller mest betydningsfull. Åstedene og arenaen. Ikke bare det at de alle foregikk i Norges hovedstad framfor Trondheim eller andre steder i landet,

men at de i tillegg foregikk innenfor den nasjonale aksene: Vielsen i Domkirken, kortesjeruten langs Karl Johan, opp til Slottet for å innta middagen og sist, men ikke minst den gjensidige vinkingen – møtet – mellom kongefamilien på slottsbalkongen og den jublende folkemassen på slottsplassen! •

Kilder:

Oslo byarkiv, *Byarkitekten*, Dd/179 og uordnet del
Oslo byarkiv, *Finansrådmannen*, Dc LO201/8

Litteratur og trykte kilder:

Brottveit, Ånund, Brit Marie Hovland og Olaf Agedal, (2004): *Slik blir nordmenn norske. Bruk av nasjonale symbol i eit fleirkulturelt samfunn*. Oslo: Unipax.
Christensen, Arne Lie (2007): *Karl Johans fasader. Et kulturhistorisk nærbilde*. Oslo: Pax Forlag A/S.
Grønvold, Line Monica (2001): «Byen med kongens hus.» I: *Tobias. Informasjonsblad fra Oslo byarkiv. Kongens by*. Leif Thingsrud (red.). Oslo byarkiv, nr 2/2001.
Stortingsmelding nr. 31 (2006-2007), Hovedstadsmelding *Åpen, trygg og skapende hovedstadsregion*. Det kongelige kommunal og regionaldepartement.
Thingsrud, Leif (2001): «Kongens by?» I: *Tobias. Informasjonsblad fra Oslo byarkiv. Kongens by*. Leif Thingsrud (red.). Oslo byarkiv, nr 2/2001.
Thingsrud, Leif (2001): «Kommune i bryllupsfest.» I: *Tobias. Informasjonsblad fra Oslo byarkiv. Kongens by*. Leif Thingsrud (red.). Oslo byarkiv, nr 2/2001.

Å være del av en hovedstad påvirker oss. Storbyen er en rik blanding av de ulike sentrumsfunksjonene, og av alle som arbeider der og som utveksler tjenester med hverandre. Dette gir spesielle muligheter for utdanning, jobb og karriere, og anledning til å gjøre forretninger, dyrke kontakter og utvikle kulturelle, intellektuelle eller politiske ideer. Bli bedre kjent med fire personer som valgte hovedstaden som bosted. Deres liv og karrierer ble formet av Oslo.

FIRE FORTELLINGER OM OSLOFOLK

HVA GJORDE DE FOR HOVEDSTADEN OG HVA GJORDE HOVEDSTADEN MED DEM?

Tekst: Cecilie Lintoft, historiker og seksjonsleder ved Oslo byarkiv

TRO, HÅP OG KJÆRLIGHET – OG EN OSTEFABRIKK

Varemerket Synnøve Finden er godt kjent i dag, men like kjent er det kanskje ikke at det var i Oslo at drømmen om en egen ostefabrikk ble realisert for den kvinnelige gründeren. Her fant hun også en livsledsager som det kanskje ville vært vanskeligere å leve sammen med hjemme i den veiløse grenda Finden inne i Sognefjorden.

Bare 18 år gammel reiste Synnøve Finden til Stavanger for å utdanne seg i meierifaget. Derfra gikk ferden videre til hovedstaden for å friste lykken. Vi vet ikke sikkert når hun kom til Kristiania, men i folketellingen for 1910 er hun oppført som beboer hos

en skomakerfamilie i Torshovgata 16, med tittelen meierske. Det var behov for Synnøves kompetanse i byens næringsliv: «Beretning for Kristiania sundhetskommisjon 1910» oppgir hele 1075 melkeutsalg i byen, og det ble holdt streng kontroll for å unngå dårlig mathygiene med påfølgende helsefare. I 1910 gjennomførte sunnhetskommisjonen 2 208 melkekontroller, og til sammen 747 advarsler, pålegg og anmeldelser ble utstedt. Byens kjøpmenn trengte med andre ord fagkyndig hjelp i butikkene. Synnøve hadde mange ulike arbeidsgivere: I folketellingen for 1921 står hun oppført som ansatt hos Melchior Fjøsne i Bernt Ankers gate, i 1922 var hun hos Hans Sørensen i

Brugata, mens folketellingen 1925 forteller at hun er ansatt i Phønix Specialutsalg, i Stortorvets Bazar.

Men hele tiden drømte Synnøve om å starte for seg selv, og da hun møtte enken Pernille Holmen, begynte et livslangt forretningssamarbeid og samliv. I følge Tor Edvin Dahls bok «Min bestemor elsket Synnøve Finden» (2010) møttes de sommeren 1926, på en båttur til Bygdøy for enslige, troende damer. Deretter flyttet Synnøve ganske raskt inn i Pernilles vaktmesterleilighet hos bevegelsen De frie venners menighet i Møllergaten 38. I 1928 åpnet endelig Synnøve Findens Ostefabrikk i Danmarks gate 41 på Vålerenga. Forretningsideen var pultostproduksjon av høy kvalitet.

Pultosten: Interiør fra Synnøve Findens ostefabrikk i Danmarks gate 41 på Vålerenga (ca. 1930). Fabrikken ble kalt «pultosten» på folkemunne. Oslo Adressebok for 1933 forteller at her var det «Smør og ost en gros». Oslo Museum / OB.Z15933

Synnøve hadde nemlig lenge irritert seg over den lave standarden på datidens pultost, med minimale krav til råstoffer og renslighet. Damene satte i gang med Synnøve som meierifaglig leder og Pernille som bestyrerinne, og sakte men sikkert vokste omsetningen på fabrikken på Vålerenga. Synnøve utviklet nye produksjonsmetoder og varetyper. Oppskrifter og kunnskap vokter hun vel; én gang skal hun ha jaget en snushane fra Melkeforsyningen ut av fabrikken med en piassavakost. Etterspørselen økte, og i slutten av 1930-årene var hele seks varebiler på farten med leveranser til østlandsområdet.

Både Synnøve og Pernille tilhørte

De frie venner, en bevegelse som sto nær pinsevennene. Hovedtanken bak ostefabrikken var, i følge Tor Edvin Dahl, å tjene den gode sak og drive produksjon til Guds ære: Alle ansatte måtte være Hans folk, og overskuddet fra ostefabrikken gikk til misjonsbevegelsen, ja faktisk kunne de på det meste utruste og holde to misjonærkvinner i Kina, én i India, samt støtte misjonen i Belgisk Kongo.

Damene leide i noen år husrom i «Villa Hallingstad» i Østensjøveien på Bryn, men i 1931 kjøpte de et tre-etasjes hus i Arilds vei 1 på Kjelsås. Her flyttet de inn med Pernilles datter Evy Alice Holmen, hun var nå 17 år og hadde for lengst gått inn som kontordame og regnskaps-

Synnøve Finden: Synnøve Finden på trappen foran sin bolig i Arilds vei 1 (ca. 1930). I følge folketellingen for 1935 besto huset av fem oppholdsrom og ett bad. Første etasje var tatt i bruk til lager og kontor. Her bodde det seks kvinner: Synnøve, Pernille, Evy Alice, en kokke, en hushjelp og en lagerarbeiderske. Oslo Museum / OB.Z15942

ansvarlig på fabrikken. De kjøpte også den toetasjes nabobygningen i Lyngåsveien 6, som ble hybelhus med plass til 15 fabrikkjenter. Betjeningen fikk alle måltider servert inne hos Synnøve og Pernille. Det var en forutsetning at de var troende og hadde menighetstilhørighet i Oslo, og i helgene ble ostefabrikkens varebiler brukt til å transportere jentene til bedehusmøter.

Tor Edvin Dahl forteller at selv om det var massevis av plass i huset på Kjelsås, delte Synnøve og Pernille både soverom og seng. En besøkende evangelist tillot seg å fortelle at dette ikke var helt passende, men damene løste saken ved å bytte ut dobbeltsengen med to enkle og sette en stor kommode i midten. Dahl er forsiktig med å konkretisere om Synnøve og Pernille sto i et direkte kjærlighetsforhold; det var jo ikke helt uvanlig at to ugifte kvinner levde sammen på den tiden. De hadde møttes på en søndagstur til Bygdøy og «*var blitt glade i hverandre. [...] Sannsynligvis hadde de ikke behov for å sette ord på den. Gleden over å være sammen var stor nok i seg selv*».

Under andre verdenskrig førte råstoffmangel til at produksjonen gikk kraftig ned og mange ansatte måtte sies opp. Aktiviteten tok seg imidlertid opp igjen etter krigen, men da syntes Synnøve og Pernille at tiden var inne for å trekke seg tilbake. De beholdt overoppsynet fra huset i Arilds vei, men overlot den daglige ledelsen til Evy Alice og mannen hennes Josef Dahl.

Synnøve vendte bare tre ganger tilbake til Finden etter at hun flyttet hjemmefra. Hun hadde lagt bygda bak seg for godt da hun dro i 1900, og da hun døde i 1957 var Pernille hennes eneste arving.

Synnøve Finden er gravlagt på Grefsen kirkegård i Oslo. Hun har tittelen meierske på gravminnet. I Aftenpostens nekrolog kan vi lese følgende om Synnøve:

«Under Synnøve Findens energiske ledelse ble firmaet arbeidet frem til en sikker og ansett posisjon. I vesentlig grad ble vekten lagt på å arbeide for utbredelse av norsk pultost og gammelost, og på dette felt var frøken Finden er foregangskvinne, utrettelig, uredt og full av pågangsmot. Frøken Finden var sterkt interessert i misjonsarbeidet og støttet i det stille misjonærenes virksomhet. Hun var en rakrygget og viljestærk person som aldri var redd for å si sin mening, samtidig som hennes lyse humør og hjelpsomhet også gjorde henne til en usedvanlig avholdt dame.»

Kristine Bonnevie: Professor Kristine Bonnevie hadde et stort sosialt engasjement og var opptatt av studentenes velferd, noe universitetet ellers ikke brydde seg så mye om. Hun sto bak etableringen av Studiehjem for unge piker i Geitmyrsveien 11-13 (1916) og studenterhuset i Schultz gate 7 (1919). Hun tok også initiativ til bespisningen i Aula-kjelleren (1918) og senere på Blindern. Portrett ca. 1910. Oslo Museum / OB.F20800c

NORGES FØRSTE KVINNELIGE PROFESSOR

Kristine Bonnevie vokste opp i en solid embetsfamilie. Faren Jacob Aall Bonnevie var stortingsmann og statsråd, så det manglet sikkert ikke intellektuelle impulser i Kristines barndomshjem. Hun ble født i Trondheim i 1872, men da hun var 14 år reiste familien til Kristiania på grunn av farens politiske verv. Dermed kunne Kristines akademikerkarriere, som endte opp i landets første kvinnelige

professorat, så smått begynne.

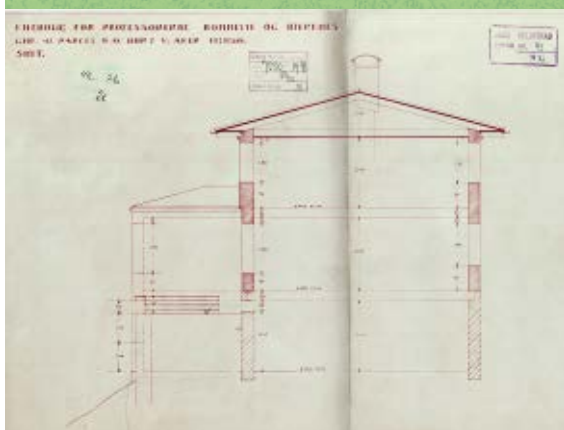
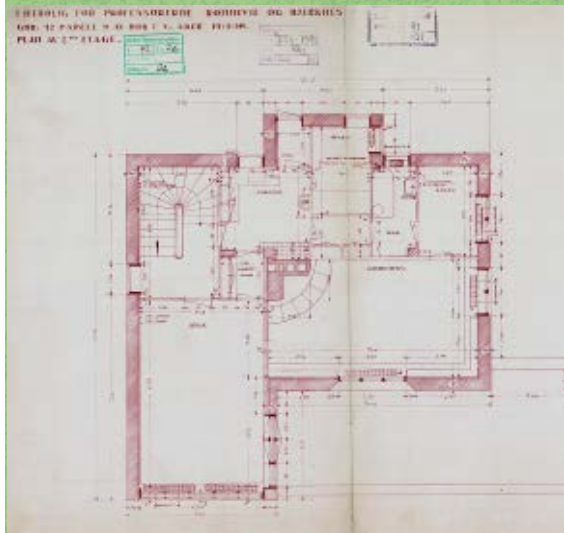
Kristine begynte på Nickelsens pigeskole i Tordenskiolds gate 9 og tok middelskoleeksamen i 1888. Herfra bar det videre til Fru Ragna Nielsens skole, den første fellesskole for gutter og jenter, hvor hun tok Den reale examen artium i 1892.

Etter artium begynte Kristine Bonnevie å studere medisin ved Det Kongelige Frederiks Universitet. Som del av studiet hørte også zoologi som et forberedende fag, og nå ble Kristine så fasinert at hun hoppet av legestudiet og et forutsigbart yrkesløp, til fordel for zoologi, celledære og arvelighetsforskning. Kirke- og undervisningsdepartementets trykte «Universitets- og skoleannaler» viser at Kristine mottok mange stipender i løpet av studietiden: I 1895 fikk hun 220 kroner fra Det Rathkeske legat «til undersøkelse af Christianiafjordens fauna og biologiske studier». I 1898 tildelte Det grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske legat 800 kroner til «et halvt aars ophold i Tyskland for at fortsætte sine zoologiske studier», og i 1905 fikk hun 650 kroner til en «Reise til Amerika for at studere eksperimentel biologi». Studiene endte i 1906 i en doktoravhandling om kjønnscedannelse hos en parasittisk snegleart. Kristine var

med dette den femte norske kvinne med doktorgrad, og den andre med en doktorgrad tatt i Norge.

Etter at hun ble innstilt til et professorat ved Bergens Museum i 1912, ble det fart i sakene ved universitetet i Kristiania. Samme år kunne Kristine takke ja til å bli ekstraordinær professor i zoologi. Hun ble dermed Norges første kvinnelige professor, ett år før kvinner fikk stemmerett i Norge. Grunnloven måtte endres før hun kunne tilsettes i professoratet. Utnevnelsen av Kristines professorat fant sted 4. juli 1912, og ble positivt omtalt i Aftenpostens aftennummer samme dag (utdrag):

«Dr. Bonnevie er ikke alene i besiddelse af omfattende videnskabelige kundskaber, men hun har en sjelden evne til at meddele andre af sin egen rige kundskabsfylde. Hun forstaar at inspirere sine elever og indgyde dem samme varme interesse for studierne, som fylder henne selv. Og hendes forelesninger, som er holdt i en klar og anskuelig form, giver stadig studenterne impulser til videre arbejde. Frøken Bonnevies udnævnelse til professor vil derfor blive hilset med glæde inden videnskabelige kredse.»

Byggesaksarkivet: Anne Maries vei 14 42/26: Kristine Bonnevie hadde mange bosteder i løpet av sitt yrkesliv, men i 1932 flyttet hun endelig inn i «Professorløkken» i Anne Maries vei 14 på Vinderen. Villaen oppførte hun sammen med sin svoger, professor Vilhelm Bjerknes. De hadde hver sin leilighet. Arkitektene var Odd Lahn Johannessen og Kristian Bonnevie Bjerknes, sistnevnte var Vilhelm Bjerknes' sønn og Kristine Bonnevies nevø.

Nr.	Kandiderendes navn	Fødested og fødselsår	Forskriftens navn og stilling
1	Johnson, Oullesund Oversætter. P. Arendal, Sinesø. P.	Elverum 1 april 1872 Sæterødalen 17 sep. 1891	Gaardbruger John Askræs og Berthe, f. Overgaard. Gaardbruger Gunders Alvsdal og frume, f. Fløyen.
2	Andet, Michael Tj- næsund. B.	Norstrand 25 febr. 1867	Gaardbruger Tysæd Thore og Andet, Berthe Jørgens, f. Andet.
3	Andersen, Christian Dedekind. A. & V.	Kristians 1 april 1874	Konstl Niels Asger Andreassen og Hanna E. Berckner.
4	Bonnes, Peter K.	Drammen 18 jan. 1874	Assessor Laurits Andreas Eggesen og Judith Marie, f. A- dresen.
5	Borg, Kristine K.	Solør 30 okt. 1873	Doktor Kristian Borch og Vei- berg, f. Rønning.
6	Breier, Ole. P. Asp.	Kristiansk 17 maj 1874	Hypothekbankdirektor Haglund Emanuel Børner og Selma A- gusta, f. Hovind.
7	Buenne, Kristine K. Askelv Hensb. P.	Tvedestjøn 8 okt. 1872	Overbetsfuldm. Ad. Børner og Selma, f. Baa.
8	Bræck, Sigurd Kri- stian. A. & V.	Kristiansk 3 okt. 1873	Overbetsfuldm. John Kristian Børner og Mikalene Berth, f. Fougner.
9	Bræck Heling K.	Horten 28 febr. 1873	Bergsgaarder John Arnes Zinck Bræck og Fanny Caroline Har- tel, f. Gaumborg.
10	Bruse, Jakob Ole Elton. A. & V.	Skjold 1 jan. 1869	Gaardbruger Johannes Bruse og Ann. f. Bruse.
11	Crangford, Eva Marie. P.	Grønsted 17 okt. 1873	Konstl John Crangford og Isak f. Hønskjær.
12	Joak, Alva Christens- en. A. & V.	Kristiansk 6 febr. 1868	Sagfører H. F. Dahl og Elso W. M. f. Wisløff.
13	Joak, Margaretha Ch- ristensb. A. & V.	Lerdal 16 marts 1876	Sagfører H. F. Dahl og Elso W. M. f. Wisløff.
14	Deene, Harald Hys- pil. H. Asp.	Kristiansk 21 dec. 1873	Forsværgerst Kristian Deene og Olaf, f. Alnæs.
15	Eggesund, Jollas H. Asp.	Elverum 25 dec. 1871	Konstitueret Ole Engelsgaard og Olaf, f. Pedersen.

mag. artium 1852.

[illegible]

Universitets- og skoleannaler 1893: Den trykte «Universitets- og skoleannaler» fra 1893 viser at Kristine Bonnevie ble uteksaminert fra gymnasen med de beste karakterer, og med hovedkarakteren «Udmerket godt».

Kristine Bonnevie var foregangs-
kvinne på flere hold: Hun var det
første kvinnelige medlem av Det
Norske Videnskaps-Akademi (1911)
og medstifter av Kvinnelige Akade-
mikeres Landsforbund (1920). Hun
var politisk aktiv og representerte
Frisinnede Venstre i bystyret i
Kristiania 1908–19. Hun var vara-
representant til Stortinget i perioden
1916–1918, og var medlem av den
norske delegasjonen til de fem første
forsamlinger i Folkeforbundet i

Genève (1920-24).

Institutt for arvelighetsforskning ble etablert i 1916, med Kristine som leder. I 1919 etterfulgte hun G.O. Sars i et ordinært professorat, som hun hadde til hun gikk av med pensjon i 1938. Kristine Bonnevie ble ridder av St. Olavs Orden i 1946. Hun bodde i hovedstaden fram til sin død i 1948 og er gravlagt på Vår Frelsers gravlund i Oslo. I en nekrolog i Aftenposten skrev lege Tove Mohr blant annet:

«Hun hadde en egen posisjon blant studentene, hun var en studentermor som ingen annen. Hennes usedvanlige evne til å omgås unge mennesker, liketille muntre vesen, godhet og sans for humor, gjorde henne til alles "tante Kristine", uten at det deri lå noen som helst innskrenkning av autoriteten.»

OSLO ER LUNEFULL SOM EN UNG PIKE, DERFOR ELSKER VI DEN

Arbeidsinnvandringen til Oslo har en lang historie. Mulighetene for arbeid og utdanning har alltid trukket folk fra inn- og utland til byen. Begrepet Oslofolk omfatter minst like mange mennesker med røtter utenfra, som innfødte. Arno Berg er en slik Osloomann. Han kom fra Sverige, men viet hele sitt yrkesliv til bevaring av Oslos kulturminner, og han ble til slutt vår første byantikvar.

Arno Berg vokste opp i en velstående industrifamilie i Gøteborg. Han studerte arkitektur og tok diplom-eksamen i 1914. I studietiden ble han kjent med mange norske studenter, og ettersom det var dårlige arbeidsutsikter i Sverige, men jobbetid og byggelyst i Norge, valgte Arno å slå følge med dem til Kristiania. Han beskrev det slik i et portrettintervju i Aftenposten 14. februar 1950:

«Det er med meg som med så mange entusiaster i denne byen. Jeg kom hit nokså tilfeldig, og så er jeg kommet til å like denne fæle byen, som er så full av charme at jeg aldri kommer til å forlate den. [...] Det var i 1916. Jeg var den gang nylig ferdig med Stockholms Tekniska högskola i 1914 [...] da jeg fikk høre at krigen hadde skapt så strålende tider i Norge; og så kom jeg hit og fikk plass hos Bjercke & Eliassen med det samme.»

Arno Berg: Arno Berg avbildet med en modell av Militærhospitalet. Bygningen var en del av Empirekvartalet som ble revet, mot Byantikvarens vilje, for å gi plass til dagens regjeringskvartal. Militærhospitalet ble heldigvis demontert og senere gjenreist på Grev Wedels plass 1. Rasingen av Enerhaugen er et annet eksempel på tapte saker i Arnos tid som byantikvar. Saker han lyktes med er blant annet bevaringen av Basarhallene ved Oslo domkirke, Homansbyen og Karl Johan. Han fikk også gjennomført store restaureringsarbeider på Akershus slott, Mangelsgården og Oslo ladegård. Foto: Oslo Museum / OB.AH0842b

Arnos første bosted var Barbra Larsens pensjonat Gabelshus, i Gabelsgt. 16 på Skillebekk. Her finner vi ham første gang i folketellingen for 1918. Han er oppført som arkitekt fra Gøteborg, og leide værelse sammen med mange andre beboere, i alt 28 kvinner og 21 menn. Én av disse kvinnene var Signe Mowinckel Larsen, kontordame og stenograf fra Bergen. De fant tonen raskt; det endte i alle fall med ekteskapsinngåelse i 1919. Arno beskrev det selv da han ble intervjuet i Aftenposten 11. februar 1960, i forbindelse med sin 70-årsdag:

«Det begynte da jeg som meget ung mann kom til Gabelshus [...] hvor jeg fikk min aller beste venn. Jeg traff min kone der, hun er norsk nemlig. Til og med fra Bergen. I det hele tatt: Livet har vært eventyrlig.»

Hos arkitektene Andreas Bjercke og Georg Eliassen fikk Arno ganske raskt ansvar for oppmåling og forberedelse til flyttingen av Generalitetsgården fra Dronningens gate 15 til Norsk Folkemuseum. Dette førte videre til ansettelse ved Folkemuseet allerede i 1918. Han bygget blant annet ut gamlebyen i museet og målte opp byhus i

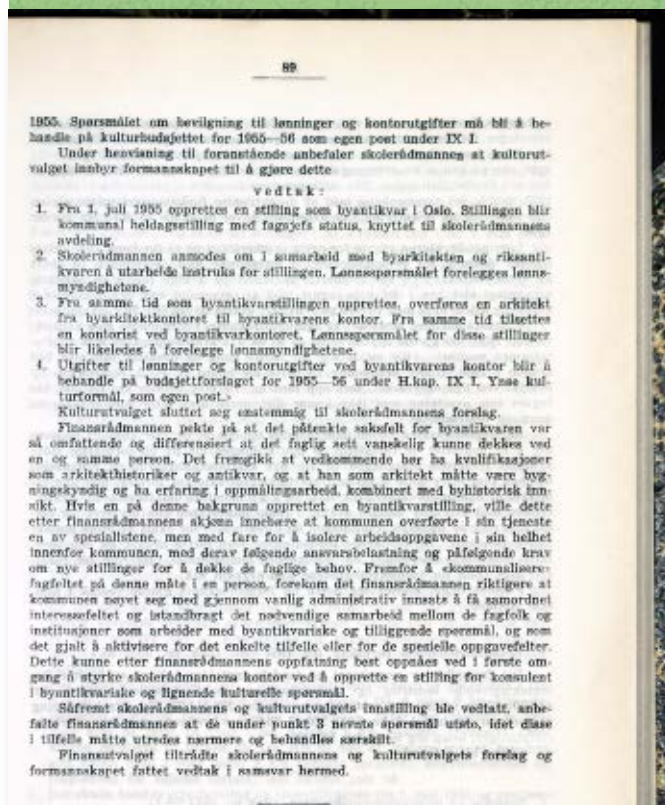
Kristiania. Interessen for hovedstadens arkitektur og historie ble dermed formet.

I 1927 ble Arno kontaktet av byarkitekt Harald Aars og bedt om å være sekretær for Selskabet for Oslo Byes Vel. Dette vervet gjorde at han etter hvert i praksis fungerte som en antikvar for byen, og da formannskapet vedtok å opprette en byantikvarstilling i Oslo, falt valget naturlig på Arno Berg. Han ble tilsatt ved formannskapsvedtak 22. september 1955, og tiltrådte stillingen 1. november samme år.

I startfasen var det beskjedne forhold på byantikvar-kontoret: En rapport fra Byantikvarens arkiv viser at det i begynnelsen ikke kunne ansettes noe personale utover byantikvaren selv, på grunn av manglende kontorlokaler. Først i april 1958 var kontordame på plass, mens den første medarbeideren med antikvarisk kompetanse kom i 1959. Deretter ble staben gradvis utvidet, men det var meget travelt hos byantikvaren: «Jeg sloss med ryggen mot veggen, og har så fortvilet liten arbeidshjelp, og får mine søknader avslått» skriver Arno Berg i et brev til den svenske riksantikvaren datert 12.6.1962.

Til tross for ressursknapphet vant Arno Berg mange viktige saker som byantikvar. Han fikk både St. Hallvards-medaljen og kommandørkorset av St. Olavs Orden for sin innsats for hovedstaden. Intervjuet i Aftenposten i forbindelse med 70-årsjubileet, avslutter med et beskrivende bilde av samme innsats:

«Han blir 70 år søndag 14. februar for dem som vil tro det. [...] Både troende og ikke-troende vil istemmen et ønske: Kjære Arno Berg, kan De ikke hjelpe oss med å få Deres sykkel inn under fredningsbestemmelsene. Ikke fordi vi gjerne vil frede den. Vi innrømmer så gjerne at det er en pryd for gatebildet når De kommer susende nedover den lille bakken i Karl Johan, ved Stortinget, iført sykkel og stråhatt, men vi gir avkall på gleden ved synet for å kunne beholde Dem i mange, mange år ennå.»

Møte i formannskapet 22. september 1955, sak 3055/1955:
Formannskapssak nr. 3055/1955.
Den 22. september 1955 vedtok formannskapet å opprette en byantikvarstilling i Oslo.

HELE BYENS «SITTING BULL»

Med sin rekord som lengst regjerende ordfører i hovedstaden står arbeiderpartipolitikeren Brynjulf Bull som en ledende person, både i Oslo og i norsk kommunepolitikk generelt. Ved sin avgang som folkevalgt ved årsskiftet 1975-1976 hadde han vært medlem av bystyret i 30 år.

Brynjulf Bull vokste ikke opp i et akademisk miljø. Faren var forretningsmann, men foreldrenes liberale holdninger ga ham og brødrene Trygve og Reidar mulighet til å utvikle sine intellektuelle og radikale interesser. Brynjulf levde hele sitt liv i Kristiania/Oslo, bortsett fra perioden 1911-1914 da familien bodde på Alfaset i Østre Aker. Han var ekte Oslogutt, og den sterke tilhørigheten kommer blant annet fram i et portrettintervju i Arbeiderbladet 17. juni 1969:

«Jeg føler meg også som et typisk Oslo-produkt. Jeg sier Oschlo, fordi det er riktig uttale i Oslo.»

Brynjulf Bull ble født i 1906 og i hans første leveår bodde familien i Victoria Terrasse 13, i en leilighet i første etasje «... med utsikten over ruseløkkbasarene og Vika». Memoarene hans befinner seg i hans privatarkiv i Oslo byarkiv. Han skriver at det sannsynligvis var

reduksjonen av husleienivået etter boligkrakket ved århundreskiftet som gjorde at foreldrene kunne flytte hit; det var en svært billig leilighet de kom til. Men han tilføyer:

«Men dermed er intet sagt om at ikke også andre momenter har spilt inn, den sentrale beliggenhet, den pompøse arkitektur og dertil den særlige attraksjon som knyttet til komplekset ved at Henrik Ibsen leiet en leilighet her ved sin tilbakekomst fra utlendigheten i 1891.»

Høsten 1914 var familien tilbake fra Aker. I folketellingen for 1915 finner vi dem i Munkedamsveien 59, i en leilighet med seks rom, kjøkken og bad. De hadde en tjenestepike hos seg og far i huset, agent Trygve Bull, hadde forretning på samme adresse. I 1918 bodde de i Skovveien 4 på Frogner. Faren hadde tatt agenturet med seg; det besto av kull, koks, salt, sildeolje og tran.

Brynjulf Bull gikk på Fru Nielsens Latin- og realskole og tok Examen artium på Oslo Katedralskole. Han fortsatte med jusstudier, og i 1933 åpnet han sin egen advokatpraksis. I Oslo Adressebok for 1934 omtales han som overrettssakfører med kontor i Storgata 12, og med åpningstid kl. 10-15. Han tok blant annet saker for fagbevegelsen, noe

Brynjulf Bull: Brynjulf Bulls rekke av kommunale verv er lang. Hovedinnsatsen falt innenfor boligpolitikk og byutvikling, samferdsel, kultur og lokaldemokrati. Her med Høyres Rolf Stranger, 1982. Oslo Museum / OB.FS1078

som førte til arrestasjon og fengsel under andre verdenskrig.

I studietiden gikk Brynjulf Bull inn i den sosialistiske akademikergruppen Mot Dag, og den mer internasjonalt orienterte organisasjonen Clarté. Men da Mot Dag gikk inn i Arbeiderpartiet i 1936, fulgte Brynjulf etter. Tilliten fra fagbeveg-

elsen gjorde at han ble nominert som kandidat for Arbeiderpartiet ved kommunevalget 1945. Han ble medlem av Oslo bystyre fra 1946 og fikk straks sentrale verv. Fra 1948 var han varaordfører i den nye storkommunen etter sammenslåingen av Oslo og Aker, og fra 1951 rykket han opp til ordfører. Med unntak av periodene 1956–59 og 1962–63 satt han som ordfører helt til 1975, og fikk dermed tilnavnet «Sitting Bull».

Brynjulf Bull var en dyktig møteleder med oversikt over sakene og med en avvæpnende humor som holdt liv i forsamlingen. Han beskrev det selv i Arbeiderbladet 19. august 1967: «Egentlig skal jeg holde kjeft. Men av og

til går naturen over opptuktelsen. [...] Vi må ikke bli bare høytidelige heller i kommunalt styre og verv. Ofte er bemerkningene nærmest helt private kommentarer som egentlig ingen skulle høre, men hvis høytalerne står på, sitter det alltid pressefolk på plass som er flinke til å høre, og det som er hørt, er som regel også hørt.»

Brynjulf Bull giftet seg i 1937 med Ruth Bernhardina Øgrim, og i 1946 kom sønnen Bernt. Familien var bosatt på vestkanten, først i Wergelandsveien 5, og fra 1941 i Bygdøy allé 65. Men Brynjulf var bypatriot og var godt kjent i alle strøk. Hans betraktninger om livet i byen ble formidlet i morgen-

kåserier i radioen. Han ble hedret for sin innsats for byen med St. Hallvard-medaljen 1976.

Brynjulf Bull døde 19. mai 1993. Han er gravlagt på Vår Frelses gravlund i Oslo sammen med sin kone. Han ble omtalt slik i Aftenpostens nekrolog (utdrag): «I 30 år satt han i bystyret, og hans hovedinteresse var å gi Oslo et moderne trafikksystem og nye, levelige drabantbyer for Oslos innbyggere. Dette følte han som sin største utfordring i etterkrigstidens gjenreisningspolitikk. Men ellers var det knapt den ting ved hovedstadens utvikling som han ikke interesserte seg for, og brukte all sin fritid til.» •

Takk til Oslo Museum, som stilte sitt rikholdige klipparkiv til disposisjon for artikkelforfatteren!

Kilder:

Oslo byarkiv, *Brynjulf Bull*

Oslo byarkiv, *Byantikvaren*

Oslo byarkiv, *Folkeregisteret*, Folketellinger for Kristiania/Oslo årene 1910, 1913, 1915, 1917, 1918, 1921, 1922, 1925, 1926, 1928, 1934, 1935, 1939, 1946, 1954

Litteratur og trykte kilder:

Aftenposten, 14.2.1950: «Oslo er lunefull som en ung pike, derfor elsker vi den, sier Arno Berg»

Aftenposten, 11.2.1960: «Livet begynte i 1927, sier Arno Berg»

Arbeiderbladet, 19.8.1967: «Oschlo-gutt med ordførerkjede»

Arbeiderbladet, 17.6.1969: «Trenger Norge Oslo?»

Dahl, Tor Edvin (2010): *Min bestemor elsket Synnøve Finden*, Kagge forlag

Haraldsen, Kirsten Borse og Eli K. Rueness, (2013): Kristine Bonnevie:

Biolog i brytningstid, <http://www.muv.uio.no/uio-s-historie/mennesker/forskeren/realister/bonnevie-haraldsenrueness-080208.html>

Helle, Knut m.fl.: *Norsk biografisk leksikon* (1999), Kunnskapsforlaget
Beretning for Kristiania sunnhetskommisjon 1910, Kristiania kommune
Kirke- og undervisningsdepartementet, Universitets- og skoleannaler 1893, 1896, 1899, 1906

Kristiania/Oslo Adressebok 1905, 1913, 1914, 1915, 1918, 1927, 1933, 1934, 1939, 1941

Lund, Bent H. (2000): *Beretning om Oslo kommune for årene 1948-1986*, Oslo kommune

Lokalhistoriewiki.no / Synnøve Finden / Kristine Bonnevie / Brynjulf Bull

Oslo kommune, Aktstykker 1955-1956: Bystyrereferat 15. september 1955, sak 44/1955 og Formannskapssak 22. September 1955

St.meld. nr. 31 (2002-2003). *Storbymeldingen*

Synnøve Findens hjemmeside: <http://www.synnove.no/>

Walmann, Anette (2006): «Byantikvaren – 50 år som 'vaktbikkje'».

Lest på:

<http://www.byarkivet.oslo.kommune.no/article70454-961.html>

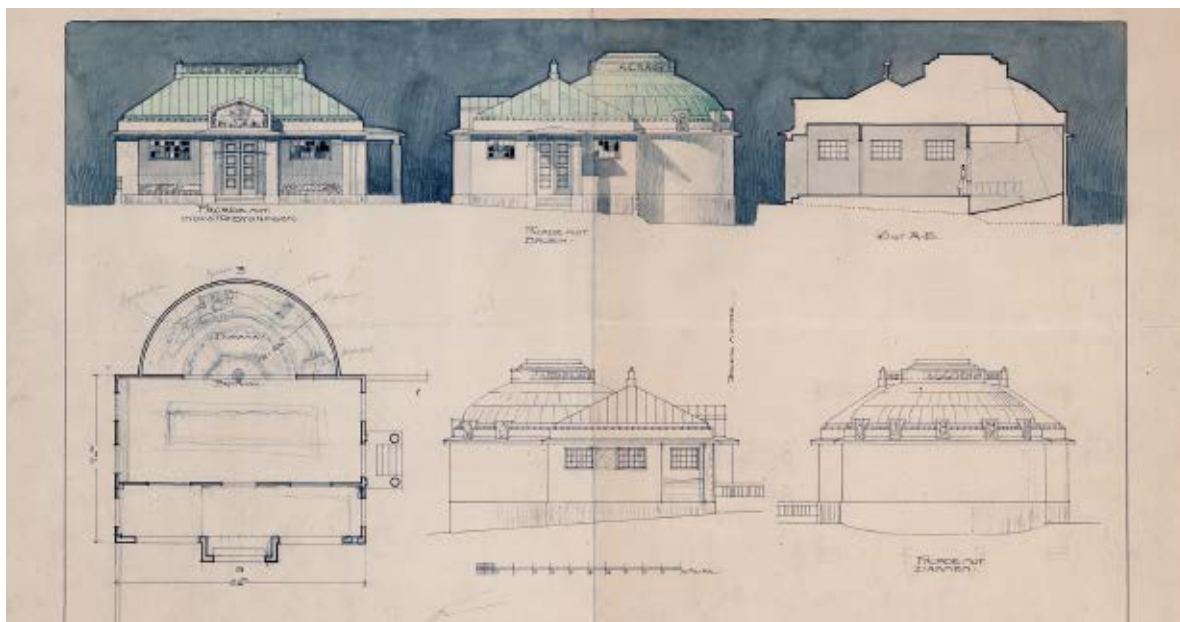
Wikipedia.no / Arno Berg

BRUK ARKIVENE VÅRE

De viktigste kildene til Oslos historie finner du i Oslo byarkiv. 20 000 meter med papirarkiv, tegninger og kart, og over en halv million foto. Oslo byarkiv har arkiver helt tilbake til 1500-tallet, men det meste er fra 1800-tallet og fram til i dag.

Arkivene er samfunnets hukommelse og gir en garanti for et demokratisk samfunn. Arkivene brukes til å dokumentere enkeltpersoners rettigheter og interesser, til

å sikre en god offentlig forvaltning og som kilder til forskning og lokalhistorie. Arkivene er tilgjengelige for alle. Om du trenger skolepapirene dine, skal bygge ut huset ditt eller bare er nysgjerrig på lokalområdet eller slekten din, så er Oslo byarkiv stedet for deg. På lesesalen i Maridalsveien 3 kan du selv gjøre et dyppdykk i arkivene. For å få innsyn i klausulerte opplysninger må man være part i saken eller forsker. Da må du skrive til oss.

Harald Hals-Hovedøysamlingen

I det gamle Lavetthuset på Hovedøya sov fram til 2001 en omfangsrik samling foto, tegninger og arkitekturmodeller som heldigvis ble reddet fra bålbrekking. Den er nå i Oslo byarkiv. Kjernen i samlingen er prosjekter som arkitekt og byplanlegger Harald Hals samlet. Samlingen dokumenterer både realisererte og ikke-realisererte prosjekt fra 1855 til 1950, og er en mangesidig og artig dokumentasjon som spenner fra konkrete planer til vidløftige visjoner.

Henrik Bull tegnet paviljong for Norsk Hydro til Jubileumsutstillingen i 1914. Han står også bak Nationaltheatret, Historisk museum og Regjeringsbygningen – dagens Finansdepartement.

RETURADRESSE:

Kulturetaten, Oslo byarkiv,

Pb 1453 Vika, 0116 Oslo

Byens hukommelse